

Mehdi Pişvayi

**İMAMLARIN SİMASI
TARİX GUŞƏSİNDƏ**

Tbilisi 2012

İmamların siması tarix guşəsində

Tərcümə edən: R. İgidov
Redaktor: Ə. Dəlivəlli
Dizayn: E. Bayramov

Tbilisi 2012

Ön söz

Şübhəsiz, böyük İslam Peyğəmbərindən (s) sonra fərdi və ictimai həyatda məsum imamlar (ə) biz insanlar üçün böyük örnək və nümunədirlər. Bu baxımdan onların həyat davranışları ilə tanış olmaq böyük əhəmiyyətə malikdir. Ancaq diqqət etməliyik ki, bizə Peyğəmbərin (s) və imamların (ə) tarixlərini öyrənməkdə mühüm olanı onların bir tək şəxsi həyatı və davranışlarını bilmək deyil. Bəlkə məqsəd o məsum öndərlərin, həyat tərzini, ictimai mühitdəki rəftar qaydalarını, siyasi və ictimai arenalardakı mövqelərini və mədəni fəaliyyət metodlarını öyrənməkdir. Çünki İslam Peyğəmbərinin (s), Onun məsum canişinlərinin dinə dəvət və təbliğində bizə nümunə olanı onların bir tək həyat və davranışları deyil, bəlkə davranış növü, fəaliyyət tərz, dinə dəvət qaydası, islam düşmənləri ilə rəftarı, hidayət və təbliğlərinin formasıdır.

İmamların yaşayış tərz, siyasi və ictimai həyatdakı mövqeləri o zaman bizə aydın olar ki, onların siyasi, ictimai və mədəni sahələrdəki fəaliyyətlərini öyrənmiş olaq. Bunu bilir ki, məsum imamlar ictimai söylərini, siyasi mövqelərini, mədəni fəaliyyətlərini və mübarizə tərzlərini zamanın və məkanın vəziyyətini, imkan və şəraitini, maneə və müşküllüklərini nəzərə alaraq vəziyyət tələb etdiyi kimi tənzimləyib proqramlaşdırıblar. Buna görə biz onların dövründə hökm sürən özəl vəziyyət və şəraitlərlə tanış olmasaq onların rəhbərlikdəki idarəçilikləri və yaşayış tərzləri bizə gün kimi aydın olmaz.

Təsədüf deyil ki, biz imamların həyatını araşdırarkən onların siyasi mövqələrinin bir-birləri ilə fərqli olduğunun şahidi oluruq. Belə ki, onların bəzisi düşmənlə sülh bağladılar, bəziləri isə mübarizə apardılar. Bəziləri böyük islam elm mərkəzləri yaratdılar, bəziləri isə məhdud şəraitdə mədəni sahələrdə addımlar atdılar. Bəziləri xəlifəlik təklifini qəbul etmədilər, bəziləri isə vəliəhd olmaq təklifi ilə razılaşdılar. Ancaq onların həyatını araşdırarkən mövqələrinin müxtəlifliyi mənə kəsb edir. Anlayırıq ki, həqiqətdə onların

davranışlarında heç bir ziddiyyət olmamışdır. Və hər biri vahid məqsəd uğrunda addımlar atmışdı. Lakin onların məqsədə yetişmək üçün davranış növləri zamanın və şəraitin tələbinə uyğun olaraq müəyyən edilmişdir.

Tarixi araşdırarkən, İmam Əlidən (ə) İmam Həsən Əskəriyə (ə) qədər imamları 250 illik ömrü olan insana bənzətmək olar. Elə bir insana ki, ömür sürdüyü bu müddətdə zamana uyğun addımlar atmışdır. Ya da ki, onu müəyyən bir hədəfə doğru hərəkət edən yolçuya oxşatmaq olar. Lakin yolun çətinli-asanlı, enişli-yoxuşlu hallarında onun səfəri gah iti, gah da küt həyata keçmiş və bəzən də dayanmaqla kifayətlənmişdir. Amma belə dayanış istirahət edərək hərəkətin davamına güc toplamağa səbəb olurdu.

Məsum imamlar Əmirəl-möminin İmam Əlinin(ə) zamanından İmam Həsən Əskərinin dövrünə (Peyğəmbərin (s) vəfatından hicrətin 255-ci ilinə) qədər vahid bir hədəfin icra edilməsi yolunda olmuşdu. İbadət təlimləri, siyasi, fərdi, ictimai və digər sahələrdən ibarət İslam maarifinin ictimaiyyətdə təlimi uğrunda hərəkət etmişlər. Lakin zamanın durumu və ictimai şəraitə görə onların mübarizə üsulları gah qəti və kəskin olur, gah da ki, zəif və bəzən də müvəqqəti olaraq çarəsizlikdən sükuta məruz qalırdı.

Məsumlarımız zamana diqqət etməyi qələbənin və müvəffəqiyyətin mühüm bir vasitəsi olaraq tanıtdırmışlar. Necə ki, İslam Peyğəmbəri (s) buyurmuşdu: «Allah öz dilini qoruyana, zamanı tanıyana və yolunda istiqamət göstərən kəsə rəhm etsin». (Nəhcül-fəsaḥə, c.1). İmam Sadiq (ə) söhbətinin əsnasında uca səslə belə buyurdu: «... Öz zamanəsinə bələd olan kəs qarşıya gələn hadisələrin, şübhələrin və azdırıcı problemlərin qarşısında hücum mərkəzində qərar tutmaz...».

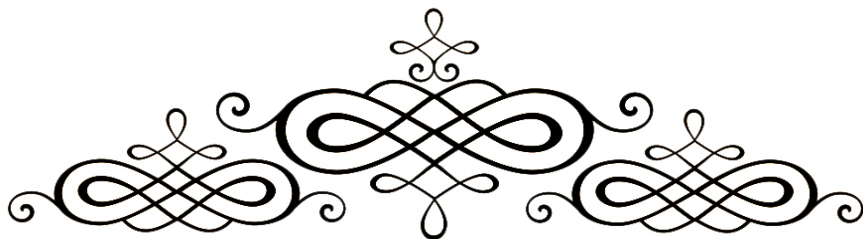
Bu kimi hədislərdə «zaman» anlamından məqsəd bir neçə il və ay deyildir. Bəlkə zamana hakim olan şəraitdir. Necə ki, Əli (ə) oğlu İmam Həsənə (ə) öz vəsiyyətində buyurur: «Hakimin qüdrəti dəyişdikdə zamana da dəyişir» (Nəhcül-bəlağə, məktub.31)

Hörmətli oxucu! Əlinizdəki kitab pak imamların (ə) siyasi, ictimai və mədəni sahələrdəki həyatını araşdırır. Və imamların hər birinin yaşayışını şərh edərkən ilk öncə tarixi mənbələrə istinad edərək onların siyasi, ictimai və mədəni həyatını açıqlayır və sonra da onların yaşayışının ən mühüm səhnələrində, mübarizələrində, fəaliyyətlərində, təlim və islahatlarında yeganə çıxış yolunu seçib, gərəkdiyi kimi əməl etdiklərini bəyan edir.

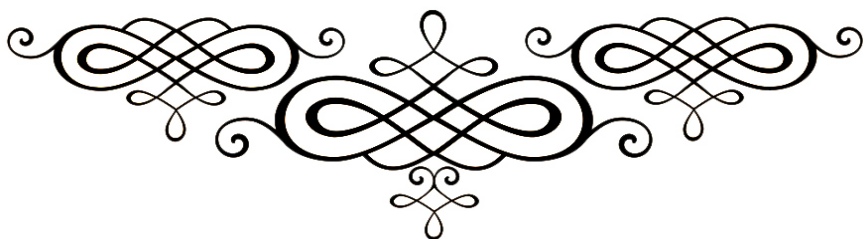
Bu bəhslər elm mərkəzlərində dərslik vəsaiti kimi istifadə olunması üçün qısa və xülasə şəklində tərtib olunmuşdur.

İnsanların böyük imamların mənəviyyat formalaşdırıcı məkə-tə-bindən faydalanmaqda yardımçı olmasını Uca Allahın dərgahından diləyirəm.

Qum-Məhdi Pişvayi
Məhərrəm, 1417-ci hicri qəməri ili

ƏMİRƏL-MÖMİNİN ƏLİ İBN ƏBUTALİB (Ə)

İmam Əlinin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Həzrət Əli (ə) «Amul-fil»-in (fil ilinin) 30-cu ilində (hicrətdən 23 il əvvəl) rəcəb ayının on üçü Kəbə evində dünyaya göz açmışdır. Atası Əbutalib, anası Fatimə Əsəd qızı olmuşdur. Hicrətin 40-cı ili ramazan ayının iyirmi birində Kufə şəhərində şəhadətə qovuşmuşdur. Müqəddəs məzarı Nəcəf şəhərindədir.

Həzrət Əlinin (ə) həyatının bölmələri

Həzrət Əlinin (ə) besətdən (Məhəmməd (s) peyğəmbərliyə seçilməzdən) on il qabaq dünyaya gəlməsini, İslami hadisələrdə Peyğəmbərlə (s) çiyin-çiyinə olmasını və o Həzrətin vəfatından sonra otuz il yaşamasını nəzərə almaqla onun (Həzrət Əlinin) altmış üç illik mübarək ömrünü aşağıdakı beş hissəyə bölmək olar:

- 1)–Təvəllüddən Peyğəmbərin (s) besətinə qədər;
- 2)–Besətdən Peyğəmbərin (s) Mədinəyə hicrətinədək;
- 3)–Hicrətdən Peyğəmbərin (s) vəfatınadək;
- 4)–Peyğəmbərin (s) vəfatından Əlinin (ə) xəlifə olmasına qədər (Əbu Bəkr, Ömər və Osmanın xəlifəlik dövrləri);
- 5)–Həzrət Əlinin (ə) xəlifəlik dövrü (şəhadətinə qədər).

Bu beş dövrdən bu kitabın mövzusunə uyğun olan 4-cü və 5-ci dövr haqqında izahat veririk.

Peyğəmbərin (s) vəfatından Əlinin (ə) zahiri xilafətinədək

Bu bölməyə başlamazdan əvvəl xatırladıq ki, İmamət məsələsi Peyğəmbərin (s) vəfatından (hicrətin on birinci ili səfər ayının iyirmi səkkizi) İmam Həsən Əskərinin (ə) vəfatınadək (hicrətin iki yüz altmışıncı ili rəbbiül-əvvəl ayı) təxminən dörd mərhələdən ibarətdir. Hər mərhələ İmamların dövrün hakiminə qarşı tutduqları mövqelərə əsasən bir sıra xüsusiyyətlərə malikdir.

- 1) **İmamın səbr etməsi və ya dövrün hakimləri ilə yola getməsi mərhələsi.**

Bu mərhələ Peyğəmbərin (s) vəfatından (18-ci hicri ili) Əlinin (ə) zahiri xilafətinə qədərki (35-ci hicri ili) dövrü əhatə edir.

- 2) **Əlinin xilafət başına gəlməsi mərhələsi.**

Bu mərhələ Əlinin (ə) dörd il doqquz ay, ondan sonra isə İmam Həsənin (ə) bir neçə aylıq xəlifəliyini əhatə edir. Bu mərhələnin az müddət olmasına baxmayaraq bu iki İmam (Əli (ə) və Həsən (ə) bir çox çətinliklərlə üzləşmiş, İslamın müxtəlif düşmənləri tərəfindən təzyiqlərə məruz qalmış, ancaq

bununla belə, bu mərhələ İslam hökumətinin ən parlaq mərhələsi hesab olunur.

3) Həqiqi İslam hökuməti və dövlət quruluşu qurmaq üçün aparılan az müddətli səylər mərhələsi.

Bu mərhələ İmam Həsənin (ə) sülhündən (hicrətin qırx birinci ili) İmam Hüseyin (ə) şəhadətinə qədər (hicrətin altmış birinci ili məhərrəm ayına qədər) olan iyirmi ili əhatə edir. İmam Həsənin (ə) sülhündən sonra şianin yarımgizli işi başlamış və məqsədi haki-miyyətin münasib fürsətdə Peyğəmbər (s) ailəsinə qaytarılması olan proqramlar hazırlanmışdı. Bu imkan elə də çətin şey deyildi. Yəni, Müaviyənin ölümündən sonra bu işi həyata keçirmək olardı.

4) Hakimiyyətin Peyğəmbər (s) ailəsinə qaytarılması məqsədilə işlənən proqramların uzun müddət davam etməsi mərhələsi.

Bu mərhələnin iki əsrə yaxın müxtəlif sahələrində bir sıra müvəffəqiyyətlər və uğursuzluqlar əldə olmuş, ideoloji işlərdə, yüz-lərlə münasib taktikalarda və minlərlə ixlas və şücaətlə dolu işlərdə qəti uğurlar əldə edilmişdir.

Peyğəmbərin (s) vəfatı və İmamət məsələsi

Əli (ə) Peyğəmbərdən (s) sonra İslam hökumətini idarə etmək üçün ən səlahiyyətli şəxs olmuşdur. İslam aləmində Peyğəmbərdən (s) başqa heç kəs fəzilət, təqva, fiqh, hökumət (qəzavət), Allah yolunda cihad etmək və bu kimi gözəl xüsusiyyətlərdə Əliyə (ə) çatmazdı. Məhz bu üstünlüklərə görə Əli (ə) dəfələrlə Allah və Peyğəmbər tərəfindən müsəlmanların gələcək rəhbəri təyin olunmuşdu. Onların hamsından əsası «Qədir Xum» hadisəsidir. Buna görə də, Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra ehtimal edilirdi ki, Əli (ə) hökumətə gələrək müsəlmanlara başçılıq edəcək. Ancaq heç də belə olmadı və xilafət yolu Peyğəmbərdən (s) sonra tamamilə dəyişdi. Əli (ə) siyasi səhnədən və İslam hökumətinin idarə işlərindən uzaqlaşdırıldı.

İki əsas yol ayrıcı

Əli (ə) İslam hökumətinin təhrif olunmasına heç vaxt dözə bilməzdi və bu cür işin qarşısında sakit durmağı da ar sayırdı. Dəfələrlə sübutlar və mətin ehtiacaları (meydan oxuması) ilə xəlifə və onun ətrafındakıları tənqid atəşinə tutaraq onlara öz etirazını bildirirdi. Ancaq tarix və hadisələrin sonrakı cərəyanı göstərdi ki, bunların heç bir faydası yoxdur. Xəlifə və onun ətrafındakılar öz vəzifələrindən möhkəm yapışmışdılar. Belə olduqda Əli (ə) iki əsas yol ayrıcında durmalı olur: Ya yeni hökuməti qanunsuz sayan öz həqiqi səhabələrinin və Peyğəmbər (s) ailəsinin həqiqi dostlarının köməyi ilə ayağa qalxmalı və qüdrətə arxalanaraq hökuməti ələ keçirməli, ya da bu vəziyyətə dözməli və mümkün olan qədər müsəlmanların müşkülətini həll etməli və öz vəzifəsini yerinə yetirməli idi. İlahi rəhbərlərin rəhbərlik məqamından məqsədləri vəzifəyə yetişmək deyil. Onların məqsədləri vəzifədən qat-qat üstün bir şeydir. Rəhbərin vücudu ona görədir ki, məqsədə çatmaqda səy etsin. Buna görə də, əgər bir gün rəhbər iki yolayrıcına çatıb vəzifə və məqsədin ikisindən birini buraxmalı olsa, gərək vəzifədən əl çəkib məqsədi vəzifədən üstün tutsun. Belə iki yolayrıcına çatan Əli (ə) ikinci yolu seçdi. O vəziyyətin gedişatı və İslam cəmiyyətinin vəziyyətini araşdırıb belə nəticəyə gəldi ki, əgər o, hökuməti ələ keçirmək üçün ayağa qalxıb mübarizə aparsa, Peyğəmbərin (s) iyirmi üç il çəkdiyi bütün əziyyətlər heç olacaq, bu yolda tökülən bütün qanlar hədəf gedəcək. Əli (ə) bu məsələyə «Şiqşiqiyyə» xütbəsində toxunaraq buyurur: «Mən xəlifəlik vəzifəsindən əl çəkdim, ondan kənar oldum. Mən bu fikirdə idim ki, təkbaşına ayağa qalxıb özümün və camaatın haqqını müdafiə edirəm, yoxsa bu cür qaynar bir mühitdə və belə bir zülmətdə səbr edirəm? Bu mühit qocaları əldən salmış, cavanları isə qocaltmışdır. İmanlı kişiləri ömrünün son anlarına qədər əziyyətdə qalmağa vadar etmişdir. (Nəhəyət) gördüm ki, səbr etmək ağır və düşüncəyə daha yaxındır. Buna görə də, səbr etdim. Ancaq səbr edərkən gözüme tikan batmış, boğazında sümük qalmış şəxsə bənzəyirdim. Öz gözüm ilə göürdüm ki, mirasımı qəsb edirlər.»¹

Əli (ə) İslam hökumətinin özünün əsl yolundan çıxması və İslam dininin əsasını qorumaq üçün səbr etdiyinə başqa yerlərdə də işarə etmişdir.

¹ Nəhcül-bəlağə, Xütbə 3

O cümlədən, Osman xəlifə seçilərkən şüaranın rəyi Osmanın lehinə başa çatdıqdan sonra və o, xilafət başında oturduqdan sonra üzünü şüaranın digər üzvlərinə tutub buyurdu: «Mənim xəlifə olmağa hamıdan səlahiyyətli olduğumu hamınız yaxşı bilirsiniz. And olsun Allah-taalaya ki, müsəlmanların işi nə qədər öz qaydasındadır və nə qədər məndən başqasına zülm olunmursa, səbr edəcəyəm.»¹

Daxili və xarici təhlükələr

Qeyd etdik ki, Əli (ə) qiyam edib xilafəti ələ keçirdiyi təqdirdə irəli çıxacaq təhlükələri nəzərə alıb səbr etməli oldu. Ola bilər biri fikirləşsin ki, o vaxt yenicə təməli qoyulmuş İslam hökuməti üçün hansı təhlükələr ola bilərdi?

Bu sualın cavabını daxili və xarici təhlükələr və Əlinin (ə) qiyam etməsinin qarşısını alan maneələrlə aydınlaşdırıb onları aşağıdakı şəkildə bəyan etmək olar:

1) Əgər Əli (ə) xilafəti ələ keçirmək üçün qiyam etsəydi, özünün həqiqi dostlarını və qəlbən o Həzrətin İmamətinə etiqadları olan bir çox yoldaşlarını mübarizə nəticəsində itirəcəkdə. Bundan əlavə, Əlinin (ə) xəlifə olmasına razılıq verməyən peyğəmbərin səhabələri də arada qırılacaqdılar. Bu dəstənin xilafət məsələsində Əli (ə) ilə müxalif olması, kin və qərəz üzündən Əlinin (ə) xəlifə olmasına razılıq verməməsinə baxmayaraq, onlar başqa işlərdə Əli (ə) ilə müxalif deyildilər. Bütpərəstlik, məsihiyyət və yəhudiliklə müqabil olan bu dəstənin ölümü ilə İslam çox zəifləyərdi. Əli (ə) əhdlərinə vəfasız çıxan Təlhə və Zübeyrin başlarına topladığı ordunu dağıtmaq üçün Bəsrəyə hərəkət edərkən bu məsələyə toxunaraq buyurmuşdur: “Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdikdən sonra Qüreyşliləri eqoistcəsinə özlərini bizdən üstün sayıb rəhbərliyə hamıdan səlahiyyətli olduğumuz halda, bizi öz haqqımızdan məhrum etdilər. Mən gördüm bu işin müqabilində səbr etmək müsəlmanlar arasında təfriqə salıb boş yerə qan tökməkdən üstündür. Çünki camaat təzəcə müsəlman olmuş, din südlə dolub köpüklənmiş bir tuluğa bənzəyirdi. Balaca bir səhv, qəflət onu xarab edir və balaca bir insan onu dağıda bilərdi”.²

¹ *Nəhcül-bəlağə, Xütbə 74*

² *Furuğə Vilayət 1-ci cild, 170-ci səhifə.*

2) Peyğəmbərin (s) ömrünün sonlarında müsəlman olmuş bir çox qəbilə və tayfalar hələ lazım olan İslami təlimləri tam öyrənməmişdilər. İman nuru onların qəlbində hələ tam şəkildə təşəkkül tapmamışdı. Elə ki, Peyğəmbərin (s) vəfat xəbəri onların arasında yayıldı, onların bir çoxu yenidən müşrik olub bütpərəstliyə qayıtdılar. Mədinədə İslam hökuməti ilə açıq-aşkar müxalifət etməyə başladılar, İslam vergilərini (xums, zəkat və s.) ödəməkdən boyun qaçırdılar. Hələ bu azmış deyə nizami ordu toplayıb Mədinəni möhkəm qorxuya da saldılar. Buna görə də, yeni qurulmuş İslam hökumətinin bunlara qarşı ilk tədbiri o oldu ki, müsəlmanlardan ibarət bir ordu təşkil olundu və müxaliflərin qiyamı müsəlman ordusunun səyi nəticəsində yatızdırıldı. (Əlbəttə, bu o demək deyil ki, yeni xəlifə Əbu Bəkrin gördüyü bütün işlər düzgün olmuşdur.)

İslamın əvvəlki düşmənlərinin qiyam qaldırıb İslam hökumətini hədələdiyi bir vəziyyətdə İmamın başqa bir bayraq qaldıraraq qiyam etməsi əsla düzgün olmazdı.

İmam Misir əhalisinə yazdığı məktubda bu məsələyə toxunaraq buyurmuşdur: «And olsun Allaha, mən fikir eləməzdim və heç ağılıma belə gəlməzdi ki, ərəblər Peyğəmbərdən (s) sonra İmamət və rəhbərliyi onun ailəsindən alsınlar, (başqa yerdə qərar versinlər, inanmazdım ki,) məni xilafətdən uzaqlaşdırsınlar. Məni narahat edən yalnız camaatın, filankəsin (Əbu Bəkrin) başına toplaşaraq ona beyət etmələridir. (Vəziyyəti belə görüb) əl saxladım. Hətta iş o yerə gəlib çıxmışdı ki, bir dəstənin dindən çıxıb Məhəmmədin (s) dinini məhv etmək istədiklərini öz gözümlə gördüm. Belə olduqda qorxdum ki, əgər İslama və (hökumətə) müsəlmanlara kömək etməsəm, İslamın məhv olmasının şahidi olaram. Bunun müsibəti mənə xilafətdən uzaq düşməyimdən və sizlərə hakimlik etməkdən məhrum olmağımdan da bəla başa gələrdi. Çünki bu, dünyanın bir neçə günlük faydasıdır, bir müddətdən sonra qurtarıb gedəcək. Necə ki, yolda görünən ilğım qurtarır və necə ki, buludlar aralanıb gedirlər. Belə olduqda mən ayağa qalxdım. Bununla da batıl aradan getdi və din möhkəmcə yerində qaldı.»

Əli (ə) bu məsələyə xilafətə gəldiyi ilk günlərdə də toxunmuşdur. Abdullah ibn Cüneyd deyir: “Mən Əlinin xilafətinin ilk günlərində Məkkədən Mədinəyə gəldim. Gördüm bütün camaat Peyğəmbərin (s) məscidində əyləşib İmamın gəlməsini gözləyir.” Birdən Əli (ə) əlində qılınc

evdən bayıra çıxdı. Bütün gözlər ona zilləndi. O, minbərdə əyləşib Allaha həmd-səna etdikdən sonra sözlərinə belə başladı: «Ey camaat! Peyğəmbər (s) bizim aramızdan getdikdən sonra belə fikirləşirdik ki, xilafət barəsində heç kəs bizimlə mübarizə etməyib bizim haqqımıza göz dikməyəcək. Çünki biz Peyğəmbər (s) ailəsi və onun varisi idik. Ancaq gözlədiyimizin əksinə olaraq camaatın bir dəstəsi bizim haqqımıza təcavüz edib xilafəti bizim əlimizdən aldı. Xilafət başqasının əlinə keçdi. And olsun Allaha, əgər müsəlmanlar arasında təfriqə yaranması, küfr və bütperəstliyin bir daha İslam məmləkətinə qayıtması və İslamın məhv olması qorxusu olmasaydı, mən onlarla başqa cür rəftar edərdim.»¹

3) Dindən çıxmış şəxslərin qiyam etməsi təhlükəsindən başqa bir sıra yalançı peyğəmbərlərin, o cümlədən Müseyləmə, Tüleyhə və Səccah kimilərin meydana gəlməsi və hər birinin öz ətrafına dəstə toplayaraq Mədinəyə hücum etmək fikrində olmaları da bu təhlükələrdən biri idi. Ancaq müsəlmanların birləşib müqavimət göstərməsi nəticəsində bu təhlükə də sovuşdu.

4) Roma imperiyasının hücum etmə ehtimalı da digər tərəfdən müsəlmanlar üçün təhlükə yaratmışdı. Çünki o vaxta qədər müsəlmanlarla romalılar üç dəfə vuruşmuşdular və elə buna görə də, romalılar müsəlmanları özlərinə böyük təhlükə sanır və onlara hücum etmək üçün fürsət axtarırdılar. Əgər Əli (ə) xilafət uğrunda mübarizəyə qalxsaydı, müsəlmanlar arasında vətəndaş müharibəsi baş verər və daxili cəbhənin zəifləməsi nəticəsində romalılar üçün ən yaxşı əlverişli bir fürsət yaranardı.

Bu dörd məsələni nəzərə aldıqda, İmamın səbr etməyi mübarizədən üstün tutması və səbr etməklə, uzaqgörənliklə İslam cəmiyyətini böyük təhlükədən qurtarması yaxşı məlum olur.

Əgər Əli (ə) müsəlmanların birliyini istəməsəydi və həmçinin, onların ayrılması nəticəsində irəli gələn təhlükələrin qorxusu olmasaydı, heç vaxt xilafətin Peyğəmbərin (s) həqiqi xəlifələrinin əlindən çıxıb başqalarının əlinə düşməsinə icazə verməzdi.

¹ *Nəhcül-bəlağə 2-ci məktub.*

Əlinin (ə) xəlifələr dövründəki fəaliyyəti

Əlinin (ə) Allaha Əli (ə) xas tərzdəki ibadətindən başqa xəlifələr dövründəki fəaliyyəti aşağıdakı sahələri əhatə edirdi:

1) Quranın təfsiri və bir çox ayələrdəki müşküllərin həlli və İslam aləminin böyük təfsirçisi Abdullah ibn Abbas kimi tələbələr yetişdirmək;

2) Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra onun dini barədə maraqlanan və Mədinəyə gəlib müsəlmanlara suallar verən dünya alimlərinin, xüsusilə yəhudi və məsihi alimlərinin suallarına cavab vermək. Bu suallara danışıqda Tövrat və İncildən xəbərdar olması başa düşülən Əlidən (ə) başqa cavab verən tapılmırdı. Əgər bu suallara cavab verən tapılmasaydı, İslam aləmi rüsvey olardı. Elə ki, Əli (ə) onların suallarına qəti və qaneedici şəkildə cavab verirdi, Peyğəmbərin (s) yerində oturmuş xəlifələrin üzü gülümsəyirdi.

3) İslamda o vaxtadək görünməyən yeni hadisələrin şəri hökmlərini bəyan etmək; Bəzi vaxtlar mühakimə və qəzavət elə dolaşıq olurdu ki, qazılar onun həllində aciz qalırdılar. Bu cür mühakimələrin həlli Əlinin (ə) həyatının əsas məsələlərindən biri idi. Əgər səhabələrin içində Peyğəmbərin (s) buyurduğuna görə, ümmətin ən bilikliyi və qəzavət (mühakimə) işlərinə hamıdan yaxşı xəbərdar olan Əli (ə) kimi bir şəxsiyyət olmasaydı, İslamın ilk vaxtlarında bir çox məsələlər müəmmalı olaraq qalacaqdı.

Bu cür yeni məsələlərin irəli gəlməsi İslamın bütün məsələlərində (istər kiçik olsun, istərsə də böyük) elmi olan Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra elmlı və hər şeydən xəbərdar olan öz geniş elmi ilə ümməti səhv yönəlmələrdən və gümana, qiyasa əməl etməkdən qoruyan məsum bir İmamın (ə) Peyğəmbərin (s) yerində olmasını tələb edirdi. Bu ləyaqət isə Peyğəmbərin (s) səhabələrinin etirafına əsasən, Əlidən (ə) başqa heç kəsə yox idi.

Əlinin (ə) qəzavətləri və onun Quran ayələrindən çıxardığı gözəl yeniliklər hədis və tarix kitablarında öz yerini tapıb. Bəzi alimlər bunlar haqqında ayrıca kitablar yazmışlar.

4) Ruhu təmiz, pak və seyri-süluk üçün hazır olan insanları təlim-tərbiyə etmək; Bu yolla onlar İmamın mənəvi rəhbərliyi sayəsində mənəvi kamal qüllələrini fəth edir və zahiri gözləri ilə görə bilmədiklərini batini və mənəvi gözlə görə bilməkdə idilər.

5) Bir çox kimsəsizlər və kasıbların dolanışığını təmin etmək; Hətta İmam öz zəhməti ilə bağlar salıb, quyular qazıb onları vəqf edirdi.

6) Xilafətdə olanlar siyasi məsələ və ya başqa işlərdə çətinliklə rastlaşıb çıxılmaz vəziyyətə düşdükdə, etimadlı məşvərətçi kimi yalnız Əlini (ə) görürdülər. Əli (ə) özünəməxsus həqiqət görünüşü ilə müşküləti həll edir və yolu təyin edirdi. Bu məşvərtlərin bəziləri Nəhcül-bəlağədə və başqa tarix kitablarında gəlmişdir.

Əli (ə) və xəlifələrin elmi və siyasi müşkülətinin həlli

Tarix şahiddir ki, Əbu Bəkr və Ömər öz xəlifəlik dövrlərində siyasi, maarif, əqaid (əqidələr), Quranın təfsiri, İslami məsələlərin kulli və cüziyyatlarında Əliyə (ə) müraciət edirdilər və İmamın bu barədə verdiyi məşvərtlərindən, yol göstərmələrindən bəhrə-lənirdilər. İndi bunların bir neçəsini oxucuların nəzərinə çatdırırıq.

Romalılarla müharibə

Yeni İslam hökumətinin əsas düşmənlərindən biri Roma imperiyası olmuşdur. Roma daima İslamı şimal tərəfdən hədələyirdi. Peyğəmbər (s) ömrünün son anlarınadək Roma imperiyasının təhlükəsindən qafil olmamışdı. Hətta bir dəfə hicrətin səkkizinci ilində Cəfəri-Təyyarın başçılığı ilə Şam istiqamətinə bir ordu da göndərmişdi. Ancaq İslam ordusu üç başçısını və bir çox əsgərini itirərək heç bir nəticə əldə etmədən Mədinəyə qayıtmışdı. Sonradan bu məğlubiyyətin əvəzini çıxmaq məqsədilə hicrətin doqquzuncu ili Peyğəmbər (s) böyük bir ordu ilə Təbuk məntəqəsinə tərəf getdi. Ancaq müsəlmanlar düşmənlə rastlaşmadan Mədinəyə qayıtdılar. Bu səfərin bir sıra parlaq nəticələri oldu. Tarixdə bunların hamısı qeyd olunmuşdur. Romalıların hücum təhlükəsi həmişə Peyğəmbərin (s) fikrini cəlb edirdi. Bu cəhətdən Peyğəmbər (s) ömrünün son anlarında xəstə olarkən müsəlmanlardan ibarət bir ordu təşkil edib Şama tərəf göndərdi. Bu ordu bir sıra səbəblər üzündən Mədinədən çıxmadı. Ordu Mədinənin bir neçə kilometrliyində olarkən Peyğəmbər (s) dünyasını dəyişdi.

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra Mədinənin siyasi vəziyyəti Əbu Bəkrin xəlifə seçilməsi ilə keçirdiyi böhrandan sonra sakitləşdi. Xilafəti ələ keçirən Əbu Bəkr Peyğəmbərin (s) fərmanını (romalılarla döyüş fərmanını) yerinə yetirməkdə ikiürekli idi. (Yəni, bilmirdi romalılarla vuruşsun, yoxsa vuruşmasın.) Buna görə də, səhabələrin bir dəstəsini toplayıb onlarla məsləhət etdi. Hərə bir təklif irəli sürdü. Ancaq bunların heç biri Əbu Bəkr qane etmədi. Nəhayət Əbu Bəkr Əli (ə) ilə məsləhət etdi. Əli (ə) onu Peyğəmbərin (s) fərmanını yerinə yetirmək üçün ürəkləndirdi və buyurdu ki, əgər vuruşsan, qalib gələcəksən. Xəlifə (Əbu Bəkr) İmamın onu ürəkləndirməsindən sevinib dedi: “Yaxşılığa yozdun və xeyirliyə müjdə verdin.”¹

Əli (ə) və ikinci xəlifənin onunla siyasi məsləhətləri

Əli (ə) ikinci xəlifənin dövründə də siyasi, elmi, ictimai bir məsləhətçi idi. İndi ikinci xəlifənin Əli (ə) ilə siyasi məsləhətlərindən bir nümunəni sizin nəzərinizə çatdırırıq:

Hicrətin on dördüncü ili müsəlmanlarla Sasani imperiyası (iranlılar) arasında Qadisiyyə adlı məntəqədə çox çətin bir döyüş baş verdi. Gərgin gedən bu döyüşdə müsəlmanlar qalib gəldilər. Bu döyüşdə Sasanilərin ordu başçısı Rüstəm Fərruxzad çoxlu sayda döyüşçüsü ilə qətlə yetirildi. Bu qələbə nəticəsində İraq bütünlüklə İslamın nəzarəti altına keçdi və Sasani imperiyasının paytaxtı Mədain şəhəri müsəlmanların əlinə düşdü. İran döyüşçüləri canlarını qurtarmaq üçün ölkənin içərisinə tərəf geri çəkildilər. Sasanilər qorxurdular ki, İslam ordusu yavaş-yavaş irəliləyib bütün ölkəni ələ keçirə bilərdi. Bu təhlükənin qarşısını almaq məqsədilə Sasani imperatoru Yəzdigərd, Firuzanın başçılığı altında yüz əlli minlik bir ordu təşkil etdi. Firuzana tapşırırdı ki, müsəlmanların ehtimal verilən hücumunun qarşısını alsın və vəziyyət yaxşı olarsa, hücumda əl atsın.

Müsəlmanların ordu başçısı Səd ibn Vəqqas (bir ehtimala görə isə Kufə hökmdarı Əmmar Yasir) xəlifə Ömərə məktub yazaraq onu düşmənin hərəkətindən xəbərdar edib bildirdi ki, Kufə ordusu (o vaxtlar İslamın əsas

¹ Tarixi Yəqubi c.3, səh 39

nizami bazası Kufə şəhərində yerləşirdi) döyüşə başlamağa hazırdır. Düşmənin hücumu keçməzdən qabaq yaxşı olar ki, biz onları qorxutmaq üçün hücumu başlayaq.

Xəlifə məscidə gəlib səhabə başçılarını toplayaraq onları öz məqsədindən xəbərdar etdi. Xəlifə bildirdi ki, özü, Mədinədən Bəsrə ilə Kufə arasında olan bir yerə gedib oradan orduya başçılıq etmək istəyir. Bu zaman Təhlə qalxıb xəlifənin fikrini bəyəndiyini bildirdi. Təhlənin sözlərindən xəlifəyə yaltaqlanması açıq-aşkar hiss olunurdu.

Ondan sonra Osman qalxıb nəinki xəlifənin Mədinədən çıxmaq istəmək fikrini bəyəndiyini bildirdi, hətta ona belə bir məsləhət verdi: “Şam və Yəmənin ordusuna da məktub yaz ki, öz yerlərini tərk edib xəlifəyə qoşulsunlar. Beləliklə, böyük bir ordu ilə düşmənlə qarşı-qarşıya çıxma bilərsən”.

Bu zaman Əli (ə) ayağa qalxaraq buyurdu:

«Bu işin (İslamın) qalib gəlib-gəlməməsi ordunun az ya çox olmasına bağlı deyil. Bu, Allahın dinidir və O Özü onu qalib edər. O, ordusunu Özü hazırlayır və onlara da kömək edir. Allah-taala lazım olduğu yerə qədər İslamı gətirib çıxartdı, hara yayılmalı idisə, ora yaydı. Allah-taala bizə qalib gələcəyimizi vəd edib. Biz də bilirik ki, Allah Öz vədinə əməl edib ordusuna kömək edəcək.

Xəlifənin mövqeyi zəncir halqalarına bənzəyir, xəlifə bu zəncirləri bir-birinə bağlamalıdır. Əgər zəncirlər bir-birindən qırılsa, dağılıb parça-parça olacaq, daha onu bir yerə yığmaq da mümkün olmayacaq.

Bu gün ərəb ordusu sayca az olsa da, İslam qüvvəsi sayəsində çoxdur və birlik, vəhdət sayəsində isə əziz və qüdrətlidir.

Buna görə sən (xəlifə) bir dəyirman daşının mərkəzi kimi müsəlmanları hərəkətə gətir və onların köməyi ilə döyüşə başla. Əgər sən şəxsən Mədinədən çıxıb Kufəyə tərəf getsən, ordu künc-bucaqdan dağılaraq sənəin ətrafına toplaşacaq. Belə olduqda da, arxada qalanlar qarşıdakılardan mühüm olacaqlar.

Əgər sabah qeyri-ərəbin gözü sənə sataşsa, deyəcəklər ki, bu, ərəblərin rəhbəridir. Əgər onu aradan götürsək rahat olacağıq. Bu fikir onları sənəinlə mübarizədə daha da həvəsləndirəcək və düşmənin daha ciddi hərəkətinə səbəb olacaq. Deyirsən, bundan narahatsan, bil ki, Allah bu işdə səndən də çox narahatdır və Onun bəyənmədiyi işi dəyişdirməyə qüdrəti çatır.

Ancaq o ki, deyirsən düşmənin ordusunun sayı bizdən çoxdur, (unutma ki) biz keçmiş döyüşlərimizdə ordumuzun sayına deyil, Allah-taalanın köməyinə arxalanıb qalib gəlmişik!»¹

Ömər Əlinin (ə) sözlərini bəyənib Kufəyə tərəf getmək fikrindən daşındı.²

Bu cür çıxılmaz məsələləri həll etməyinə görə Ömər deyirdi: «Bir çətinlik üz verərkən bunun həlli üçün Əbül Həsənin (Əlinin (ə)) tapılmamasından Allaha pənah aparıram.»³

Xilafətdən şəhadətədək Əlinin (ə) həyatı

Osmanın maliyyə və idarə pozğunluqları, beytül-malı yüz faiz qeyri-şəri yollarla istifadə etməsi, Bəni-Üməyyə qəbiləsindən və öz qohumlarından olan nalayiq və səviyyəsiz şəxsləri vəzifəyə gətirməsi, mühacir və ya ənsardan olan səlahiyyətli şəxsləri işdən uzaqlaşdırması və dövlətin bütün işlərini Bəni-Üməyyənin ixtiyarında qoyması camaatı qəzəbləndirmişdi. Osman camaatın ləyaqətsiz icra başçılarından dəyişdirilməsi haqqındakı şikayətlərinə baxmadığına görə, xalq onun hökumətinin əleyhinə qiyam qaldırdı. Bu qiyam Osmanın ölümü ilə nəticələndi. Sonra camaat Əliyə (ə) beyət etdi. Bu baxımdan Osmanın ölümündən sonra iş başına keçən Əlinin (ə) hökuməti camaatın sabiq hökumətin zülmələrinə qarşı qaldırdığı qiyam nəticəsində yaranmış bir hökumət idi.

Osmanın hökumətinin pozğunluqlarından biri də bu idi ki, Həkəm ibn Əbul-Ası oğlu Mərvanla birgə Mədinəyə gətizdirilmişdi. Peyğəmbər (s) onu Taifə sürgün etmiş və hətta birinci və ikinci xəlifələr (Əbu Bəkr və Ömər) də onu Mədinəyə qaytarmağa cürət etməmişdilər. Osman onları Mədinəyə gətizdirdikdən sonra öz qızını Mərvana ərə vermiş və Mərvanı xilafətin icra aparatına başçı təyin etmişdi. Bu da təbiidir ki, camaatın qəzəblənməsinə səbəb olmuşdu.

Osmanın evi qırx doqquz gün qiyamçıların mühasirəsində qaldı. Osman nə qədər camaatla yumşaq davranmaq istəyirdisə, Mərvan daha çox camaatı qəzəbləndirirdi. Axırda müsəlmanlar qəzəblənib Osmanın evinə hücum

¹ *Nəhcül-bəlağə 146-cı xütbə.*

² *İbn Əsir. Əl-kamilu fit-tarix c.3, səh.8*

³ *Əl-istiabü fi mərifətil-əshab, c.3, səh. 39*

edərək onu qətlə yetirdilər. Sonra camaat Əlini (ə) Xəlifə məqamında tanıyıb ona beyət etdilər. Beləliklə Əlinin (ə) hakimiyyəti Osmanın ölümündən sonra başlandı. Bu, qabaqkı hakimiyyətin əleyhinə olan qiyamların nəticəsində oldu.

Üç cəbhədə mübarizə

Əlinin (ə) hakimiyyətinin əsl ədalət əsasında olduğuna və xilafətin əsl İslam sünnələrinin diriltməsinə bir sıra şəxslər dözə bilmirdilər. Beləliklə də, bu dəstə Əlinin (ə) hökumətinə qarşı müxalif bir dəstə yaratdı. Bu müxalifət sonda «Nakisin», «Qasitin» və «Mariqin» döyüşləri ilə nəticələndi. İndi də həmin döyüşlər barədə ayrı-ayrılıqda qısa məlumat veririk:

Nakisin döyüşü (Cəməl döyüşü)

Nakisin döyüşünün səbəbi bu idi ki, Təlhə və Zübeyr Əliyə beyət etdikdən sonra ondan Bəsrə və Kufə şəhərlərinə vali (başçı) təyin olunmalarını istədikdə, İmam (ə) onların bu istəyi ilə razılaşmadı. Təlhə və Zübeyr Məkkəyə getmək məqsədi ilə Mədinəni gizlicə tərk edib orada (Məkkədə) Bəni-Üməyyə tərəfindən qarət olunmuş beytül-maldan istifadə edərək ordu yaradıb Bəsrəyə gəldilər. Bəsrəni zəbt edib öz əllərinə keçirdilər. Əli (ə) bu hadisədən xəbərdar olub onları aradan götürmək məqsədilə ordu ilə Bəsrəyə tərəf hərəkət etdi. Bəsrə yaxınlığında qızgın döyüş nəticəsində Əli (ə) qalib gəldi və «nakisinlər» məğlubiyyətə uğradılar. Bu döyüş hicrətin otuz altıncı ilində baş vermişdir.

Qasitin döyüşü (Siffeyn döyüşü)

Müaviyə hələ Əli (ə) xəlifə olmazdan neçə il qabaq Şamda özü üçün xilafətə keçmək hazırlıqlarını görmüşdü. Əli (ə) xilafətə gələcək Müaviyənin işdən kənarlaşması əmrini verdi (Müaviyə Osman tərəfindən Şama vali təyin edilmişdi) və onun bir an belə işdə qalmasına razılıq vermədi. (Müaviyə də təbii ki, İmamın fərmanı ilə razılaşmadı). Bu müxalifliyin nəticəsi o oldu ki, İraq və Şam qoşunları «Siffeyn» adlı bir çöldə üz-üzə gəldilər. Əlinin (ə) ordusunun qələbəyə bircə addımı qalmışdı. Ancaq Müaviyə (Əmr Asın köməyiylə) hiylədən istifadə edərək Əlinin (ə) ordusunda təfriqə və ixtilaf

yaratdı. Nəhayət Əli (ə) ordusunun təkidi nəticəsində məcbur qalıb Əbu Musa Əşəri ilə (Əlinin (ə) tərəfindən) Əmr Asın (Müaviyə tərəfindən) danışıqlarına razı oldu. Belə ki, onlar (Əbu Musa Əşəri və Əmr As) İslam və müsəlmanların məsləhətləri haqda araşdırmalar aparmalı və öz fikirlərini bildirməli idilər. Əlinin (ə) ordusundan olanların Əbu Musa Əşərini Əmr Asla danışıqlara göndərməsi barədəki təkidləri o dərəcəyə çatmışdı ki, əgər Əli (ə) bununla razılaşmasaydı, bəlkə də bu narazılıq İmamın ölümü ilə nəticələnərdi. Bunun da nəticəsində müsəlmanlar böyük böhranla üzləşməli olardılar.

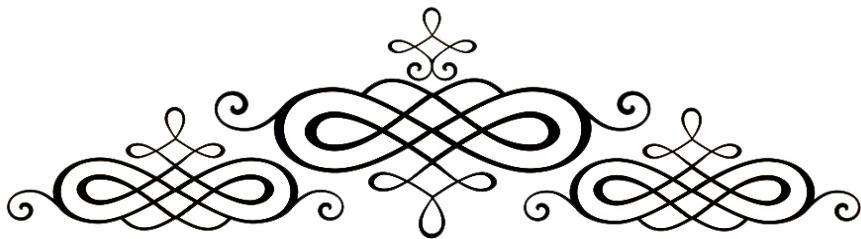
Tərəflərin öz nəzərlərini bildirmək zamanı çatdıqda Əmr As Əbu Musa Əşərini aldatdı və Müaviyənin alçaq niyyətini camaata aşkar etdi. Danışıqlar başa çatdıqdan sonra Əlinin (ə) ordusundan bir dəstəsi İmamın danışıqları qəbul etməsinə görə onunla müxalifət etməyə başladı. Onlar İmamı danışıqlarla razılaşdığına görə tənqiddə tutdular.

Qasitin döyüşü hicrətin otuz yeddinci ilində baş vermişdir. (Bu döyüş tarixdə Siffeyn döyüşü adı ilə məşhur olmuşdur.)

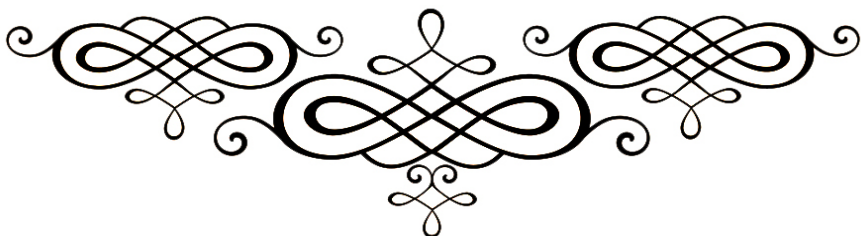
Mariqin döyüşü (Nəhrəvan döyüşü)

Mariqin (yolunu azmışlar) Əlini (ə) Əbu Musa Əşəri ilə Əmr Asın danışıqlarına razı olmağa məcbur etmiş dəstədir. Danışıqlardan bir neçə gün sonra bu dəstə öz işlərindən peşman olub İmamdan danışıqların nəticəsi ilə razılaşmamasını istədilər. Ancaq Əli (ə) elə bir şəxs deyildi ki, öz əhdinə vəfasız çıxsın və peymanı sındırsın. Bu dəstə işi belə görüb Əliyə (ə) qarşı ordu toplamağa başladı. Nəhrəvan adlı bir yerdə Əli (ə) tərəfdarları ilə bu dəstə arasında döyüş baş verdi. Əlinin (ə) ordusu bu döyüşdə də qalib gəldi. Ancaq kin-küdurət yenə ürəklərdə qaldı.

Əli (ə) nəhayət, dörd il bir neçə ay (9 ay) hökumətdə olduqdan sonra hicrətin qırxıncı ili Ramazan ayının on doqquzuncu gecəsi həmin mariqindən biri olan Əbdürrəhman ibn Mülçəm tərəfindən (Kufə məscidində namaz qılarkən) zərbətlənib, iki gün sonra şəhadətə qovuşmuşdur.

İMAM HƏSƏN MÜCTƏBA (ə)

İmam Həsənin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Əlinin (ə) Peyğəmbərin (s) əziz qızı xanım Zəhra (s.ə) ilə evlənməsinin ilk meyvəsi, şialərin ikinci İmamı Həzrət Həsən Müctəba (ə) hicrətin üçüncü ili ramazan ayının on beşində Mədinə şəhərində dünyaya gəlmişdir.

İmam Həsən (ə) öz cəddinin dövrünü çox görməmişdi. Çünki İmam Həsən (ə) təxminən 7 yaşında olarkən Peyğəmbər (s) dünyadan köçmüşdü. Peyğəmbərdən (s) sonra təxminən 30 il atası Əli (ə) ilə birgə olmuşdur. Atasının şəhadətindən sonra (hicrətin 40-cı ilindən) 10 il müddətinə qədər müsəlmanlara İmamlıq (başçılıq) etmiş və nəhayət hicrətin 50-ci ilində Müaviyənin hiyləsi ilə qurx səkkiz yaşında zəhərlənmiş və şəhadətə qovuşmuşdur. Müqəddəs məzarı Mədinə şəhərindəki Bəqi qəbiristanlığındadır.

İmam Həsənin (ə) İmamətindən qabaqkı mübarizələri

Tarix şahiddir ki, İmam Həsən (ə) çox şücaətli və dözümlü bir insan olmuşdur. Qorxu heç vaxt ona yol tapa bilməmişdir. O, İslamın inkişafı yolunda əlindən gələni əsirgəməirdi və daim Allah yolunda cihad etməyə hazır idi.

İmam Həsən (ə) Cəməl döyüşündə

İmam Həsən (ə) Cəməl döyüşündə atası ilə bərabər cəbhənin ön xəttində vuruşur və Əlinin (ə) şücaətli və dilavər dostlarını keçərək düşmən ordusuna güclü hücumlar edirdi.¹

Döyüş başlamazdan qabaq isə atasının əmri ilə Əmmar Yasir və Əlinin (ə) bir neçə digər dostları ilə birgə Kufə şəhərinə gəlib əhalini bu döyüşdə iştirak etməyə çağırırdı.²

İmam Həsən (ə) Siffeyn döyüşündə

İmam Həsənin (ə) Siffeyn döyüşündə də ordunu səfərbər edib Əlinin (ə) başçılığı altına gətirməkdə böyük rolu olmuşdur. O Həzrət öz mətin və kəskin çıxışları ilə Kufə əhalisini Əlinin (ə) ordusuna qoşularaq xainlər və İslam düşmənlərinə qarşı vuruşmağa dəvət edirdi.³

İmam Həsənin (ə) haqq yolunda fədailiyi o dərəcədə idi ki, Əli (ə) Siffeyn döyüşündə öz səhabələrinə deyirdi ki: Həsən (ə) və qardaşı Hüseyini (ə) mübarizə etməkdən qarşısını alın, məbada onların ölümü ilə Peyğəmbərin (s) nəsli kəsilsə⁴.

¹ *Mənaqib-Ali-Əbutalib c.4, səh.21*

² *Tarixi Yəqubi, 2, səh. 170*

³ *Bəqətu Siffeyn, səh.113*

⁴ *Şərhi Nəhcül-bəlağə İbn Əbil Hədid, c.11, səh 25 Xütbə 200*

Müaviyənin aşkarda qeyri-islami əməllərinin tənqidi

İmam Həsən (ə) haqqı bəyan etməkdə və İslam əsaslarını qorumaqda əsla səhlənkarlıq etməzdi. O, Müaviyənin qeyri-islami hərəkətlərini açıq-aşkar tənqid edir və Müaviyənin, ümumiyyətlə, bütün Bəni-Üməyyənin nankor və cirkin keçmişlərini qorxmadan açıb söyləyirdi.

İmam Həsən (ə) hətta sülh bağladıqdan və Müaviyənin qüdrəti bir az artıb mövqeyi gücləndikdən sonra Kufədə minbərə çıxıb sülh bağlamasının səbəblərini söyləyərək Əlinin (ə) ailəsinin üstünlüklərini (fəzilətlərini) bəyan etdi və sonra hər iki dəstənin (həm öz dəstəsinin, həm də Müaviyənin dəstəsinin) qarşısında Müaviyənin zəif cəhətlərinə işarə edib onun idarə etdiyi hökuməti aşkar şəkildə tənqid etdi.¹

Əlinin (ə) şəhadətindən və İmam Həsənin (ə) Müaviyə ilə sülh bağlamasından sonra xəvariclər (Əlinin (ə) üstünə qiyam çəkib Nəhrəvan döyüşündə məğlub olanlar) bütün qüvvələrini Müaviyənin əleyhinə səfərbər etdilər. Kufədə Müaviyəyə xəbər çatdı ki, Hövsəreyi-Əsədi adlı xəvaric başçılarından biri onun əleyhinə qiyam qaldırıb öz ətrafına ordu toplamışdır. Müaviyə öz mövqeyini qoruyub saxlamaq və İmam Həsənin (ə) ona tabe olduğunu sübut etmək üçün Mədinəyə getməkdə olan İmam Həsənə xəbər göndərdi ki, Hövsərənin qiyamını yatızdırıb sonra öz yoluna davam etsin. İmam Həsən (ə) ona cavab göndərdi ki, mən müsəlmanların qanının tökülməməsinə görə səndən əl çəkdim (səninlə sülh bağladım). Bu o demək deyil ki, mən sən deyənə qulaq asıb başqaları ilə vuruşam. Əgər vuruşmalı olsam, hamıdan qabaq birinci səninlə vuruşaram. Çünki, səninlə mübarizə etmək xəvariclə vuruşmaqdan daha vacibdir.²

İslamda sülhün qaydası

Bir qrup müsəlmanlar İmam Həsənin (ə) həyatını və o zamankı tarixi hadisələri mütaliə etdikdən sonra bu sualları ortaya çıxarırlar ki, niyə İmam Müaviyə ilə sülh bağladı. Məgər Həzrət Əlinin (ə) şəhadətindən sonra onun

¹ Ehticac səh. 144-150

² Şərhi Nəhcül-bəlağə, İbni Əbil-Hədid c.5, səh. 98

tərəfdarları İmam Həsənə (ə) beyət etməmişdirlərmi? Yaxşı olmazdımı ki, sonralar İmam Hüseyinin (ə) həyata keçirdiyini İmam Həsən (ə) daha da geniş yerinə yetirib Müaviyəyə qarşı inqilab edəydi. Və o zaman ya qələbə çalardı, ya da ki, Müaviyə hakimiyyətinin təməlini sarsıdardı.

Nəzərə almaq lazımdır ki, İslam dinində müharibə və cihad haqqında ümumi bir qanun yoxdur. İslam dini müəyyən şəraitdə müsəlmanlara kafirlərə qarşı vuruşmağı əmr etdiyi kimi bəzi vaxtlarda da vuruşmağın bir nəticə verməyəcəyini görüb işi sülhlə həll etməyi əmr edir.

Biz İslam Peyğəmbərinin (s) həyatında bu iki halın hər ikisini müşahidə edirik. İslam Peyğəmbəri (s) Bədr Ühüd, Xəndək və Hüneyndə döyüşürdüsə, digər şəraitdə isə qələbəni qeyri-mümkün gördükdə, kafirlərlə sülh bağlayır, müvəqqəti olaraq döyüşdən əl çəkir və bu yolla İslamın inkişafına şərait yaradırdı. Peyğəmbərin (s) Bəni-Zəmrə və Bəni-Əşcə, eləcə də (Məkkə əhalisi ilə) Hudeybiyyə sülhü bağlaması buna bir nümunədir.¹

İslam Peyğəmbəri (s) o günlər bəziləri üçün məlum olmayan ali məsləhətlərə görə düşmənlə müvəqqəti sülh bağladı. İmam Həsən (ə) də Allah tərəfindən dini rəhbər seçildiyi üçün hadisənin bütün cəhətlərindən başqalarından daha yaxşı xəbərdar idi. Buna görə də, özünəməxsus uzaqgörənliyi ilə İslam cəmiyyətinin xeyrini sülhdə görüb sülh bağlayırdı.

Bu mövzu (İmam Həsənin (ə) sülhü) pis mənada başa düşülməməlidir. Əksinə, o Həzrətin elədiyi hərəkət eynilə Peyğəmbərin (s) (Hudeybiyyə sülhündə) elədiyi hərəkət kimi qəbul edilməlidir.

İndi isə İmam Həsənin (ə) sülhünün səbəblərini, onun tarixi əhəmiyyətini yaxşı anlamaq üçün tarixi səhifələməli və bu məsələni əsas tarixi faktlara istinad edərək araşdırmalıyıq.

Qısa olaraq deməliyə ki, əslində İmam Həsən (ə) öz istəyi ilə sülh etmədi. Əksinə, o sülh etməyə məcbur oldu. Yəni, vəziyyətin və şəraitin yaxşı olmaması və bir çox digər səbəblər üzündən elə bir vəziyyət yarandı ki, sülh etmək İmam Həsən (ə) üçün zəruri bir məsələyə çevrildi və o Həzrət sülh etməkdən savayı başqa bir çarə görmədi. Belə ki, kim o Həzrətin yerində olub həmin şəraitdə olsaydı, sülhdən başqa çarəsi olmazdı. Çünki İslam hökumətinin həm xarici siyasəti, həm də İraqın daxili vəziyyəti və

¹ *Bəharul-Ənvar c.144, səh.2*

habelə, ordunun döyüşə hazır olmamazlığı müharibəni davam etdirməyə imkan vermirdi. İndi isə bu məsələləri ayrı-ayrılıqda araşdırmaq.

İmam Həsən (ə) və sülhün səbəbləri

Hamıya məlumdur ki, hər hansı bir rəhbər və ya başçı döyüş meydanında düşməyə qalib gəlmək istəyirsə, gərək güclü və hazırlıqlı orduya malik olsun. Lakin belə bir orduya malik olmadan döyüşə girmək biabırçı məğlubiyyətdən başqa heç bir nəticə verməyəcək. İmam Həsənin (ə) sülhünün səbəblərini daxili siyasət nöqteyi-nəzərindən araşdırdıqda, gözə çarpan əsas səbəb məhz belə bir ordunun olmamasıdır. Çünki İraq camaatının, xüsusilə də Kufə əhalisinin İmam Həsənin (ə) dövründə nə ruhən döyüşə hazırlığı var idi, nə də ordu təşəkkül tapa bilmişdi.

Döyüş yorğunluğu

Cəməl, Siffeyn və Nəhrəvan döyüşləri, həmçinin Əbu Musa Əşəri ilə Əmr As arasındakı danışıqlardan sonra İraq, Hicaz və Yəməndə baş verən və bir çox tələfatlarla nəticələnən Əlinin (ə) və Müaviyənin qoşunları arasındakı qırğınlar Əlinin (ə) dostlarının əksəriyyətində yorğunluq əmələ gətirmiş, onlar daha döyüşməmək və sülh etmək fikrinə düşmüşdülər. Çünki onlar Əlinin (ə) beş illik hakimiyyəti dövründə başdan-başa müharibələrdə olmuşdular. Digər tərəfdən də onların döyüşü heç də yadelli işğalçılara qarşı deyil, əksinə, dünən onlarla qardaş olub bu gün Müaviyənin ordusuna qatılmış adamlarla olmuşdu.¹ İraq camaatı bəhanələr gətirməklə Şam ordusunun Hicaz, Yəmən və İraqda törətdikləri vəhşiliklərinə qarşı vuruşmaq üçün ordunu göndərməkdə tənbəllik edib, başlarının dinc olması ilə əslində döyüşdən yorulduqlarını bildirirdi. İraq camaatının Əlinin (ə) yenidən qüvvə toplayıb Siffeyn döyüşünə dəvətini gec qəbul etməsi bu yorğunluğa açıq-aşkar bir nümunədir.²

Əli (ə) şəhadətə yetişdikdən sonra onun yerinə İmam Həsən (ə) hakimiyyətə gəldikdə, bu məsələ daha da qabarıq surətdə aşkar oldu.

¹ *Tarixi Yəqubi, c.2 səh. 172-182*

² *Səvratül Hüseyn ə, səh.197-200*

Xüsusilə İmam (ə) Kufə camaatını Şam ordusuna qarşı vuruşmağa dəvət edəndə onlar İmamın dəvətini çox gec qəbul etdilər.

Müaviyənin ordusunun Kufəyə tərəf hərəkət etməsi xəbəri İmam Həsənə yetişdikdə, İmam camaatı məscidə yığdı. Xütbəyə başlayıb Müaviyənin ordusunun səfərbər olmasını camaata çatdırdıqdan sonra camaatı Allah yolunda cihada və batilin tərəfdarlarına qarşı vuruşmağa dəvət etdi. İmam (ə) bildirdi ki, səbirli olmaq, fədakarlıq etmək və çətinliklərə dözmək lazımdır. İmam Həsən (ə) camaatın əhval-ruhiyyəsindən xəbərdar olduğundan onların bu dəvətə qarşı müsbət cavab verməməsindən nigaran idi. Elə belə də oldu. İmam (ə) camaatı döyüşə dəvət etdiyi xütbəni qurtardıqdan sonra hamı sükut etdi, İmamın sözlərini təsdiq edən bir nəfər də tapılmadı. Bu hadisə o qədər təəssüfləndirici və acınacaqlı idi ki, məclisdə hazır olan Əlinin (ə) şücaətli səhabələrindən biri camaatı bu səhlənkarlıqlarına görə möhkəm danladı, yalançı qəhrəmanlar, qorxaq və şücaətsiz insanlar kimi qələmə verərək onları İmamla birgə Şam ordusuna qarşı vuruşa çağırdı. Bu tarixi sənəd İraq camaatının döyüşdən nə qədər yorulduğunu, onlardakı mübarizə və döyüş ruhiyyəsinin ölməsini çox yaxşı bəyan edir. Onlar döyüşməyə hazır deyildilər. Nəhayət, İmam Həsənin (ə) yaxın səhabələrindən bir neçəsi camaatı səfərbər etmək məqsədilə çıxışlar etdi. Bundan sonra İmam Həsən (ə) kiçik bir ordu ilə Kufədən çıxaraq şəhərin yaxınlığında Nüxeylə adlı bir yerdə düşərgə saldı. İmamın ordusu təzə qüvvələrin gəlib onlara birləşməsi məqsədilə on gün Nüxeylədə qaldı. Nəhayət, dörd min nəfər İmamın başına topladı. Buna görə də, İmam (ə) məcbur olub güclü ordu toplamaq məqsədilə Kufəyə qayıtdı.¹

Müxtəlif ünsürlü cəmiyyət

Yuxarıda deyilənlərdən əlavə, o dövrün İraq camaatı mütəşəkkil və vahid deyildi. Əksinə, cəmiyyət müxtəlif ünsürlü və bir-biri ilə zidd olan dəstələrdən təşkil olunmuşdu. Belə ki, bəzi vaxtlar bu dəstələr bir-biri ilə heç cür yola gedə bilmirdilər. Bir dəstə çox təhlükəli olan Əməvilər sülaləsinin tərəfdarı, digər bir dəstə həm Əməvilərlə, həm də İmam Həsənlə (ə) vuruşmağı özlərinə vacib bilən xəvaric dəstəsi, başqa bir dəstə müxtəlif

¹ *İmam Həsənin ə sülhü Şeyx Razi, səh. 102*

yerlərdən gəlib İraqda məskunlaşmış və sayı iyirmi min nəfərə çatan qeyri-ərəb müsəlmanları, başqa bir dəstə də əqidəsi sabit olmayan, İmam Həsənlə (ə) Müaviyə arasında hansı birinin üstün olmasında şəkk edən insanlardan ibarət idi. O dövrün İraq və Kufə əhalisi bu dəstələrdən təşkil olunmuşdu. Bunlardan fərqli olaraq digər bir dəstə də Əlinin (ə) həqiqi dostları idi.¹

Pərakəndə ordu

Əhali arasındakı bu dəstələr təbii ki, İmam Həsənin (ə) ordusunda da yayılmış, ordunu pərakəndə hala gətirib çıxarmışdı. Buna görə də, xarici düşmənlərə qarşı mübarizədə belə bir orduya arxalanmaq heç cür mümkün deyildi.

Şiə məzhəbinin böyük ustadı mərhum Şeyx Müfid və başqa tarixçilər İmam Həsənin (ə) ordusundakı bu təhlükə barədə belə yazırlar: «İraq əhalisi çox gec və süstlüklə İmam Həsən (ə) ordusuna qoşuldu. İmam Həsənin (ə) təşkil etdiyi qoşun aşağıdakı dəstələrdən ibarət idi:

- 1) Əlinin (ə) şialərindən ibarət tərəfdarları;
 - 2) Xəvaric; Onlar Müaviyə ilə döyüşmək üçün bütün yollara əl atmışdılar. Onların İmam Həsənin (ə) dəstəsinə qoşulması Müaviyə ilə düşmənçiliklərinə görə idi.
 - 3) Dünyapərəst və mənfəətpərəst şəxslər; Bunlar da özlərinə maddi mənfəət əldə etmək üçün İmam Həsənin (ə) ordusuna qoşulmuşdular.
 - 4) İkiürəkli və şəkk edən insanlar; Onların nəzərinə İmam Həsən (ə) kimi böyük bir şəxsiyyətin Müaviyədən elə bir üstünlüyü yox idi.
 - 5) Nəhayət, din xatirinə yox, əksinə, qəbilə düşmənçiliyinə görə və sadəcə olaraq öz qəbilə başçılarından itaət edib mübarizəyə qoşulanlar.²
- Beləliklə də, İmam Həsənin (ə) ordusu Müaviyə kimi bir düşməne qarşı mübarizədə lazımi təşəkkülü tapmamış və pərakəndə şəkildə olmuşdu.

¹ Ali Yasin, səh. 68-74

² Əl-İrşad, səh.189

Canlı sənəd

O dövrün İraq əhalisinin pərakəndəliyini və camaatın döyüşə qarşı süstlüyünü, əslində heç kim İmam Həsənin (ə) özündən yaxşı bəyan edə bilməz. İmam Həsən (ə) ordusunun irəlilədiyi son məntəqə olan Mədəində çox geniş və ruhlandırıcı bir çıxış etdi. O, sözlərinin əsnasında buyurdu:

«Bizi Şam əhlinə qarşı (Müaviyənin ordusuna qarşı) mübarizədən heç bir şəkk-şübhə saxlaya bilməz. Biz bundan qabaq da sizin dözümlünüz və daxili anlayışınızla Şam əhlinə qarşı mübarizə etmişik. Ancaq bu gün kin-küdurət nəticəsində vəhdət və qarşılıqlı anlaşma sizdən uzaqlaşmış, öz müqavimətinizi itirmiş və indi də giley-güzar edirsiniz. Siffeyn döyüşünə gedəndə dininizin mənfəətini dünya mənfəətinizə üstün tutdunuz, lakin indi isə dünyanızı dininizdən üstün tutursunuz. Biz indi də keçmişdə olduğumuz kimi, ancaq siz bizə qarşı keçmişdə olduğunuz kimi vəfadar deyilsiniz. Sizlərdən bəziləri Siffeyn döyüşündə, bəziləri də Nəhrəvan döyüşündə öz qohum-əqrəbasını, yaxınlarını itirmişdir. Birinci dəstə öz ölülərinə ağlayır, ikinci dəstə isə ölülərinin qan bahasını istəyir. Qalanları da bizim əmrlərimizdən boyun qaçırırlar. Müaviyə bizə insafdan uzaq, bizim izzət və böyük məqsədimizin əksinə olan bir təklif etmişdir. İndi əgər Allah yolunda ölməyə hazırsınızsa, deyin, onda mübarizəyə qalxaq və onun bu təklifinə qılıncla cavab verək. Yox, əgər sağ qalmaq istəyirsinizsə, deyin, onda bu təklifi qəbul edib sizin razılığınızı təmin edək.»

İmamın sözləri bu yerə çatanda hamı bir ağızdan biz yaşamaq istəyirik, biz sağ qalmaq istəyirik– deyə qışqırdı.¹

Döyüş ruhiyyəsindən məhrum olmuş belə bir ordu ilə İmam Həsən (ə) Müaviyəyə qarşı necə mübarizəyə girişə bilərdi? Müxtəlif ünsürlü dəstələrdən təşkil olunmuş və kiçik bir qəflət nəticəsində özləri xətər törədə bilən bir ordu ilə qələbəmi əldə etmək olar?

Əhdini danan camaat

Bir az bundan qabaq deyildiyi kimi İraq və Kufə camaatı sözübütöv və mütəşəkkil deyildi. Əksinə, onlar vəfasız, etimad edilməyən və hər gün bir bayraq altında yığışan (külək hara əsdi, ora meyl edən), mövcud olan

¹ *Usdul-ğabbə.. c.2, səh. 13-14*

vəziyyətdən və zəmanənin qüdrətindən istifadə edən adamlar idi. Elə buna görə də, İmamın ordusunda yaranan böhran və hər iki tərəfin öz qoşunlarını səfərbər etməsilə həmzaman Kufənin adlı-sanlı qəbilələrinin başçılarından bir neçəsi İmam Həsənə (ə) xəyanət edərək Müaviyəyə məktub yazıb bildirdilər ki, onlar onun hökumətini himayə edirlər. Onlar məktubla Müaviyəni məxficə İraqa tərəf hərəkət etməyə dəvət edərək söz verdilər ki, Müaviyə İraqa yaxınlaşan kimi ya İmam Həsəni (ə) tutub ona verəcək, ya da ona sui-qəsd edəcəklər.

Müaviyə həmin məktubları olduğu kimi İmam Həsənə (ə) göndərüb bildirdi ki, bu cür insanlara arxalanıb döyüşə necə hazır ola bilərsiniz?¹

Xain sərkərdə

İmam Həsən (ə) Müaviyə ilə döyüşmək məqsədi ilə Kufəni tərk etdikdən sonra Übeydullah ibn Abbası on iki min nəfərlik döyüşçü ilə ordunun ön hissəsinə, özünün ən yaxın dostlarından olan Qeys ibn Səd və Səid ibn Qeysi isə Übeydullaha müşavir və canişin təyin etdi. Belə ki, bu üç nəfərdən birinin başına bir iş gələydi, növbə ilə digəri onun işini görməli idi.

İmam Həsən (ə) qoşunun hərəkət edəcək səmtini müəyyən edib belə göstəriş verdi ki, Müaviyənin qoşunu ilə rastlaşdıqda onların hərəkətinin qarşısını alıb İmamı bu işdən xəbərdar etsinlər və İmam da əsas ordu ilə onlara qoşulsun.²

Übeydullah ibn Abbas öz ordusunu hərəkətə gətirdi. Onun ordusu Məskin adlı bir yerdə Müaviyənin ordusu ilə üz-üzə gəldi və Übeydullahın ordusu elə oradaca düşərgə saldı. Az bir zamanda İmama xəbər çatdı ki, Übeydullah Müaviyədən bir milyon dirhəm alıb səkkiz min nəfərlə onun tərəfinə keçmişdir.

Təbii ki, bu sərkərdənin xəyanəti vəziyyətin böhran içində olduğu belə bir vaxtda ordunun döyüş ruhiyyəsinin zəifləməsinə və İmam Həsənin (ə) nizami mövqeyinin bir-birinə dəyməsinə çox böyük təsir göstərmişdi. Çox şücaətli, imanlı və Əlinin (ə) ailəsinə qarşı vəfalı olan Qeys ibn Səd ordunun sərkərdəliyini öz öhdəsinə götürür və özünün ruhlandırıcı çıxışı ilə döyüş-

¹ Əl-İrşad, səh.191

² Məqatilut-talibin, səh,40

çülərin ruhiyyəsini artırmağa çalışır. Müaviyə onu da pulla ələ almaq istəyir, lakin Qeys ona aldanmayıb İslam düşmənlərinin qarşısında axıra qədər durur.¹

Xaincəsinə görülmüş hiylələr

Müaviyə təkcə Übeydullahı ələ almaqla kifayətlənmədi. Eyni zamanda o, İmamın ordusunu zəiflətmək və ordu arasında şayiə yaymaq məqsədilə öz casus və muzdurlarını İmamın (ə) başçılıq etdiyi orduya göndərdi. Onlar İmamın başçılıq etdiyi orduda belə bir şayiə yaydılar ki, Qeys (ön xəttin başçısı) Müaviyə ilə saziş bağlayıb, eyni zamanda Qeysin də ordusu arasında şayiə yaydılar ki, İmam Həsən (ə) də Müaviyə ilə sülh bağlamışdır. İş o yerə çatdı ki, Müaviyə camaatın gözündə zahirən yaxşı olan adamlardan bir neçəsini İmam Həsənin (ə) hüzuruna göndərdi. Onlar gəlib Mədain düşərgəsində İmamla (ə) görüşdülər. İmamın xeyməsinədən kənara çıxdıqda, camaat arasında car çəkildilər ki, Allah Peyğəmbər (s) nəvəsinin vasitəsi ilə fitnəni yatırdı və müharibəni sakitləşdirdi. Həsən ibn Əli (ə) Müaviyə ilə sülh edərək camaatın qanının tökülməsinin qarşısını aldı.

Onlar özlərinə qarşı camaatın etimadını doğrultduqlarına görə heç kim araşdırma aparmadan onların sözlərinə inanıb İmamın (ə) əleyhinə qiyam qaldıraraq Həzrətin xeyməsinə hücum edib çadırdə nə var idisə, hamısını qarət etdilər. Hətta İmamı (ə) öldürmək fikrinə də düşdülər. Ancaq sonradan hamı dağıldı.²

Görkəmli tarixçi Təbəri deyir: «Həsən ibn Əli (ə) o zaman sülhü qəbul etdi ki, artıq dostları ətrafından dağılıb onu tək qoymuşdular».

İmam Müctəbə (ə) buyururdu: «Mən o səbəbə görə hökumət və rəhbərliyi Müaviyəyə tapşırıdım ki, onunla döyüşməyə tərəfdarlar tapmadım. Əgər dostlarım olsaydı gecə-gündüz onunla iş bir yerə çatana qədər mübarizəmi davam etdirərdim».

¹ *Məqatilut-talibin, səh. 42*

² *Tarixi Yəqubi c.2, səh. 205*

Sülh müqaviləsinin mətni

Baxmayaraq ki, sülh müqaviləsinin mətni tarix kitablarında kamil surətdə və tərtiblə qeyd olunmayıb, lakin, tarixçilər müqavilənin bir neçəsinə işarə etmişlər. Pərakəndə mətni müxtəlif kitablardan yığıb beş maddədə cəmləmək olar.

İndi isə sülhü ayrı-ayrılıqda araşdırmazdan qabaq beş maddədə cəmlənmiş sülh müqaviləsinin hamısını əziz oxucuların nəzərinə çatdırırıq.

Birinci maddə: Həsən ibn Əli (ə) hökuməti Müaviyəyə o şərtlə təhvil verir ki, Müaviyə hökuməti Quran qayda-qanunu və Peyğəmbərin (s) sünnəsi əsasında idarə etməlidir.

İkinci maddə: Müaviyədən sonra hökumət Həsən ibn Əlinin (ə) ixtiyarına keçməlidir. Əgər onun (İmam Həsənin (ə)) başına bir iş gələrsə, Hüseyin ibn Əli (ə) hökumət başına gələcək. Həmçinin, Müaviyənin özündən sonra canişin təyin etməyə haqqı yoxdur.

Üçüncü maddə: Əmirəlmöminin Əliyə (ə) namaz qılarkən hörmətsizlik edib onu söyməyin, lənətləməyin qarşısı alınsın və o Həzrət yaxşıliqla yad edilsin.

Dördüncü maddə: Kufə beytül-malında olan beş milyon dirhəm pul Müaviyənin hökumətinə verilməkdən istisna olunur və həmin pulu İmam Həsənin (ə) özü lazımı yerlərə sərf edəcək. Həmçinin, Müaviyə beytül-maldan ayrılan payda Bəni Həşimi Bəni Üməyyədən üstün tutmalıdır. Eləcə də Müaviyə Darabegərd şəhərinin xəracının bir milyon dirhəmini Əlinin (ə) rəhbərliyi altında Cəməl və Siffeyn döyüşlərində şəhid olanların ailələri arasında bölüşdürməlidir.

Beşinci maddə: Müaviyə bütün əhaliyə, istər Şam, istər İraq, istərsə də Hicaz əhalisinə hər hansı millətdən olursa olsun, bir daha təqib etməməsi və əzab-əziyyət verməməsi barədə zəmanət verməlidir. Onları Müaviyənin hökumətinə qarşı keçmişdəki fəaliyyətlərinə görə axtarısa məruz qoymamalı, xüsusilə keçmiş kin-küdurətə görə İraq əhalisinə əziyyət verilməməlidir. Bundan əlavə, Müaviyə Əlinin (ə) dostlarını harda olursa olsunlar amanda saxlamalı və onların heç birinə əziyyət etməməlidir. Əlinin (ə) şiələrinin canı, malı və pulunun hörməti qorunmalıdır. Onlar əsla axtarısa məruz qalmamalı və onlara zərrə qədər də narahatçılıq yetişməməlidir. Hər kəsin

haqqı onun özünə çatmalıdır. Əlinin (ə) şiələrindəki beytül-mal onların özlərində qalmalıdır.

Həmçinin, Həsən ibn Əli (ə) və qardaşı Hüseyn ibn Əli (ə) və eləcə də, Peyğəmbərin (s) ailəsindən olan hər hansı bir şəxs üçün Müaviyə tərəfindən heç bir xətdə icad olmamalı, heç bir yerdə onlar üçün qorxu hissi yaranmamalıdır.

Müqavilənin sonunda Müaviyə maddələrin hamısına əməl edəcəyinə söz verərək Allahı bu işdə şahid tutdu və bütün Şam əyan-əşrafı buna şəhadət verdi.¹

İmam Həsənin (ə) Müaviyə ilə sülh etməkdə məqsədi

Dünyanın böyük şəxsiyyətləri, ölkə başçıları vəziyyətin öz məqsədləri ilə zidd olduğunu görüb iki yol ayrıcına çatanda, çalışırlar işi elə həll etsinlər ki, ziyamı az olsun. Bu da siyasi və ictimai gedişatda bir əsas kimi götürülmüşdür.

Bu məsələyə əsaslanaraq İmam Həsən (ə) də çalışırdı ki, öz yüksək məqsədlərini mümkün qədər təmin etsin. Buna görə də, Müaviyə ilə sülh etmək məcburiyyətində qalanda müqavilənin birinci maddəsinə əsasən, hökuməti Müaviyəyə bu şərtlə təhvil verdi ki, Müaviyə hökuməti Quran qayda-qanunları və Peyğəmbərin (s) sünnəsi əsasında idarə etsin. Məlumdur ki, İmamın (ə) məqsədi qüdrəti ələ almaq və İslam hökuməti təşkil etməklə yanaşı cəmiyyətdə İslam qayda-qanununu qoruyub saxlamaq və bu qayda-qanun əsasında rəhbərlik etmək idi. Əgər bu qayda-qanun Müaviyə tərəfindən də icra olunsaydı, yenə İmamın (ə) məqsədi az da olsa təmin olunardı. Buna əlavə olaraq ikinci maddəyə əsasən, Müaviyənin ölümündən sonra İmam Həsən (ə) İslam cəmiyyətinin rəhbərliyini azad şəkildə öz öhdəsinə götürə bilərdi. Müaviyənin otuz yaş İmam Həsəndən (ə) böyük olduğunu, onun ömrünün sonlarının yaxınlaşdığını nəzərə alanda, bu maddənin adi hesablamalar əsasında İslam və müsəlmanlar üçün nə qədər faydalı olduğu məlum olur.

Müqavilənin digər maddələri də bu cür əhəmiyyət daşıyır. Çünki cümə namazında və eləcə də digər namazlarda Əlinin (ə) rəsmi şəkildə, heç bir

¹ *Sulhul-Həsən səh*, 259-261

qorxu olmadan lənətləndiyi, bu işin bir bidət kimi camaat arasında yayıldığı, Əlinin (ə) dostlarının, eləcə də Peyğəmbərin (s) ailəsinin (qohum-əqrəbasının) hər yerdə təqib olunduğu və həbs olunaraq cürbəcür təzyiqlərə məruz qaldığı bir dövrdə bu işlərin bundan belə təkrar olunmayacağı barədə maddə yazıb onu Müaviyəyə qəbul etdirmək və Müaviyənin onlara əməl edəcəyi vədini onun dilindən almağın nə qədər böyük nailiyyət olduğunu inkar etmək mümkün deyil.

Qeyd etmək lazımdır ki, Müaviyənin bu müqaviləyə əməl etməməsi ümum cəmiyyətin fikri cəhətdən ayıqlığına səbəb olardı. Və bütün xalq onun mənfur mahiyyətini dərk edərdi. Necə ki, belə də oldu və həmin ayıqlıq İmam Hüseynin (ə) rəhbərliyi ilə sonrakı qiyamına şərait və zəmin yaratdı.

Nəyə görə İmam Həsən (ə) sülh, İmam Hüseyn (ə) isə qiyam etdi?

Ötən araşdırmalarda İmam Həsənin (ə) sülhünün səbəblərini aydınlaşdırdıq. Burada belə bir sual irəli gəlir ki, nəyə görə İmam Həsən (ə) sülh, İmam Hüseyn (ə) isə qiyam etdi? Əgər sülh etmək düzgün fikirdisə, bəs onda nəyə görə İmam Hüseyn (ə) Yezidlə sülh bağlamadı? Yox əgər vuruşmaq lazım idisə, onda nəyə görə İmam Həsən (ə) vuruşmadı?

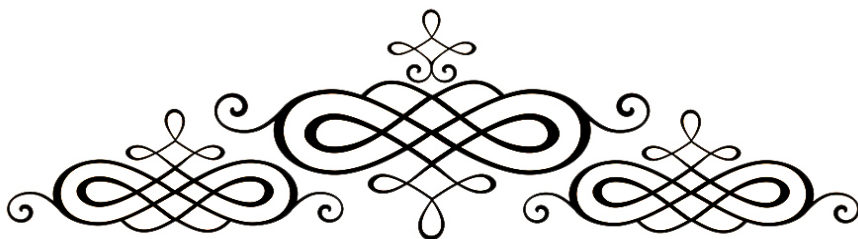
Bu sualların cavabını bu iki böyük İmamın yaşadığı müxtəlif şəraitli dövrdə və Yezidlə Müaviyənin rəftarında axtarmaq lazımdır. İndi Müaviyə ilə Yezidin rəftarındakı fərqli cəhətlər haqqında az da olsa, sizə məlumat veririk.

Müaviyə hakimiyyəti dövründə avam, aldadıcı plan və siyasətlərlə öz hökumətini şəri və İslami bir hökumət kimi göstərməyə çalışırdı. O, camaatın fikrini onun hökumətinin həqiqi İslam siyasətindən kənar olduğunu anlamaqdan yayındırırdı. Düzdür, Müaviyə əməldə İslamı təhrif etmiş və əsl İslam hökumətinin yerinə Əməvi hakimiyyətini gətirib çıxarmaqla İslami cəmiyyəti qeyri-İslami cəmiyyətə çevirmişdi. Lakin bununla belə yenə də İslamın zahirinə əməl edir, zahirdə İslam qayda-qanunlarına riayət edirdi. Arada olan pərdələri cırmırdı, sarayında azca da olsa, İslamın zahiri qayda-qanunlarını dəyişməyə qoymurdu. O, çox yaxşı bilirdi ki, din və İslam xilafəti adı ilə camaata başçılıq edir. Buna görə də, aşkarda elə bir iş görməməli idi ki, camaat o işi dinə qarşı mübarizə kimi qələmə versin. Çünki

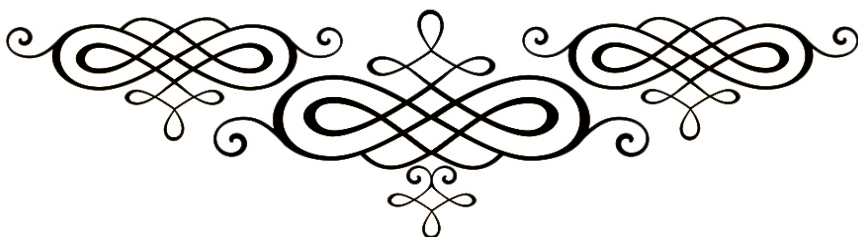
Müaviyə də elə bu dinə əsasən, camaata rəhbərlik edirdi. Əksinə, o tutduğu mövqeyə uyğun olaraq həmişə öz əməllərini din çərçivəsində yerləşdirirdi. İslam və din qayda-qanunlarına uyğun olmayan işləri isə gizlində görürdü. O bu minvalla ümum camaatı aldadırdı. Fəqət İslamın böyük şəxsiyyətləri və ictimaiyyətin yuxarı təbəqəsi onun islama zidd olan siyasətindən xəbərdar idi.

Bundan əlavə, Müaviyə çətinlikləri həll etməkdə və müşküləti yoluna qoymaqda fəvqəladə bir siyasət işlədirdi. Çətinlikləri xüsusi yollarla həll edirdi. Ancaq Yezid bu cür siyasət yeritmirdi. Elə bu iki səbəbə görə Müaviyənin hakimiyyəti dövründə qiyamın qələbə ilə nəticələnməsi və şəhadətin müsbət təsir verəcəyi sual altında qalırdı. Çünki camaat o vaxt Əməvi hakimiyyətinə qarşı qiyam etməyi düzgün hesab etmirdi. O vaxt camaatda Əməvi hakimiyyətinə qarşı hələ nifrət hissi oyanmamışdı. Cəmiyyətin ümumi fikri Müaviyənin İslamdan kənar olduğunu hələ anlamadığına görə, bəzi gözlənilməz ünsürlər səbəbindən İmam Həsənin (ə) Müaviyə ilə mübarizəsi haqqın batilə qarşı mübarizəsi kimi yox, hakimiyyət uğrunda mübarizə kimi hesab olunurdu. Belə bir vaxtda şəhid olmaq qiyamın məqsədlərini irəli aparmaqda heç bir kömək etməz, camaatın ümumi rəyi səhv formalaşar və bununla da, həqiqət heç olardı.

Tarixi faktlar göstərir ki, İmam Həsən (ə) onun ətrafına toplaşmış süst ordu ilə (onların gördükləri bəzi işləri sizin nəzərinizə çatdırmış) ayağa qalxıb Müaviyə ilə vuruşsaydı, onu tezliklə bir qəhrəman kimi şəhid etməzdilər. Onu əsir tutub Müaviyəyə təslim edər, sonra da naməlum surətdə aradan götürərdilər.

İMAM HÜSEYN (ə)

İmam Hüseynin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Üçüncü məsum İmamımız Həzrət Hüseyin (ə) hicrətin 4-cü ili Şəban ayının üçü (ya dördü) Mədinə şəhərində dünyaya gəlmişdir. O, Həzrət Əli (ə) və Peyğəmbərin qızı xanım Zəhranın (s.ə) ikinci övladı idi.

Hüseyin ibn Əli (ə) öz həyatı boyu zülm və haqsızlığa qarşı mübarizədə şücaət və azadlıqsevərliyi ilə məşhur olmuşdur.

İmam Hüseynin (ə) həyat mərhələləri

Hüseyn ibn Əli (ə) uşaqlıq dövrünün altı ilini babası Peyğəmbərin (s) yanında keçirmişdir. Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra otuz il atası Əli (ə) ilə birgə yaşamış və Əlinin (ə) hakimiyyəti dövründə irəli çıxan çətinliklərdə fəal iştirak etmişdir. Əlinin (ə) şəhadətindən sonra (hicrətin qırxıncı ilindən) siyasi və ictimai səhnələrdə qardaşı Həsən ibn Əli (ə) ilə çiyin-çiyinə çalışmışdır. İmam Həsənin (ə) şəhadətindən sonra (hicrətin əllinci ilindən) on il müddətinə qədər Müaviyə ibn Əbu Süfyanın hakimiyyəti dövründəki İslami vəzifələr İmam Hüseynin (ə) boynuna düşmüşdür. Müaviyənin ölümündən sonra hakimiyyət başına gələn Yezidin dövründə inqilab etmiş və nəhayət, hicrətin altmış birinci ili məhərrəm ayının onunda Kərbəla çölündə şəhid olmuşdur.

İmam Hüseynin (ə) həyat mərhələlərinin sonuncusu, yəni, o Həzrətin İmamət dövrü onun həyatının ən əsas hissəsi hesab olunur. Elə bu kitabda da, əsasən, bu hissədən söhbət edəcəyik.

Hüseyn ibn Əlinin (ə)

İmamətdən qabaqkı mübarizələri

Hüseyn ibn Əli (ə) gənclik dövründən başlayaraq İslam hökumətinin əsl yolundan döndüyünü müşahidə etdiyi vaxtdan atasının siyasi mövqeyini himayə etmiş və ona tabe olmuşdur. Bir gün İmam Hüseyn (ə) Ömər ibn Xəttabın hakimiyyəti dövründə məscidə girib gördü ki, Ömər minbərdə oturmuşdu. Bunu görcək, tez minbərin başına qalxıb Ömərə dedi: «*Mənim atamın minbərindən aşağı düş və get öz atanın minbərində otur.*» Ömər özünü itirmiş halda dedi: «*Mənim atamın minbəri olmayıb.*» Sonra Ömər onu yanında əyləşdirdi. Minbərdən düşdükdən sonra İmam Hüseyni (ə) öz evinə aparıb ondan soruşdu: «*Bu sözü sənə kim öyrədib?*» İmam Hüseyn (ə): «*Həç kim*» –deyə cavab verdi.¹

¹ Tarixi Dəməşq, Babi Hüseyn

İmam Hüseyn (ə) Cəməl və Siffeyn döyüşlərində

İmam Hüseyn (ə) atasının hakimiyyəti dövründə siyasi və nizami səhnələrdə atası ilə çiyin-çiyinə çalışmışdır. O, atasının hakimiyyəti dövründə baş vermiş hər üç döyüşdə fəal iştirak etmişdir.¹

Cəməl döyüşündə ordunun sol cinahının başçılığı İmam Hüseynin (ə) öhdəsində idi.² Siffeyn döyüşündə istər ordunu döyüşə həvəsləndirmək məqsədilə etdiyi çıxışlarda, istərsə də düşmənlə mübarizədə əsas rol oynamışdır. Əbu Musa Əşəri ilə Əmr ibn As arasında gedən danışıqlarda da İmam Hüseyn (ə) Əli (ə) tərəfindən seçilmiş əsas şahidlərdən biri idi.³

İmam Hüseyn (ə) atasının şəhadətindən sonra zəmanənin rəhbər və İmamı İmam Həsənlə birgə olmuşdur. İmam Həsənin (ə) ordusu Şama tərəf hərəkət edəndə, mübarizə meydanında İmam Hüseyn (ə) İmam Həsənlə (ə) çiyin-çiyinə olmuşdur. Müaviyə İmam Həsənə (ə) sülh təklif etdikdə, İmam Həsən (ə) İmam Hüseyn (ə) və Abdullah ibn Cəfəri çağırıb bu təklif barədə onlarla məsləhət etdi.⁴ Nəhayət sülh müqaviləsi bağlandıqdan sonra qardaşı ilə birlikdə Mədinəyə qayıtdı və elə orada da yaşamağa başladı.⁵

İmam Hüseyn (ə) İmaməti dövründəki siyasi-ictimai vəziyyət

Səqifədən (yəni Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra şura təşkil edib Əbu Bəkrin xəlifə təyin edilməsi hadisəsindən) başlayaraq İslamın əsl yolundan, həqiqi xəttindən uzaqlaşmağa başlayan və Osmanın hakimiyyəti dövründə öz yolunu İslamdan uzaqlaşdıran hakimiyyət İmam Hüseynin (ə) imaməti dövründə artıq həddini aşmışdı.

O dövrlərdə Müaviyə ikinci və üçüncü xəlifə tərəfindən Şama vali seçilmişdi. Müaviyə vali olduğu bu müddətdə öz mövqeyini daha da möhkəmlətməmiş və İslam ölkəsinin taleyini həll edərək xəlifə kimi hakimiyyəti

¹ *Əl-İsabətu fi təmyizis-səhabə, c.1, səh.333*

² *Tarixi Dəməşq, səh.164.*

³ *Siffeyn cəngi, səh 507*

⁴ *Əl-kamilu fit-tarix, c.3, səh.405.*

⁵ *Əl-isabə, səh. 333.*

yəti ələ keçirmişdi. Beləliklə də, o, İslamın qatı düşməni olan Əməvilər sülaləsini müsəlmanların başı üstündə rəhbər etmiş və Ziyad Əmr ibn As, Səmirə ibn Cündüb kimi zalım şəxslərin köməyi ilə zor gücünə hökumət təşkil edərək İslamı alt-üst etmişdi. Müaviyə bir tərəfdən həqiqi müsəlmanlara qarşı siyasi və iqtisadi çətinlik siyasətini yeridərək, qırğın, qətl, əzab-əziyyət, onları aclıqda saxlamaqla hər hansı bir müxalifət hərəkatının qarşısını alır, digər tərəfdən də millət və qəbilələrarası rəqabəti ortaya ataraq qəbilələri bir-birinin canına salırdı. Onun hökumətinə bir təhlükə yetişməsin deyə, bu yolla onların gücünü zəiflədirdi. Başqa bir tərəfdən isə onun hökuməti üçün işləyən nökrər və muzdurların vasitəsilə yalançı hədislər söyləmək, Quranı öz xeyrinə təfsir etməklə camaatın hökumətin əleyhinə yönəlmiş fikrini dağıdır, öz hökumətinə şəri və İslami ad verirdi. İslamın tam ziddinə olan bu siyasət həmçinin Müaviyənin siyasəti ilə əqidə cəhətdən üst-üstə düşən «Murciə» və «Cəbriyyə» kimi batil fırqələrin yayılmasına imkan vermək, cəmiyyətdə pis və acınacaqlı təsirlər yaradaraq cəmiyyəti zillətlə dolu olan bir sükut (mənavi ölüm) meydanına çıxartdı. Bu acınacaqlı siyasət nəticəsində İslam cəmiyyətinin əsl mahiyyəti itib batdı və İslami dəyərlər bir-birinə dəydi. Belə ki, müsəlmanlar İslamın onlara din adı ilə rəhbərlik edən zalım xəlifələri dəstəkləmək icazəsini vermədiyini bildikləri halda, yenə də qorxudan, xəbərsizlik və zəiflik ucbatından həmin xəlifələri dəstəkləyirdilər. Bu siyasət nəticəsində müsəlmanlar Quran məntiqi və Peyğəmbər (s) təliminin əksinə olaraq qorxaq, zahirbaz və saziş qəbul edən şəxslərə çevrilmişdilər.

Müsəlmanların həyatının bu mərhələsi tarixi azğınlığın bütün cəmiyyətə yayılması və cəmiyyəti özünə tərəf çəkməsi nümunələri ilə doludur.

Müsəlmanların Osman və onun tərəfdarlarının yeritdiyi siyasətin müqabilindəki əks tədbirlərini Müaviyənin tutduğu siyasətə qarşı seçdikləri yol ilə müqayisə etdikdə, bu şeytani siyasətin cəmiyyətdə yaranan acınacaqlı nəticələri açıq-aşkar göz qabağında durur. Çünki müsəlmanlar Osmanın siyasətinə qarşı ümumi qiyama qalxmaqla onun bu siyasətinə cavab verdilər. Bu qiyam İslam ölkəsinin böyük şəhərlərinə, yəni, Mədinə, Məkkə, Kufə, Bəsrə, Misir, digər şəhər və kəndlərə yayılmış, əhali qiyamda iştirak etmişdi. Ancaq Müaviyənin dövründə zülmün qat-qat artmasına, qətl və hədələmələrin sayının çoxalmasına, müsəlmanların öz hüquqlarından, gəlirlərindən açıq-aşkar məhrum olmalarına baxmayaraq, onun İslama zidd

olan hökumətinə qarşı belə bir ümumi qiyam baş vermədi. Əksinə, camaat kor-korana Müaviyəyə itaət edirdi. Düzdür, arabir Hicr ibn Ədiyy, Əmr ibn Həmiqi Xüzai və bu kimi şəxslərin pərakəndə etirazları olurdu. Bu da göstərir ki, camaat Müaviyənin zülmü altında əl-qol atırdı. Ancaq pərakəndə olan bu etirazlar lazımi nəticəni vermir və ümumxalq hərəkətinə çevrilmirdi. Buna görə də, bu etirazların qarşısı tezliklə alınır. Çünki dövrün hökuməti qiyam başçılarını öldürür, məntəqədəki hərəkəti boğur, camaat isə heç bir əks tədbir göstərə bilmirdi.

Müaviyə dövründə qiyamın maneələri

Müaviyənin qüdrətinin hakim olduğu belə acınacaqlı vəziyyətdə, bir çox şeyləri nəzərə almaqla, qiyam etməyə nə imkan var idi, nə də qiyamın bir faydası olacaqdı. Aşağıdakı iki səbəbi Müaviyənin dövründə İmam Hüseynin (ə) inqilabına mane olan əsas iki amil kimi qeyd etmək olar:

1. İmam Həsənin (ə) Müaviyə ilə sülh müqaviləsi

Əgər İmam Hüseyn (ə) Müaviyənin dövründə qiyam etsəydi, Müaviyə İmam Həsənin (ə) onunla bağladığı və İmam Hüseynin (ə) də təsdiqlədiyi sülh müqaviləsini bəhanə gətirib onu bu müqaviləni pozmaqda ittihamlandıracaqdı. Çünki hamı bilirdi ki, İmam Həsən (ə) və İmam Hüseyn (ə) nə qədər ki, Müaviyə sağdır, onun hökuməti qarşısında sükut edəcəklərinə və heç bir qiyama əl atmayacaqlarına söz veriblər. Əgər belə bir vaxtda İmam Hüseyn (ə) qiyam etsəydi, Müaviyə İmamı vəzifətə və əhd-ilqar sındıran bir şəxs kimi qələmə verərdi. Düzdür, İmam Hüseyn (ə) Müaviyə ilə bağlanan müqaviləyə əməl etməyi vacib bilmirdi. Çünki bu müqavilə azad, könüllü və ixtiyari şəkildə deyil, məcburiyyət qarşısında və danışıqların heç bir fayda verməyəcəyi bir dövrdə bağlanmış bir müqavilə idi. Bundan əlavə, artıq Müaviyənin özü müqaviləni pozmuş və daha müqavilənin şərtlərinə riayət etmədi. Deməli, belə bir müqaviləyə (baxmayaraq ki, əslində düzgün müqavilədir) İmam Hüseyn (ə) əhəmiyyət verməzdi. Çünki Müaviyə özü onu pozmuş və onun pozulmasında əlindən gələni əsirgəmədi. Ancaq nə qədər müqavilə var idi, Müaviyə onunla İmam Hüseynin (ə) qiyamına qarşı bəhanə gətirə bilərdi. Digər tərəfdən də

baxmalıyıq ki, görək camaatın İmam Hüseynin (ə) qiyamı barədə fikri necədir?

Məlumdur ki, İmam Hüseynin (ə) dövründə camaatda qiyam həvəsi yox idi. Onlar qılınclarını açıb kənara qoymuşdular. Bu camaatın beynində təbii ki, İmam Hüseyn (ə) Müaviyə ilə sülh bağlayıb (sülhə razı olub), indi də ona əməl etməlidir fikirləri dolanırdı. Deməli, belə bir vaxtda əgər İmam Hüseyn (ə) qiyam etsəydi, Müaviyə onun qiyamını qeyri-qanuni və sülh müqaviləsinin əksinə olan bir üsyan kimi qələmə verəcəkdə. Övvəldə də qeyd etdik ki, o dövrün camaatında qiyam həvəsi olmadığına görə onlar da Müaviyənin sözlərini təsdiqləyəcəkdilər.

2. Müaviyənin dini jesti

İmam Hüseynin (ə) Yezidin dövründə etdiyi inqilab o qədər qüvvətli idi ki, camaatın qəlbində əbədi qalmışdır. Müşahidə etdiyimiz kimi üstündən neçə əsrlər keçməsinə baxmayaraq, camaat indi də Kərbəla şəhidlərini özləri üçün örnək, nümunə qərar verərək fədakarlıq, qəhrəmanlıq meydanlarında onlardan ilham alırlar. Əgər İmam Hüseyn (ə) Müaviyənin dövründə qiyam etsəydi, çox ehtimal ki, onun qiyamı belə nəticə verməyəcəkdə. Bu məsələnin sirrini Müaviyənin nüfuzu, hoqqabazlığı, hiyləsi, dini jestində və onun müşküləti həll etməkdə seçdiyi xüsusi yolda axtarmaq lazımdır. Düzdür, Müaviyə hakimiyyət dövründə İslamı tamamilə təhrif etmiş, Bəni-Üməyyəni İslamın sadə hökumətinin əvəzinə hökumətə gətirmiş və İslami cəmiyyəti qeyri-İslami cəmiyyətə çevirmişdi. Ancaq o, bunu da yaxşı bilirdi ki, camaata İslam adı altında rəhbərlik etdiyi üçün dinə zidd olan işlər görməməlidir. Əksinə o, həmişə çalışırdı ki, öz işlərinə dini ad qoysun. Bununla da gördüyü işləri tutduğu mövqeylə uyğunlaşdırırdı. Şəri görülməsi mümkün olmayan işləri isə gizlədə görürdü. Bəzi tarixi sənədlər göstərir ki, Müaviyə dinsiz və heç nəyə inanmayan bir insan olmuşdur. Belə ki, özü elə də əməlli və düzgün adam olmayan Müğeyrə ibn Şübə Müaviyənin xüsusi məclislərində onun özündən eşitdiyi sözlər barədə fikirləşərək narahat olub deyirdi: «Müaviyə camaat arasında ən pis adamdır.» Ancaq bununla belə, Müaviyənin dinin bəzi zahiri işlərinə riayət etməsi onun əsl mahiyyətini anlamaqda camaat üçün çox çətin olmuşdu. Müaviyə öz hökumətini dini hökumət kimi göstərmək üçün vəziyyət və şəraitdən lazımi qədər istifadə

edirdi. O, bir tərəfdən Osmanın qisasını bəhanə edir, digər tərəfdən də, Əbu Musa Əşəri ilə Əmr ibn As arasında gedən danışıqlardan, İmam Həsənlə (ə) sülh bağladıqdan və camaatın ona beyət etməsindən sonra özünü camaatın gözündə xəlifəliyə layiq qələmə verirdi. Buna əsasən, əgər İmam Hüseyn (ə) onun dövründə qiyam etsəydi, Müaviyə asanlıqla İmamın (ə) qiyamını haqqın batilə qarşı qiyamı kimi yox, hökumət və vəzifə üstündə siyasi mübarizə kimi qələmə verəcəkdı.

İmam Hüseynin (ə) Müaviyənin hökumətinə qarşı mübarizələri

Qeyd etdiyimiz maneələrin heç biri İmamın Müaviyənin saysız-hesabsız bidətlərinə və zülmələrinə qarşı sükut etməsinə mane olmurdu. İmam Hüseyn (ə) heç kəsə etiraz etməyə cürəti olmadığı bir dövrdə ayağa qalxıb bacardığı qədər Müaviyənin zülmələrinə qarşı mübarizə aparırdı. İndi İmam Hüseynin (ə) Müaviyə ilə apardığı mübarizələrdən üçünü araşdırmağa başlayırıq.

1. Yezidin vəliəhdliyinə qarşı mübarizə

Müaviyə Yezidi vəliəhd təyin etmək məqsədi ilə irəli sürdüyü siyasəti davam etdirərək Mədinə şəhərinin camaatından, xüsusən də, başda İmam Hüseyn (ə) olmaqla şəhərin adlı-sanlı şəxsiyyətlərindən Yezid üçün beyət almaq məqsədi ilə Mədinə şəhərinə gəldi. Müaviyə Mədinəyə gəldikdən sonra İmam Hüseyn (ə) və Abdullah ibn Abbasla görüşüb söhbət əsnasında Yezidin vəliəhdliyi məsələsini ortaya atdı. O, çalışırdı ki, onları bu işə razı salsın. İmam Hüseyn (ə) Müaviyənin bu sözü qarşısında bir müqəddimə (ön söz) qeyd etdikdən sonra sözə belə başladı:

«...Yezid üçün saydığın fəzilətləri və İslam ümmətini idarə etmək üçün qeyd etdiyin ləyaqətləri başa düşdüm. Sən camaata elə adamı tanıtdırmaq istəyirsən ki, elə bil camaat onun həyat sabiqəsini tanımır. Sanki, burada olmayan bir nəfərdən xəbər verirsən ki, camaat onu görməyib. Elə bil ki, onu ancaq sən tanıyırsan. Xeyr, Yezid öz batinini açıb aşkar etmişdir. Yezidi olduğu kimi tanıtdır. Yezid itbaz, quşbaz və keyf adamıdır. O, ömrünü çalib-oxumaq və əyyaşlıqla keçirir. Yezidi bu cür tanıtdır. Bu boş təbliğlərini kənara qoy! Bu ümmətin müqabilində boynuna yığdığın öz günahların

bəsdir. Elə bir iş görmə ki, Allah qarşısında günahların bundan da ağır olsun. Sən o qədər öz batil və zülm yoluna davam edib ağılsızlıq, düşüncəsizlik üzündən zülmərlər etdin ki, artıq camaatın səbr kasasını doldurmusan. İndi səninlə ölüm arasında bir göz qırpmından artıq vaxt qalmayıb. Bunu bil ki, sənin bütün əməllərin Allah yanında qorunub saxlanılır və sən onlardan ötrü cavab verməli olacaqsan.»¹

2. İmam Hüseynin böyük həcc mərasimində ifşaedici və sərt çıxışı

Müaviyənin ölümündən bir (ya da iki) il qabaq onun hökumətinin şiələrə qarşı əzab-əziyyət və işkəncələrinin kulminasiya nöqtəsinə çatdığı bir dövrdə İmam Hüseyn (ə) həcc ziyarətinə getdi. Abdullah ibn Abbas və Abdullah ibn Cəfər də o Həzrətlə idilər. O vaxt camaat arasında təqva, xeyir və paklıqla tanınan Peyğəmbərin (s) səhabələri, səhabələrin taleçiləri və bütün Bəni Həşim nümayəndələri İmam Hüseynin (ə) Minadakı xeyməsinə yığılmaq istədilər. İki yüz nəfər Peyğəmbər səhabəsi və yeddi yüz nəfər taleçilər İmam Hüseynin (ə) xeyməsi yanına toplaşdı. İmam Hüseyn (ə) ayağa qalxıb aşağıdakı məzmununda bir çıxış etdi:

«Gördünüzmü bu zalım və qəddar kişi biz və şiələrimizlə necə rəftar etdi? Mən indi bəzi məsələlərə toxunmaq istəyirəm. Əgər (dediklərim) düz olarsa, təsdiq edin, yox əgər yalan olarsa, təkzib edin. Mənim sözlərimi eşidin və danışığımı yazın. Elə ki, öz şəhərlərinizə qayıtdınız, mənim sözlərimi etibarlı və inanılmış şəxslərə çatdırın və onları bizə təbə olmağa dəvət edin. Mən bundan qorxuram ki, bu məsələ (camaatın biz Əhli-beyt tərəfindən idarə olunması) tamamilə unudula və haqq məğlub olub aradan gedə.»

Sonra İmam (ə) atasının və Əhli-beytin parlaq sabiqəsini, onların fəzilətlərini sadaladı və Müaviyənin hökumətinin bidətlərini, cinayətlərini və İslama zidd olan hərəkətlərini açıqladı. Beləliklə də, Müaviyənin pozğun hökumətinə qarşı böyük bir təbliğ edərək qiyam üçün zəmin yaratdı.²

¹ Əl-İmamətu vəs-siyasət, c.1, səh.184.

² Tuhful-Uqul səh. 337-339

3. Dövlət əmlakının müsadirə edilməsi

Həmin illərin birində beytül-mal daşıyan bir karvan Yəməndən çıxıb Mədinəni keçərək Şama tərəf gedirdi. Bundan xəbər tutan İmam Hüseyn (ə) karvanın qarşısını kəsib malları müsadirə edərək onu Bəni-Haşim yoxsulları və digər yoxsullar arasında bölüşdürdü. Sonra aşağıdakı məzmununda Müaviyəyə bir məktub yazdı:

«Yəməndən gələn karvan buradan keçirdi. Onlar sənin üçün pul, müxtəlif parçalar və ətriyyat gətirirdilər ki, sən onları alıb Dəməşq xəzinəsinə tökəsən və sonra onları qarnı və cibləri indiyədək beytül-mal yeməkdən dolan qohumların arasında bölüşdürəsən. Mənim o mallara ehtiyacım var idi, ona görə də, onları müsadirə etdim. Vəssəlam!»¹

Müaviyə İmamın bu hərəkətindən bərk narahat olub İmama qəzəbli bir məktub yazdı.²

Şübhəsiz ki, İmamın bu hərəkəti Müaviyənin hökumətinin qanunsuz və qeyri-şəri tanıtdırması yolunda atılmış aşkar addım hesab olunur. Elə bir zamanda da belə bir hərəkəti görməyə İmam Hüseyndən (ə) başqa heç kim cürət etməzdi.

Əməvilərin iqtidar daxilində nüfuzu

İmam Hüseynin (ə) Müaviyə hökumətinə qarşı inqilabının kökünü araşdırarkən məlum olur ki, Həzrətin qiyam etməsinin əsas səbəbi İslami hökumətin öz əsl xəttindən uzaqlaşması, bunun ardınca bidətlərin yayılması, Peyğəmbər (s) sünnəsinin itib batması, fəsad, pozğunluq və İslama zidd olan hərəkətlərin artması olmuşdur.

Bir daha xatırladıq ki, o vaxt İslam hakimiyyəti və müsəlmanların bütün işləri İslamla zidd olan cahil Bəni-Üməyyə dəstəsinin əlində idi. Bu dəstə İslam Peyğəmbərinə qarşı illərlə mübarizə etdikdən sonra nəhayət Məkkənin fəthində zahirdə müsəlman oldu. Onlar öz küfr və münafıqlığını gizlədib Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra islamnüma şəkildə öz gizli fəaliyyətlərinə başlayaraq yavaş-yavaş hökumətdə nüfuz tapıb xilafətin əsas işlərini öz

¹ Hüseynin ə həyatı kitabı, c.2, səh.231

² İbn Əbil Hədid c.18, səh.409

əllərinə keçirdilər. Axırda da Həzrət Əlinin (ə) şəhadətindən sonra Müaviyənin başçılığı ilə hökumət başına gəldilər.

Düzdür, bu dəstənin əsas başda olanları və idarəedici qüvvələri öz çirkin məqsədlərini (daxildən İslama zərbə vurmaq planını və insanları «cahiliyyət» dövrünün adət-ənənələrinə qaytarmaq fikirlərini) üzə çıxarmadılar, ancaq onların gördükləri işlər bunu açıq-aşkar bəyan edir. Eləcə də, onlar öz aralarında təşkil etmiş və söz-söhbətlərinin kənara çıxmamasını güman etdikləri məclislərdə öz məqsədlərini açıb söyləyirdilər. Məsələn üçün qeyd etmək olar ki, bu dəstənin başında duran Əbu Süfyan Osmanın (Bəni-Üməyyənin birinci xəlifəsi) xilafət başına gəldiyi birinci gün Bəni-Üməyyə Osmanın evinə yığılıb qapını bağladığı vaxtda dedi: «Sizdən başqa burada kimsə var?» (Artıq o vaxt Əbu Süfyanın gözləri tutulmuşdu.) Dedilər: «Xeyr.» Əbu Süfyan dedi:

«İndi ki, hökumət sizin əlinizə düşüb, onu bir top kimi bir-birinizə ötürün. Çalışın ki, hökumət Bəni-Üməyyədən qırağa çıxmasın. Mən and içirəm əqidə bəslədiyim şeyə, nə əzab var, nə hesab-kitab, nə Cənnət var, nə Cəhənnəm, nə də Qiyamət.»¹

Həmin bu Əbu Süfyan Osmanın xəlifəlik dövründə bir gün Ühüd qəbiristanlığının ətrafından keçirdi. O, təpiklə Həməzənin qəbrinə vurub dedi: «Dünən sizinlə uğrunda qılıncı vuruşduğumuz şey bu gün bizim uşaqlarımızın əlindədir və onlar onunla oynayırlar.»²

Müaviyənin İslama zidd olan hərəkətləri

Müaviyə ibn Əbu Süfyan öz xəlifəlik dövründə bir gecə (öz valilərindən biri olan) Müğeyrə ibn Şübə ilə oturub söhbət edərkən özünün İslamı aradan aparmaq arzusunu açıqlamışdır. Bu xəbər Müğeyrənin oğlu Mütərrif tərəfindən fəş edildi. Mütərrif deyir: «Atam Müğeyrə ilə birlikdə Dəməşqdə Müaviyənin qonağı idik. Atam tez-tez Müaviyənin sarayına gedər və onunla söhbət edərdi. Qaldığımız yerə qayıtdıqda, onun ağıl-kamalından danışar, onu tərifləyər. Ancaq bir gecə Müaviyənin sarayından qayıdanda gördüm ki, atam bərk narahatdır. Başa düşdüm ki, onun narahatlığına səbəb olan bir hadisə baş vermişdir. Narahatlığının səbəbini soruşduqda, mənə dedi:

¹ Şərhi nəhcül-bəlağə İbn Əbil Hədid, c. 2, səh. 44-45

² Qamusur-ricəl, c.10, səh. 80

«Oğlum, mən indi dünyanın ən çirkin adamının yanından gəlirəm.» Dedim: «Məgər nə olub?» Cavab verdi: «Müaviyə ilə tək oturmuşduq, ona dedim: “İndi ki, öz arzuna çatıb hökuməti ələ keçirmisən, heç olmasa ömrünün axırlarında camaatla ədalət və yaxşıqlıqla davran, Bəni-Haşimlə bu qədər bədrəftar olma. Axı onlar necə olsa, yenə sənin qohumlarındırlar, bundan da əlavə, onlar indi elə bir vəziyyətdədirlər ki, daha onlardan sənə bir xətər yetişməz.»

Müaviyə cavab verdi: «Əsla, əsla! Əbu Bəkr xəlifə oldu, ədalətlə davrandı, ölümündən sonra təkəcə adı qaldı. Ömər də on il xəlifə oldu, zəhmətlər çəkdi, ancaq ölümündən sonra təkəcə qalan adı oldu. Sonra şərəfətdə heç kəs ona çata bilməyən bizim Osman qardaşımız xəlifə oldu. O ölən kimi adı da özü ilə dəfn olundu. Ancaq İslam aləmində hər gün bu Haşimi kişinin (Peyğəmbərin (s)) adını beş dəfə çəkərək «əşhədu ənnə Muhəmmədən rəsulullah» deyirlər. İndi (o üç nəfərin adının itib batdığı, lakin Məhəmmədin (s) adının yaşadığı) bu vəziyyətdə onun adını itirib batırmaqdan başqa hansı yol var?»

Müaviyənin küfr simasının üzərindən pərdə götürən bu söz rəvayətçilər tərəfindən (Abbasi xəlifəsi) Məmunun qulağına çatdıqda, o, İslam ölkəsinin hər tərəfinə əmr verir ki, camaat Müaviyəni lənətləsin.¹

Bunlar Əməvilərin İslamı dağıtmaq fikrini və onların mürtəcə bir hərəkətə başçılıq etdiyini göstərir.

Yezid – İslam cəmiyyətinin nankor siması

Belə bir ailədə tərbiyə alaraq bu cür adamların mədəniyyəti ilə böyümüş, İslam dini adı ilə camaata başçılıq etmək istəyən Yezidin dinə zərər qədər də olsun etiqadı yox idi.

Yezid təcrübəsiz, şəhvətpərəst, taətsiz, ehtiyat və uzaqgörənliyi olmayan bir gənc idi. O, ağılsız, qorxu bilməyən, kefcil, əyyaş və düşüncəsi az olan bir insan idi. Hakimiyyətə gəlməzdən əvvəl həvayi-həvəs, nəfsani meyllər əlində əsir olmuş Yezid, hakimiyyətə gələndən sonra heç olmasa atası kimi İslamın zahirinə də əməl etmədi. O, ruhunun qorxmazlığı və həvayi-nəfs nəticəsində İslamın müqəddəs işlərini də açıqcasına ayaq altına ataraq

¹ *Mürucuz-zəhəb, c.3, səh, 454*

şəhvətini doyuzdurmaqdan ötrü əlindən gələni etdi. Yezid açıq-aşkar şərab içir və günah edirdi. O, gecə məclislərində əyan-əşrafla oturub şərab içərkən heç bir qorxu hiss etmədən aşağıdakı məzmununda şeirlər deyirdi:

«Ey mənim piyalə dostlarım! Qalxın və xoşavaz xanəndələrin səsinə qulaq asın. Şərab piyalələrini bir-birinin ardınca başınıza çəkin və elmi-ədəbi söhbətləri bir qırağa qoyun. Saz-avaz sədası mənə azan və «Allahu əkbər» səsinə eşitməkdən daha xoşdur. Mən (nisiyə olan) Behişt hurilərini (nəqd olan) şərabla dəyişməyə hazıram. Nəqd mal bizim, nisiyə isə Qiyamətə əqidəsi olanların olsun!»¹

Yezid bu cür həyasızlığı ilə İslamın müqəddəs etiqadını ələ salırdı. O, peyğəmbərlik və Həzrət Məhəmmədə (s) vəhy nazil olmasını açıq-aşkar inkar edir, bunların hamısını cəddi Əbu Süfyan kimi xam xəyal hesab edirdi. İmam Hüseyinə (ə) zahiri qələbə çaldıqdan sonra bu məzmununda bir şeir deyir: «Haşim hökumət və mülklə oyun oynamışdır. Nə qeybdən bir xəbər gəlib, nə də vəhy nazil olmuşdur.» Sonra İslam bayrağı altında Bədr döyüşündə vuruşaraq Yezidin qohum-əqrəbasını qılıncdan keçirmiş İslam fədailərinə olan kin-küdurətini aşkar edərək İmam Hüseyini (ə) öldürməyi bunlara əvəz kimi hesab edib deyir: «Kaş Bədr döyüşündə ölmüş böyüklərimiz indi sağ olub deyəydilər: Afərin, Yezid!»²

Yezidin sarayı günah mərkəzinə çevrilmişdi. Onun sarayındakı günahların mənfi nəticəsi o qədər yayılmışdı ki, onun qısa müddətli hakimiyyəti dövründə hətta Məkkə və Mədinə kimi şəhərlərin müqəddəs mühiti də pozulmuşdu.³

Yezid axırda öz kefinə görə canını əldən verdi və çox şərab içmək onun zəhərlənməsi və nəhayət ölümü ilə nəticələndi.⁴

İslam aləminin görkəmli tarixçilərindən olan Məsudi deyir: «Yezid camaatla Firon kimi davranırdı, bəlkə də Fironun rəftarı ondan yaxşı idi.»⁵

Yezidin fəsad və pozğunluğuna, alçaq həyat sürməsinə, zalım hökumətinə dair faktlar o qədərdir ki, onların hamısını bu qısa bəhisdə qeyd etmək

¹ *Təzkirətul-xəvas səh.* 291

² *Tətummətul-müntəhəl-amal, səh.* 44

³ *Murucuz-zəhəb, c3, səh.* 67

⁴ *Məqtəlul-Hüseyn, c 2, səh.* 183

⁵ *Mürucuz-zəhəb, c. 3, səh.* 67

mümkün deyil. Güman edirik ki, bu deyilənlər Yezidin əsl mahiyyətini tanımaq üçün kifayət edər.

İndi ki, Yezidin alçaq siması, İslama qarşı olan düşmənçiliyi məlum oldu, onda İmam Hüseynin (ə) onun qanunsuz hökumətinə qarşı qaldırdığı inqilabın səbəbi yaxşı aydın olur. Başa düşürük ki, Yezidin hökuməti təkcə irsi səltənət rejiminin bidətçisi baxımından deyil, həm də Yezidin səlahiyyətsiz olduğu cəhətdən onun hökuməti İmam Hüseynin (ə) yanında qeyri-qanuni hökumət sayılırdı. Buna əsasən, Müaviyənin ölümü ilə onun dövründəki maneələrin çəkildiyi bir vaxtda növbə İmam Hüseynin (ə) müxalifətinə yetişmişdi. Əgər İmam Hüseyn (ə) Yezidə beyət etsəydi, bu beyət Yezidin hökumətinə haqq qazandıran və onu şəri sayan ən böyük sübut olardı.

İmamın qiyamının səbəbləri onun öz dilindən

İmam Hüseyn(ə) qiyamının səbəbləri O Həzrətin bəyanatında və məktublarında aydın şəkildə nəzərə çarpır. Nümunə olaraq onlardan bir neçəsini xatırladıırıq:

1. Müsəlmanların başçıların vəziyyəti

Elə həmin ilk günlərdən ki, Mədinədə İmam Hüseyn (ə) Yezidə beyət etmək üçün sıxıntıda idi bu beyətin təklifini açıqlayan Vəlidin cavabında buyurdu: «Budur müsəlmanlar Yezidin rəhbərliyini qəbul etməkdə giriftar olublar. Gərək İslamın fatihəsi oxunsun».

İmam kufəlilərin dəvət məktublarının cavabını verərkən bu arada İslam rəhbərinin xüsusiyyətini belə bəyan edir:

«... Müsəlmanların rəhbər və başçısı Allahın kitabına əməl edən, ədaləti əsas tutan, haqdan itaət edən və tamam vücudu ilə Allahın əmrinə tabe olandır».¹

2. İmam Hüseynin (ə) əqidəvi-siyasi vəsiyyətnaməsi

İmam Hüseyn (ə) Mədinədən hərəkət etməzdən əvvəl qardaşı Məhəmməd Hənəfiyyəyə bir vəsiyyətnamə yazdı. Vəsiyyətnamədə İmam öz inqilabının səbəbini İslam ümmətinin islah edilməsi, əmr be-məruf və nəhy əz-münkər və cəddi Peyğəmbər (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm), atası Əlinin (ə) sünnəsinin dirçəldilməsi olduğunu bildirmişdir. İmam Hüseyn (ə) bu vəsiyyətnamədə özünün tövhid, nübuvvət və məada olan əqidəsini bildirdikdən sonra belə yazmışdır:

«...Mən Mədinədən nə özümü qorumağa, nə azgınlığa, nə həvayi-nəfsə tabe olmağa, nə də fəsad və zülm törətməyə görə çıxmıram. Mənim bu hərəkətdən məqsədim cəddimin ümmətinin fəsadını islah, əmr be-məruf və nəhy əz-münkəri icra etməkdir. Mən cəddimin və atamın sünnəsi ilə hərəkət etmək istəyirəm. Kim haqqın hörmətini qorumaq xatirinə bu yolda mənə qoşularsa, mən öz yolumla hərəkət edəcəyəm. Qoy Allah mənimlə bu qövmlə arasında hakim olsun. Həqiqətən O, hakimlərin ən yaxşısıdır.»²

¹ Məqtəul-Hüseyn, səh. 17

² Bəharul-ənvār, c.44, səh. 329

Göründüyü kimi İmam Hüseyin (ə) bu vəsiyyətnamədə aşağıdakı dörd şeyi öz inqilabının səbəbi kimi qeyd etmişdir:

- 1) Ümməti islah etmək;
- 2) Əmr be-məruf;
- 3) Nəhy əz-münkər;
- 4) Babası Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm), atası Əlinin (ə) sünnəsinə itaət etmək və onların sünnəsinə cəmiyyətdə dirçəltmək.

3. Bağışlanılmaz sükut

İmam Hüseyin (ə) İraqa gedərkən yolda Beyzə adlı bir məntəqədə Hürriin qoşunu ilə üz-üzə gəldi. İmam Hüseyin (ə) üzünü Hürriin qoşununa tərəf tutub bir xütbə söylədi və xütbədə öz inqilabının səbəbini belə açıqladı:

«Camaat! Allahın Peyğəmbəri (s) buyurmuşdur: “Kim Allahın haramını halal edən, Allahın əhdini sındıran, Peyğəmbərin (səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm) qanun və sünnəsinə müxalif olub Allahın bəndələri arasında günah, fəsad və düşmənçilik edən bir hökmdarla üzləşsə və bu cür bir hökmdara qarşı əməli, hərəkəti və ya sözü ilə etiraz etməsə, Allah (sükut edən) həməən şəxsi o hökmdarın düçar olacağı əzaba (Cəhənnəm əzabına) düçar edər.

Camaat! Ağah olun, bunlar (Bəni-Üməyyə) Allahın itaətindən çıxmış və Şeytana itaət etməyi özlərinə vacib bilmişlər. Bunlar fəsadı yaymış, Allahın qanunlarının icra olunmasının qarşısını almışlar. Peyğəmbər ailəsinə məxsus olan payı özlərinə götürmüşlər. Mən müsəlman cəmiyyətini hidayət edib onlara rəhbərlik etməkdə, cəddimin dinini min cür fəsadlarla dəyişmiş bir hökumətə qarşı inqilab etməkdə hamıdan layiqliyəm...»¹

4. Sünnənin məhv olması, bidətlərin yayılması

İmam Hüseyin (ə) Məkkəyə gəldikdən sonra Bəsrə şəhərindəki qəbilələrin başçılarına bu məzmunlu məktub yazdı:

«...Mən öz qasidimi bu məktubla sizə tərəf göndərirəm. Sizi Allahın kitabı və peyğəmbərin sünnəsinə dəvət edirəm. İndi elə bir vəziyyətdəyik ki, Peyğəmbərin şəriəti tamamilə itib batmış, aradan getmiş və onun yerini

¹ Əl-Kamilu fit-tarix, c.4, səh.48

bidətlər tutmuşlar. Əgər mənim sözümə qulaq assanız, sizi düz yola hidayət edərəm. Allahın salamu, rəhməti və bərəkəti sizə olsun!»¹

5. Artıq haqqa əməl olunmur

Hüseyn ibn Əli (ə) İraq yolunda Zi-Husum adlı bir yerdə ayağa qalxıb öz səhabələrinə aşağıdakı xütbəni buyurdu:

«Vəziyyəti artıq özünü görürsünüz. Zəmanə doğrudan da dəyişmişdir. Pisliklər meydana çıxmış, yaxşılıqlar və fəzilətlər isə aradan getmişdir. Fəzilətlərdən isə ancaq su qabının dibində bir-iki damcı su qaldığı kimi qalmışdır. Camaat zillət və alçaqlıq içində ömür sürür. Həyat səhnəsi daş-kəsəkli, az otlu bir otlağa, çətin və əziyyətli bir yerə çevrilmişdir. Görmürsünüz ki, daha haqqa əməl olunmur və batilin qarşısı alınmur? Belə bir vaxtda imanlı bir şəxsin (canından keçib) Allaha qovuşmağa haqqı var. Belə bir çirkin və alçaq həyatda mən ölməyi səadət, zalımlarla bir yerdə yaşamağı isə zillət və alçaqlıq hesab edirəm. Bu camaat dünyanın qullarıdır. Din onların dilində lağlağaya çevrilib. Nə qədər ki, asayiş və rifahdadırlar, dinə kömək edirlər, elə ki, imtahana çəkilirlər, sayları azalır.»²

Aşura inqilabının nəticələri

İmam Hüseynin (ə) inqilabı İslam cəmiyyətinə böyük təsir və nəticələr bağışladı. İndi həmin nəticələrin bir neçəsini nümunə üçün qeyd edib araşdıracağıq.

1. Hakim dairələrin rüsvayçılığı

Bəni-Üməyyə sülaləsi öz hakimiyyətinə din adı verib İslam hökuməti adlandırdığı, həmçinin, Peyğəmbər (s) canişini adı ilə camaata hakim olduğu və öz dini mövqelərini cəmiyyətdə qoruyub saxlamaq, cürbəcür üsullardan (məsələn, yalançı hədis düzəltməklə, şair və tarixçiləri özlərinə cəlb etməklə, Cəbriyyə kimi məzhəbləri yaymaqla) istifadə etdiyi üçün İmam Hüseynin (ə)

¹ Təbəri, səh. 200

² Tuhful-uqul, səh. 245

inqilabı onların hökumətinə ağır zərbə vuraraq onları rüsvay etdi. Xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, Yezidin qoşunu Aşura hadisəsində su yolunu bağlamaq, uşaqları öldürmək, Peyğəmbər ailəsini, arvad-uşaqları əsir etmək kimi insanlıqdan uzaq olan bir sıra işlər onların rüsvayçılığında böyük rol oynadı və bununla da, Yezid özünə camaatın nifrətini qazandı. Belə ki, həmin dövrün şəxsiyyətlərindən biri olan Mücahid deyir: “And olsun Allaha, camaat hamı bir nəfər kimi Yezidi lənətləyib söydü və ona eyb tutub üz döndərdi.”

2. Şəhadət sünnəsinin dirçəlməsi

Tarixin şahidliyinə əsasən, müsəlmanların şanlı qələbələrinin bir çoxunun səbəbi onların Allah yolunda haqqın qalib gəlməsi üçün şəhadətin pişvazına çıxmaları olmuşdur. Ancaq Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra İslam hökumətinin öz həqiqi yolundan çıxması, şəhərlərin fəth olunmasının artması, əldə olunan qənimətlərin xilafət mərkəzinə keçməsi və bir çox başqa səbəblər nəticəsində yavaş-yavaş müsəlmanlar öz döyüş ruhiyyələrini itirib başlarını rifah və əsəyişə qatdılar.

Belə ki, hər kəs hər hansı yolla olursa-olsun, hökuməti ələ keçirir, camaat da rahat yaşayışın əldən çıxacağından qorxub heç bir müqavimət göstərmədən ona təbə olurdu. İslam adı ilə camaata hakimlik edən zalım hakimlər də bundan istifadə edirdilər.

Bəni-Üməyyənin hökuməti möhkəmləndikcə, bu vəziyyət daha da artırdı. Müaviyyənin ömrünün axırında və Yezidin hakimiyyətinin əvvəllərində isə bu vəziyyət öz kulminasiya nöqtəsinə çatdı.

O dövrdə qəbilə başçıları əsasən mal-dövlət və gücə təbə idilər. Öz vicdan və şəxsiyyətlərini dünyanın dəyərsiz mal-dövlətinə satırdılar. O dövrün dini-siyasi rəhbərləri Übeydullah ibn Ziyadın ailəsindən tamamilə xəbərdar olduqları halda yenə də onun qarşısında baş əyirdilər. Bu cür adamlar nə təkcə Yezid və İbn Ziyadın, hətta onların köməkçilərinin də qarşısında mum kimi yumşaq və sözbəxan idilər. Çünki mal-dövlət, ad-san, hamısı onların ixtiyarında idi və bu cür adamlar onlara yaxınlaşmaqla mal-dövlət əldə edib ad-san qazana bilərdilər.

Alçaqlıqda birinci dəstədən heç də geri qalmayan ikinci dəstə isə avam camaatı aldadan “möminlər” və “zahidlər” idilər. Onlar riyakarlıqla özlərini

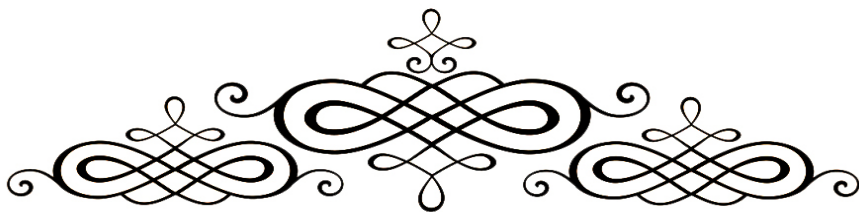
təqvalı göstərir və bu yolla yağlı tikələr əldə edirdilər. Öz dövrlərinin zalım hakimlərinin rəğbətini qazandıqda onların ətrafındakılarla bir sırada dururdular.

O dövrün camaatı bu cür insanları çox yaxşı tanıyırdı. Bu insanların çirkin əməlləri ilə o qədər rastlaşmışdılar ki, daha onların gördüyü işlər camaatın gözündə adi və təbii görünür, heç bir etiraza səbəb olmurdu. O dövrün sıradan camaatının yeganə məqsədi şəxsi ehtiyaclarını təmin etmək idi. Hamı öz həyatı üçün iş görür, hərə öz şəxsi məqsədinə çatmaq üçün çalışırdı və heç kəsin bundan başqa fikri yox idi. Cəmiyyəti və onun böyük çətinliklərini heç bir adi şəxs nəzərə almırdı. Onları narahat edən yeganə məsələ varsa, o da məvaciblərinin kəsilməməsi idi və buna çox diqqətlə yanaşırdılar. Camaat məvacibinin kəsilməsindən qorxub qəbilə başçılarıнын əmrlərini məcburən yerinə yetirir, zülm və haqsızlıqla üzləşdikdə, heç bir etiraz etmirdilər. Onlar zalım rəhbərlər tərəfindən zülmə məruz qalaraq qorxaqlıq və süstlüyə alışımışdılar.

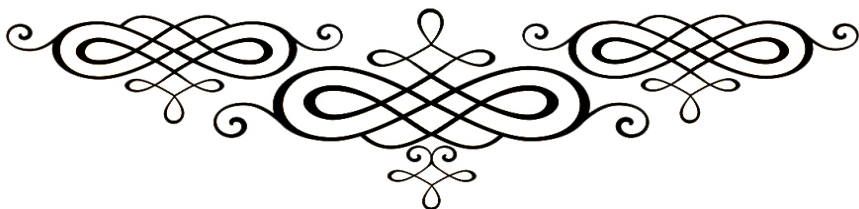
İmam Hüseynin (ə) inqilabı və şəhadəti isə bu vəziyyəti tamamilə dəyişdirdi və cəmiyyət arasında şəhadət sünnəsini, şəhadət əhval-ruhiyyəsini oyatdı.

3. İslam ümmətində qiyam

İmam Hüseynin (ə) böyük və hünər yaradan inqilabı İslam cəmiyyətində baş vermiş çoxsaylı qiyam və hərəkətlərin başlanğıcı oldu. Buna Tövbəkarların və Muxtari Səqəfinin qiyamını nümunə gətirmək olar.

İMAM ZEYNÜL-ABİDİN (Ə)

İmam Səccadın (ə) həyatı barədə qısa məlumat

İmam Səccad (ə) şialərin dördüncü İmamı Həzrət Hüseyin ibn Əlinin (ə) oğludur. Anası Şəhrəbanu olmuş, ən məşhur ləqəbi Zeynül-abidin və Səccaddır. İmam Səccad (ə) hicrətin 38-ci ilində dünyaya gəlmişdir.¹

Uşaqlıq illərini Mədinə şəhərində keçirmişdir. O, təxminən iki il babası Əlinin (ə) hakimiyyət illərini görmüş, ondan sonra isə on il əmisi Həzrət Həsənin (ə) İmamət dövrünü dərk etmişdir. İmam Həsən (ə) bu on ilin yalnız altı ayını zəhəri hakimiyyət başında durmuşdur. Hicrətin əllinci ili İmam Həsənin (ə) şəhadətindən sonra Müaviyənin hakimiyyətinin möhkəmləndiyi bir dövrdə onunla mübarizə aparan İmam Hüseyin (ə) ilə on il çiyin-çiyinə durmuşdur. Hicrətin 61-ci ilinin Məhərrəm ayında atasının inqilab və şəhadəti zamanı Kərbəlada olmuşdur. Kərbəla faciəsindən sonra digər Əhli-beyt əsirləri ilə birlikdə Kufəyə, sonra isə Şama əsir aparılmışdır. Bu səfərdə o, müsiibət və çətinliklər zamanı digər əsirlərin pənahı və himayədarı olmuşdur. O, bu səfər zamanı öz mətin çıxışları ilə Yezidin hakimiyyətini rüsvay etdi və Şamdan qayıtdıqdan sonra Mədinə şəhərində yaşamağa başladı. Nəhayət hicrətin 94, ya da 95-ci ili şəhadətə qovuşdu. O Həzrət Bəqi qəbiristanlığında əmisi İmam Həsənin (ə) qəbrinin kənarında dəfn olunmuşdur.

¹ *Usul-kafi, c.I, səh.467*

İmam Səccad (ə) ilə həməsr olmuş xəlifələr

İmam Səccad (ə) öz İmamət dövründə aşağıda adları çəkilmiş xəlifələrlə həməsr olmuşdur:

1. Yezid ibn Müaviyə (61-64 hicri qəməri ili);
2. Abdullah ibn Zübeyr (61-73 hicri qəməri ili);
3. Müaviyə ibn Yezid (altmış dördüncü ilin bir neçə ayı);
4. Mərvan ibn Həkam (altmış beşinci ilin doqquz ayı);
5. Əbdülməlik ibn Mərvan (65-86 hicri qəməri ili);
6. Vəlid ibn Əbdülməlik (86-96 hicri qəməri ili).

İmamın xəstəliyi İlahi bir məsləhət idi

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, müsəlmanların savadsız təbəqələrinin əksəriyyəti dördüncü İmamı həmişə xəstə kimi yad edir və bununla da, camaatın fikrində o Həzrət çox zəif, əldən düşmüş, saralıb-solmuş bir şəxs kimi canlanır. Halbuki, əslində heç də belə olmamışdır. Çünki dördüncü İmam ancaq Kərbəlada, özü də çox qısa müddətdə xəstə olmuşdur. Kərbəla hadisəsindən sonra isə sağalmış və təxminən otuz beş il o biri İmamlar kimi sağlam bədənə fəaliyyət göstərmişdir. Şübhəsiz ki, o Həzrətin Kərbəla hadisəsindəki müvəqqəti xəstəliyi Allahın bir məsləhəti olmuşdur. Belə ki, İmam (ə) bu vasitə ilə cihad vəzifəsindən azad olmuş, müqəddəs vücudu Yezidin muzdurlarının ölüm təhlükəsindən amanda qalaraq İmamət xətti davam etmişdir. Əgər İmam Səccad (ə) xəstələnməsəydi, gərək cihadda iştirak edəydi. Bu təqdirdə də atasının başqa oğul və dostları kimi şəhid olar və beləliklə də, İmamət nuru birdəfəlik sönmüş olardı. Səbt ibn Əl-Cuzi yazır: “Əli ibn Hüseyin (ə) (İmam Səccad) xəstə olduğu üçün öldürülmədi.”¹

Məhəmməd ibn Səd yazır: “Əli ibn Hüseyinin (ə) o gün (Aşura günü), atası ilə olan zaman iyirmi üç, ya iyirmi dörd yaşı var idi. Onun o vaxt azyaşlı uşaq olduğunu söyləyənlər tamamilə əsassızdılar. O, həmən gün xəstə olmuş, buna görə də, döyüşdə iştirak edə bilməmişdir.”²

¹ *İsbatul-vəsiyyə, səh.167*

² *Təbəqatul-kubra, c.5, səh.221*

Kərbəla inqilabının carçısı

Qeyd etdiyimiz kimi İmam Səccad (ə) Kərbəla faciəsində iştirak etmiş, atasının şəhadətindən sonra Əhli-beyt əsirlərinin başında olmaqla inqilabın və İmam Hüseynin (ə) qızılqanlı şəhadətinin carçısı olmuş, öz söhbət və çıxışları ilə Əməvi hakimiyyətinin çirkin üzünü tanıtdırmaq və camaatın fikrini oyatmaqla məşğul olmuşdur.

Necə ki, Şamda minlərlə insanın içində qəti söylədiyi geniş xütbə Yezidi və ətrafındakıları rüsvay etdi.¹

Diktatura mühiti

İslam peyğəmbərinin vəfatından sonra İmamət silsiləsinin dörd dövrə bölünməsinə əsasən (bu dörd dövrü Həzrət Əlinin (ə) həyatı bölməsində izah etmişik), İmam Səccadın (ə) həyatı dördüncü dövrə təsadüf edir. Yəni:

- Silahlı mübarizə yolu ilə qələbədən naümid olmaq;
- Peyğəmbər ailəsi vasitəsilə uzun müddətli İslam hökuməti yaratmaq uğrunda səy göstərmək;
- Bu məqsədə çatmaqdan ötrü zəmin yaratmaq üçün mədəni tədbirlər vasitəsilə münasib insani qüvvələri tərbiyə etmək;
- Əsl İslami fikirləri bəyan etmək, mövhumat və bidətləri üzə çıxarmaq.

Bu məsələ haqqında qısa məlumat verək.

Faciəli Aşura hadisəsi (tez bir zamanda) şiə məzhəbinə ağır zərbə vurdu. Bu hadisənin xəbərinin yayılması ilə İslam dövlətinin hər tərəfində, xüsusən İraq və Hicazda şiə məclislərində ümumi bir qorxu hökm sürməyə başladı. Çünki məlum oldu ki, (İslam aləmində hamı tərəfindən əzəmətlə, etibarla və müqəddəs bir şəxs kimi tanınan) Peyğəmbər balasını öldürüb Əhli-beyt qızgəlinini və arvad-uşaqlarını əsir almaqla öz hakimiyyətini qoruyub saxlayan Yezid hakimiyyət dayaqlarını möhkəmlətmək üçün heç bir cinayətdən çəkinməz. Kufə və Mədinədə artıq öz əsərlərini büruzə verən qorxu və vəhşət (hicrətin altmış üçüncü ilində zil-həccə ayında baş vermiş) “Hirre faciəsi” və Mədinə camaatının Yezidin ordusu tərəfindən amansızcasına qırılması ilə daha da şiddətləndi, Peyğəmbər ailəsinin nüfuz etdiyi yerlərdə, xüsusilə

¹ *Biharul-ənvar, c.45, səh.137*

Hicazda Mədinəyə, İraqda isə Kufəyə möhkəm represiya hakim kəsildi. Bəni-Üməyyənin düşmənləri olan İmamların dostları zəifləyib süstləşdi, öz təşəkküllərini itirdilər. İmam Səccad (ə) bu acınacaqlı vəziyyətə işarə edərək buyururdu: “Bütün Məkkə və Mədinədə bizi sevən iyirmi nəfər yoxdur.”¹

Görkəmli tarixçi Məsudi yazır: “Əli ibn Hüseyin (ə) (İmam Səccad) İmaməti gizli və təqiyə şəklində və çox çətin bir vaxtda öhdəsinə götürmüşdü.”²

Əbdülməlikin çirkin hakimiyyəti

İmam Səccadın (ə) İmamət dövrü İslam tarixində hakimiyyət dövrlərinin ən çirkinlərindən biri olan bir dövrə həmzaman olmuşdur. Düzdür, o Həzrətdən qabaq da İslam dövləti zalım və azğın hakimlərin oyuncağına çevrilmişdi, ancaq dördüncü İmamın dövrü ötən dövrlərlə bununla fərqlənirdi ki, o dövrün hakimləri İslam qayda-qanunlarından açıq-aşkar boyun qaçırır, onları ayaq altına salır və heç kim də, bir zərrə olsun belə, etiraz edə bilmirdi.

İmam Səccadın (ə) İmamət dövrünün ən çoxu Əbdülməlik ibn Mərvanın hakimiyyəti dövrünə təsadüf edirdi. Əbdülməlik iyirmi bir il hakimiyyətdə olmuşdur. Tarixçilər Əbdülməliki zirək, ehtiyatlı, uzaqgörən, ədib (ədəbiyyatla məşğul olan), istedadlı və alim kimi qələmə vermişlər. “Əl-Fəxri” kitabının müəllifi deyir: “Əbdülməlik ağıllı, düşüncəli, alim, fəzilətli, ədib, istedadlı, çox zülmkar, çox heybətli, dahi siyasətçi və gözəl tədbirli bir şəxs olmuşdur.”

Hinduşah yazır: “O, ağıllı, fəzilətli, fəsahtli, fiqh, hədis, şer elmlərini yaxşı bilən və gözəl tədbir sahibi olmuşdur.”³

Əbdülməlik hakimiyyət başına gəlməzdən qabaq Mədinə şəhərinin fəqihlərindən (şəriət elminin alimlərindən) biri sayılırdı. O, zahidlik, ibadət və dindarlıqla məşhur olmuşdu. Öz vaxtını məsciddə ibadət etməklə keçirərdi. Belə ki, ona “məscidin göyərçini” ləqəbini vermişdilər.⁴

¹ *Biharul-ənvar, c.46, səh.143*

² *İsbatul-vəsiyyə, səh.167*

³ *Əl-fuxəra, səh.122-124*

⁴ *Təccarubus-sələf, səh.75*

Deyirlər ki, Əbdülməlik atası Mərvan öldükdən sonra hakimiyyətə yetişərkən Quran oxuyurdu. Bu xəbəri eşitcək Quranı bağlayıb dedi: “Daha mənimlə sənin aranda ayrılıq düşdü. Artıq mənim səninlə işim yoxdur.”¹

Əbdülməlik doğurdan da, Qurandan ayrıldı. Qüdrətə qürrələnməsi nəticəsində öz şəxsiyyətini elə dəyişdirdi ki, tarixçilər onun çirkin hökumətini acı xatirələr tək yad edirlər.

Süyuti və İbn Əsir yazırlar: “İslam tarixində Əbdülməlik əhdini danan və xəyanət edən (Əmr ibn Səid ibn Ası aman verdikdən sonra öldürdü), camaatı xəlifənin hüsurunda söz deməkdən məhrum edən və əmr be-mərufun qarşısını alan ilk şəxs olmuşdur.”²

Əbdülməlik özünün uzunmüddətli hakimiyyəti dövründə o qədər zülm və haqsızlıqlar etdi ki, onun qəlbində iman nuru tamamilə söndü. O, bir gün özü bu məsələyə toxunaraq Səid ibn Müsəyyibə dedi: “Elə olmuşam ki, yaxşı iş görəndə sevinmirəm, pis iş görəndə də narahat olmuram.” Səid ibn Müsəyyib dedi: “Sənin qəlbin tamamilə ölmüşdür.”³

Zalım valilər

İslam məmləkətinin hər bir yerində Əbdülməlikin nümayəndələri də ona baxıb camaatla zülm və ədavətlə rəftar edirdilər. Ölkənin hər bir yerində haqsızlıq və vəhşət hökm sürürdü. Məsudi yazır: “Əbdülməlik qantökən adam idi. Onun təyin etdiyi valilər – İraq hakimi Həccac, Xorasan hakimi Muhlib və Mədinə hakimi Hişam ibn İsmayıl da onun özü kimi rəhmsiz və qantökən idilər.”⁴

Əbdülməlik öz ağıl və zəkası, muzdur valiləri və nümayəndələrinin vasitəsi ilə hakimiyyətinə müxalif olanları məğlub edib diktaturcasına bir rejim sürdürdü. Müaviyədən sonra Bəni-Üməyyə xəlifələri arasında ən uzun müddətli hökmdar oldu.

Əbdülməlikin ölümündən sonra onun oğlu Vəlid hakimiyyət başına gəldi. Vəlid öz hakimiyyəti dövründə inşa etmək, tikib abadlaşdırmaq kimi müsbət işlərə meyilli olsa da o zalım və pozğun adamları vali, hakim və əmir təyin

¹ *Əl-fuxəra, səh.122*

² *Süyuti, səh.218*

³ *Əl-fuxəra, səh.122*

⁴ *Məadinul-cuhər, c.3, səh.91*

edirdi. Bu adamlar müsəlmanları çox təzyiqlərə məruz qoydurub dünyanı camaata dar edirdilər.

O dövrdən etibarən Şam məntəqəsi Vəlidin öz nəzarəti altında idi. İraqda Həccac, Hicazda Osman ibn Həbarə, Misirdə Qürrə ibn Şüreyk valilik edirdilər. Adı çəkilən bu şəxslər zülm etməkdə misilsiz idilər.¹

Sanki hakimlərin bu zülmkarlıqlarına və müsəlmanların bu məzlumiyyətinə və pənahsız qalmalarına işarə edərək İmam Səccad (ə) öz söhbəti əsnasında o dövrün camaatını altı dəstəyə bölmüşdür. Hakimləri şirə, müsəlmanları isə şir, canavar, tülkü, it və donuz arasında qalmış, ət, dəri və sümükləri şir tərəfindən parçalanan qoyunlara bənzətməşdir.²

Nə üçün İmam Səccad (ə) qiyam etmədi?

İmam Səccadın (ə) dövrünün siyasi aləmi bir az aydın olduqdan sonra, o Həzrətin nəyə görə qiyam etməməsini çox yaxşı başa düşmək olar. Cəmiyyət arasında hökm sürən qorxu, diktatura və zalım Əməvi hökumətinin camaat üzərindəki güclü nüfuzu hər hansı bir hərəkət və silahlı mübarizəni məğlubiyyətə məhkum edirdi. Hətta kiçik hərəkətlər belə Əməvi casuslarının gözündən qaçmırdı. Necə ki, bir gün Əbdülməlikin Mədinədəki casusu ona xəbər verdi ki, Əli ibn Hüseynin (ə) (İmam Səccadın) bir kənizi var idi. O, kənizi azad etmiş, sonra isə onunla evlənmişdir. Əbdülməlik İmam Səccada (ə) yazdığı məktubda bu işi İmam (ə) üçün nöqsan saymış və etiraz etmişdi ki, nəyə görə İmam özünə tay olan bir qüreyşli qadınla evlənməmişdir? İmam Səccad (ə) onun cavabında yazdı: “Peyğəmbərdən böyük və üstün bir şəxs yox idi. O, öz kənizi ilə evlənməmişdi. Allah hər bir kiçikliyi İslamın sayəsində ucaldır və hər bir nöqsanı İslam vasitəsi ilə aradan qaldırır. Hər bir alçaq şəxs İslam sayəsində əzizlənir. Müsəlman olan heç bir şəxs alçaq deyil. Alçaqlıq ancaq cahiliyyət alçaqlığıdır.”³

Əbdülməlik bununla bildirmək istəyirdi ki, İmamın hər bir işi, hətta onun daxili və şəxsi işləri belə onun nəzarəti altındadır. Belə bir şəraitdə qiyam etmək necə mümkün ola bilər?

¹ Əl-kamilu fit-tarix, c.5, səh.11

² Əl-xisal, səh.339

³ Usuli-Kafi, c.5, səh.344

Nə üçün İmam Səccad (ə) Mədinə qiyamçıları ilə həmkarlıq etmədi?

İmam Səccadın (ə) Mədinə qiyamçılarına qoşulmamasını da məhz bu cəhətdən araşdırmalıyıq. Mədinə qiyamı hicrətin 63-cü (ya da 62-ci) ilində baş verib. Bu qiyam tarixdə Hirrə faciəsi adı ilə tanınmışdır. Bu hadisə İmam Hüseynin (ə) şəhadətindən sonra müxtəlif yerlərdə Yezidin hakimiyyətinə qarşı camaatda nifrət oyanmasına səbəb oldu. Peyğəmbər ailəsinin, qohum-əqrəbasının, səhabə və təbeinlərin mərkəzi olan Mədinə şəhəri də cüşa gəlmişdi. Təkəbbür, nadanlıq və təcrübəsizlikdə Yeziddən heç də geri qalmayan Mədinə hakimi Osman ibn Məhəmməd ibn Əbu Süfyan, Yezidin göstərişi ilə Mədinə şəhərinin böyüklərini əhali tərəfindən gənc xəlifə Yezidi yaxından görüb onun mərhəmətindən bəhrələnmək və Mədinəyə qayıtdıqdan sonra camaatı onun hökumətinə tabe olmağa çağırmaq üçün Dəməşqə göndərirdi.

Yezidin görüşünə gedən Osmanın nümayəndə heyətinin yanında da Yezid şərab içməklə, it oynatmaqla, eyş-işrətlə və cürbəcür çirkin işlərlə məşğul olmağa başladı. Ancaq nümayəndə heyətini öz sarayında çox təntənəli şəkildə qarşıladı, onlara çox hörmətlə yanaşdı və onların hər birinə müxtəlif hədiyyələr və qiyməti əlli, yüz min dinara çatan bahalı xələtlər bağışladı.

Nümayəndələr Mədinəyə qayıdıb ictimaiyyətin hüsurunda Yeziddən zəhlələri getdiyini söylədilər. Bu hadisədən sonra Mədinə camaatı Abdullah ibn Hənzələyə beyət edib Mədinə hakimini və eləcə də, bütün Bəni-Üməyyə tərəfdarlarını şəhərdən qovdular. Bu xəbər Yezidə çatan kimi o, Bəni-Üməyyə hökumətinin yaxınlarından biri olan Müslim ibn Üqbə adlı yaşlı bir kişini Mədinə qiyamını yatırtmaq üçün böyük bir ordu ilə Mədinəyə göndərirdi. Şam ordusu Mədinəyə hücum etdi. İki tərəf arasında qanlı döyüş baş verdi. Nəhayət qiyamçılar məğlub oldular və qiyama başçılıq edənlər öldürüldülər. Müslim üç gün müddətində əhalinin kütləvi soyqırımını və şəhəri qarət etmək əmrini verdi. Qırğın və qarət başa çatdıqdan sonra Müslim camaatdan Yezidin qulu kimi beyət aldı.¹

Beləliklə mədinəlilərin qiyamları ilə tanış olduq. İndi isə İmam Səccadın (ə) Mədinə qiyamçıları ilə həmkarlıq etməməsinin səbəblərini araşdıraq.

¹ *Əl-kamilu fit-tarix, c.4, səh.102-103 və 111-121*

İmam Səccadın (ə) qiyamçılarla həmkarlıq etməməsinin səbəblərini belə xülasə etmək olar:

1. Vəziyyəti araşdırmaqla və İmam Hüseynin (ə) şəhadətindən sonra meydana gəlmiş dəhşətli represiyaları nəzərə almaqla İmam Səccad (ə) Mədinə qiyamının məğlubiyyətini təxmin etmişdi. İmam fikirləşirdi ki, əgər bu qiyama qoşulsa, nəinki qalib gəlməyəcək, hətta özü və dostları da, öldürüləcəklər. Axırda da heç bir nəticə olmadan şiənin qalan qüvvəsi də itib batacaq.

2. Abdullah ibn Zübeyr zahirən islahedici və mal-dövlət düşgünü idi. Onun Cəməl döyüşünü törətməkdə böyük rolu olmuşdur. O, Məkkədə olduğu müddətdə xütbələrin əvvəlində Peyğəmbərə salam göndərmirdi.¹

Əvvəldə işarə etdiyimizə əsasən Abdullah ibn Zübeyr o zamanlarda Yezidlə müxalif olduğunu bildirib özünü xəlifə elan edirdi. Məkkəni öz hakimiyyətinə mərkəz qərar vermişdi. O, Mədinə inqilabçıların arasında böyük nüfuza malik idi. Bu üzdən Mədinədən Bəni-Üməyyə hakiminin qovulması və mədinəliklərin qiyama qalxması onun təklif və razılığı ilə həyata keçmişdir.²

Beləliklə bu hərəkət əsl şiə hərəkəti ola bilməzdi. İmam Səccad (ə) istəmirdi ki, hakimiyyət arzusunda olan Abdullah ibn Zübeyr kimi bir şəxs onu qələbə üçün vasitə qərar versin.

3. Yuxarıda qeyd etdik ki, qiyamçılar Abdullah ibn Hənzələni özlərinə rəhbər təyin etdilər. Bu işdə onlar İmamın rəyini də, heç nəzərə almadılar. Düzdür, qiyamın başçıları yaxşı və pak adamlar idilər və Yezidin hakimiyyətinə qarşı onların çıxışları tamamilə düzgün idi, ancaq məlum olur ki, bu qiyam təmiz şiə hərəkəti olmamış və qələbə çaldığı təqdirdə şiələrin keyrinə nəticələncəyi məlum deyildi.

İmam Səccadın (ə) mədəni fəaliyyətləri və ictimai mübarizə üsulları

Bəli, İmam Səccad (ə) zaman şəraitinə nəzər edərkən bir sıra təbliği, tərbiyəvi və irşadi fəaliyyətləri hökumətin heç xəbəri də olmadan həyata

¹ *Tarixi Yəqubi, c.3, səh.8*

² *Murucuz-zəhəb, c.1 səh.69*

keçirməklə qeyri-müstəqil mübarizələrə başladı. Bu fəaliyyətlərin ən mühümlərini aşağıdakı bölmələrdə xülasə etmək olar:

1. Aşura xatirəsini əbədi saxlamaq

İmam Hüseynin (ə) və onun sadıq dostlarının şəhadəti ümumi fikirlərdə Bəni-Üməyyəyə bəla başa gəldiyindən və bu işin şəriliyini sual altına aldığından bu faciəni əbədi yaşatmaq üçün İmam Səccad (ə) öz mübarizəsini şəhidlərə ağlamaqla davam etdirirdi. Şübhə yoxdur ki, bu yandırıcı göz yaşlarının və ürəkyandıran ağlamaqların bir məhəbbət kökü vardır. Çünki Kərbəla faciəsinin müsibəti o qədər böyük və ürəkağrıdan idi ki, o faciəni öz gözləri ilə görənlər şəxslər nə qədər ki, sağ idilər, yaddan çıxarmazdılar. Ancaq şübhəsiz ki, İmam Səccadın (ə) bu hadisəyə münasibətinin bir siyasi təsir və nəticəsi var idi. Aşura hadisəsinin tez-tez təkrarlanması Əməvi hökumətinin zülmələrini yaddan çıxmağa qoymurdu. İmam Səccad (ə) su içmək istəyərkən gözü suya sataşdıqda, gözlərindən yaş süzülməyə başlayırdı. Bunun səbəbini soruşanda, buyurardı: “(Yezidin adamları) suyu vəhşi və yırtıcı heyvanlar üçün azad qoyub atamın üzünə bağladılar (və onu susuz qoyduqları) bir halda, mən necə ağlamayım?” İmam Səccad (ə) buyurardı: “Fətimənin (əleyhassəlam) balalarının ölümü yadıma düşərkən qəhər məni boğur.” İmam (ə) bu mövzunu müxtəlif məqamlarda yad edirdi.¹

2. Ümmətin nəsihəti

İmam Səccad (ə) diktatura mühitində yaşadığı üçün öz fikirlərini camaata açıq-aşkar deyə bilmirdi. Buna görə də, moizə yolundan istifadə edirdi. O Həzrət camaatı moizə yolu ilə düzgün İslami fikirlərlə tanış edir, zaman keçdikcə zalım hakimlərin təbliğləri nəticəsində unudulmuş, yaxud təhrif edilmiş İslami fikirləri əvvəlki və əsl halına qaytarır və camaatı bacardığı qədər İslam təlimləri ilə tanış edirdi. Bu moizələri araşdırdıqda görürük ki, İmam Səccad (ə) çox hikmətli yolla və zirəkcasinə camaata moizə və nəsihət etməklə yanaşı, onlara demək istədiyi şeyi də çatdırırdı. Bu da o dövrdə əsl İslami fikirləri camaata çatdırmağın ən gözəl yolu idi. Çünki bu məsələlər

¹ *Biharul-ənvar, c.46, səh.108*

siyasi nəticə daşmasına və hakimiyyət əleyhinə olduğuna baxmayaraq hakimiyyətin nəzərini qətiyyən özünə cəlb etmirdi.

Qeyd etdiyimiz bu məsələlərə ən yaxşı şahid ola bilən İmam Səccadın (ə) çıxışlarından biri o Həzrətin Peyğəmbərin (s) müqəddəs məzarı kənarında öz səhabələri üçün buyurduğu xütbədir. Tarixçilər yekdilliklə qeyd edirlər ki, İmam Səccad (ə) hər cümə günü bu xütbəni buyurarmış.¹

3. Dua və münacat qalibində maarifin bəyanı

İmam Səccadın (ə) təbliğ və mübarizə metodlarından biri də İslam maarifini dua şəklində bəyan etmək idi. Bildiyimiz kimi dua insanla Allah arasında çox mühüm və tərbiyəvi təsir bağışlayan bir vasitədir. Bu baxımdan duanın İslam nöqtəyi-nəzərindən xüsusi yeri vardır. Peyğəmbər (s) və məsum İmamlardan (ə) bizə yetişmiş duaları bir yerə yığsaq, böyük bir toplu (dua ensiklopediyası) əmələ gələr. Bu dualar böyük tərbiyə məktəbi olub, insanın ruhi qidasında böyük rol oynayır.

Səhifeyi-Səccadiyyə

İmam Səccadın (ə) dövrü diktatura mühitinə təsadüf etdiyi üçün o Həzrət öz fikir və məqsədlərinin çoxunu dua və münacat şəklində camaata çatdırırdı. İmam Səccadın (ə) dualar toplusu Səhifeyi-Səccadiyyə adlanır. Bu kitab Quran və Nəhcül-bəlağədən sonra ən böyük və ən mühüm İlahi maarif xəzinəsi sayılır. Belə ki, hələ qədim dövrlərdən bizim görkəmli alimlərimiz ona “Uxtul-Quran” (Quranın bacısı), “İncilu-Əhli-beyt” (Əhli-beytin İncili) və “Zəburu-Ali-Məhəmməd (s)” (Məhəmməd (s) ailəsinin Zəburu) ləqəblərini vermişlər.²

Səhifeyi-Səccadiyyə təkcə Allahın dərgahına dua etmək və hacət istəməkdən ibarət deyil. Bu kitab eyni zamanda İslami elmlər və maarif dəryasıdır. Onun içində əqidəvi, mədəni, ictimai, siyasi və bir sıra təbiət və şəriət qayda-qanunları vardır ki, dua şəklində bəyan olunmuşdur.

Səhifeyi-Səccadiyyənin misilsiz etibar və əhəmiyyətinə görə İslam tarixi boyu ona ərəb və fars dillərində çoxlu şərh yazılmışdır. Şərhlərdən əlavə,

¹ *Usuli-Kafi, c.1, səh.72*

² *Riyazus-salikin, səh.4-5*

keçmiş və müasir alimlərin bir dəstəsi bu kitabı dəfələrlə ayrı-ayrılıqda tərcümə etmiş və onların bir çoxu son illərdə nəşr edilmişdir.

Səhifeyi-Səccadiyyə əlli dörd duadan ibarətdir. Bu kitab tək-cə dua, münacat və Allahdan hacət istəməkdən ibarət deyil. Eyni zamanda, onda siyasi, ictimai, mədəni və əqidəvi məsələlər də vardır. İmam Səccad (ə) öz duaları əsnasında dəfələrlə siyasi məsələlərə, xüsusilə də, İmamət və İslam cəmiyyətinin rəhbərliyi məsələsinə toxunmuşdur. Onlardan nümunə olan «Gözəl əxlaq», «Ərəfə günü», «Qurban bayramı» və «Cümə günü» dualarını sadalamaq olar.

4. Saray alimləri ilə mübarizə

İmamların həyatının ən maraqlı, ən əhəmiyyətli bölmələrindən biri onların öz dövrlərinin İslam cəmiyyəti arasındakı ləyaqətsiz, düşüncə və mədəniyyətdən uzaq olan başbilənlər, yəni, saray fəqihi, hədisçi, təfsirçi, qari və qazıları ilə mübarizələri olmuşdur. Bunlar camaatın fikir və düşüncələrini zalım hakimlərin xeyrinə cəlb edir, onları Bəni-Üməyyə və Bəni-Abbas xəlifələrinin cəmiyyətdə təyin etdikləri hakimiyyətə yönəldir, onları bu vəziyyətə tabe edərək zalım hakimlərin hakimiyyəti üçün fikri və zehni zəmin yaradırdılar. İmam Səccadın (ə) siyasi həyatındakı bu cür mübarizələrdən bir nümunəsi o Həzrətin saray hədisçisi olan Məhəmməd ibn Müslimi Zühri (58-124 h.q) ilə mübarizəsidir.

Zühri kimdir?

Zühri o dövrün tabein (Peyğəmbərin (s) özünü yox, səhabələrini görmüş şəxs) fəqih və böyük hədisçilərindən biri idi. O, öz dövründə yaşamış sünni məzhəbinin yeddi fəqihinin dərslərində olmuş, on nəfər səhabənin xidmətinə yetişmişdir. Belə ki, böyük şəxsiyyətlərin bir dəstəsi ondan hədis və fiqh (şəri məsələlər) rəvayət etmişdi.¹

Zühri belə sabiqəsi nəticəsində öz dövrünün elmi və fiqhi məclislərində böyük şöhrət qazanmışdı. O, İmam Səccadın (ə) elmindən çoxlu istifadə etmiş, ondan çoxlu hədis nəql etmişdir.

¹ *Səfiynətul-bəhar, səh.c.1, səh.573*

Ancaq sonralar Bəni-Üməyyə hökuməti onun şöhrət və mövqeyindən öz hakimiyyətlərini şəriətə uyğun cəlvələndirmək üçün saraya cəlb etdi. Onun da rifah və sərvətdən faydalanmaq məqsədi ilə Bəni-Üməyyənin çirkin sarayına get-gəli başlandı. O, Əbdülməlikin sarayında rifahın şirin məzəsini dadıb saray həyatının ləzzətini gördü. Buna görə də, Əbdülməlikdən sonra da onun övladlarının – Vəlid, Süleyman, Yezid, Hişamın sarayında, eləcə də Ömər ibn Əbdüləzizin sarayında yer tutmuşdu. Yeziddən sonra Hişam ibn Əbdülməlikin sarayında özünəməxsus mövqe tutmuş, hörmət qazanmışdı. Hişam onu öz uşaqlarının müəllimi təyin etmişdi. Zühri ömrünün sonunadək bu vəzifədə çalışmışdır.¹

Nəhayət, Bəni-Üməyyənin mənafeyinə və Haşimi ailəsinə qarşı küfri siyasətlərinə bəraət qazandıran hədislər uydurmuş və təhrif etmişdir.

İmam Səccadın (ə) Zühriyə kəskin məktubu

Zühriyin bu cür səriştəsiz sabiqəsini nəzərə alaraq İmam Səccad (ə) ona kəskin, eyni zamanda xeyirxah və nəsihətamiz bir məktub yazdı. İndi həmin məktubun məzmununu oxucuların nəzərinə çatdırırıq:

“Allah bizi və səni fitnələrdən, səni (Cəhənnəm) odundan qorusun! Sən elə vəziyyətə düşmüşsən ki, kim sənin bu halını başa düşsə, sənə rəhmi gəlməyə haqqı var.... Belə fikirləşmə ki, Allah sənin üzrünü qəbul edib günahından keçəcək. Əsla, Allah Öz kitabında “Onu [Quranı] camaata bəyan edin və onun heç bir şeyini gizlətməyin” buyurmaqla həqiqəti camaata demələri barədə (alimlərdən) söz (əhd-peyman) almışdır... Günahlarının nəticəsində sabah xainlərlə bir yerdə olacağından, zalımlarla əlbir olub əldə etdiyin şeylər üçün sorğu-sual olunacağından çox qorxuram.... Keçmiş saleh bəndələrə birləşmək üçün indi bütün bu şan-şöhrətdən əl çək.... Allah sənə Quran (elmlərini) öyrətməklə elm və dini sənin yanında əmanət qoydu, sən isə ona xəyanət etdin. Allaha şükr edirəm ki, bizi sənin azğınlığından qorudu. Vəssalam.”

¹ *Əl-bidayə və-nihayə, c.9, səh.343*

5. Əhkam, əxlaqi və tərbiyəvi əsərlərin nəşri

İmam Səccadın (ə) öz dövrünün zülm və fəsadlarına qarşı mübarizə metodlarından biri də İslam hökmlərinin nəşri, əxlaqi və tərbiyəvi məsələlərin bəyan olunması idi. İmam Səccad (ə) bu sahədə çox böyük addımlar atmışdır. Belə ki, İmamın bu xidmətləri alimləri heyran qoymuş və onlar bu işi alqışlamağa məcbur olmuşlar. Şiə məzhəbinin görkəmli alimi Şeyx Müfid bu barədə yazır: “Sünni məzhəbinin fəqihləri ondan (İmam Səccaddan (ə)) o qədər elm nəql olunmuş moizələr, dualar, Quran fəzilətləri, halal-haramlar qeyd etmişlər ki, bunların hamısı bütün alimlər arasında məşhurdur. Onları izah etmək istəsək, söhbət çox uzanar...”¹

İmam Səccaddan (ə) yadigar qalmış əxlaqi-tərbiyəvi təlimlərdən bir nümunəsi “Risalətül-hüquq” adlı bir topludur. İmam burada insanın müxtəlif, istər Allah qarşısında, istərsə də özü və başqaları qarşısındakı vəzifələrini bəyan etmişdir. Əlliye qədər olan bu vəzifə və hüquqları İmam (ə) əvvəl qısa şəkildə, sonra isə ətraflı izah etmişdir.²

Hədis alimləri tərəfindən hədis kitablarında nəql və qeyd olan “Risalətül-hüquq” bölümü dəfələrlə ayrılıqda çap, şərh və tərcümə edilmişdir.

6. Kimsəsizlərə yardım

İmam Səccadın (ə) həyatının parlaq cəhətlərindən biri də, o Həzrətin o cür acınacaqlı və zülmə dolu mühitdəki ictimai xidmətləridir. Bu xidmətlər, istər Hirrə faciəsi zamanı kimi Mədinənin böhranlı və qarmaqarışq günlərində, istərsə də, kimsəsiz və miskinlərin nəvazişə ehtiyacı olub onlara tərəf lütf-mərhəmət əli uzadılması intizarında olduqları sakitlik günlərdə, o Həzrətin ömrünün sonunadək davam etmişdir. İmam Səccadın (ə) bu cür seçilən xidmətlərindən nümunələri tarix bəyan edir:

İmam Səccad (ə) Mədinənin yüz kasıb ailəsini dolandırırdı.³

Mədinə əhalisinin bir dəstəsi güzəranlarını gecə vaxtı onlara gətirilən yeməklə keçirirdilər. Ancaq yemək gətirənin kim olduğunu bilmirdilər.

¹ *Əl-irşad, səh.260*

² *Əl-xisal, bab.50*

³ *Hilyətul-Övliya, c.3, səh.136*

İmam Səccad (ə) vəfat etdikdən sonra başa düşmüşdülər ki, gecə vaxtı onlar üçün yemək-içmək gətirən şəxs İmam Səccad (ə) olmuşdur.¹

O, gecələr naməlum şəkildə çörək, yemək və s. şeyləri şəxsən öz çiyinə atır, kimsəsizlərin qapısına aparıb buyurardı: «Gizli verilən sədəqə Allahın qəzəb odunu söndürür.»²

Mədinə camaatı deyirdi: Əli ibn Hüseyn (ə) öləndən sonra biz gizli verilən sədəqəni itirdik.³

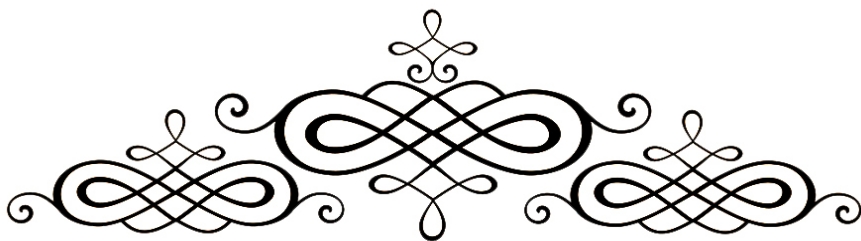
İmam Səccad (ə) şəxsən un və digər ərzaqla dolu olan kisələri o qədər çiyinə atıb kimsəsizlər üçün aparmışdı ki, onun çiyini əzilərək qabar bağlamışdı. O Həzrətin şəhadətindən sonra ona qüsl verərkən bu qabarlar orada olanların nəzərini cəlb etmiş, onun səbəbini soruşduqda, “bu, yemək kisələrini çiyinə atıb kimsəsizlər üçün aparmağın nəticəsidir” cavabını eşitmişdilər.⁴

¹ *Kəşful-ğummə, səh.219*

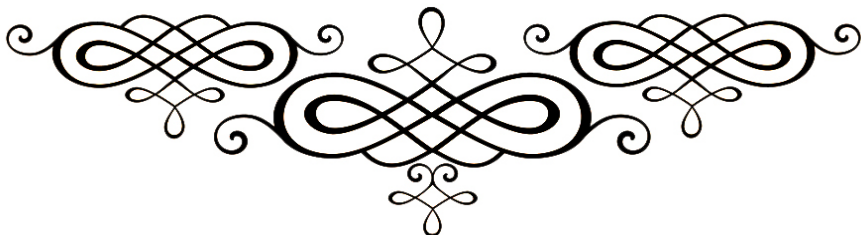
² *Kəşful-ğummə, səh.219*

³ *Hilyətul-Övliya, c.3, səh.136*

⁴ *Əl-xisal, səh.517-518*

İMAM MƏHƏMMƏD BAQİR (Ə)

İmam Baqirin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

İmam Baqir (ə) hicrətin 57-ci ilində Mədinə şəhərində dünyaya gəlmişdir. Atası İmam Zeynül-abidinin vəfatı vaxtı (hicrətin 96-cı ilində) otuz doqquz yaşı var idi. Adı Məhəmməd, künyəsi Əbu Cəfər, ləqəbləri Baqir, Baqirül-ülum olmuşdur. Anası İmam Həsənin (ə) qızı Ümmü Abdullah olmuşdur. Buna görə də, İmam Baqir (ə) həm ata, həm də ana tərəfdən Həzrət Əli (ə) və xanım Zəhranın (s.ə) nəslinə yetişən ilk şəxs olmuşdur. İmam Baqir (ə) hicrətin 114-cü ilində Mədinə şəhərində vəfat etmiş, məşhur Bəqi qəbristanlığında atası və babasının qəbirləri kənarında dəfn olunmuşdur. O Həzrətin İmamət dövrü 18 il olmuşdur.

İmam Baqirlə (ə) eyni əsrdə olmuş xəlifələr

Aşağıda adları çəkilmiş xəlifələr İmam Baqirin (ə) İmaməti dövründə onun həməsri olmuşlar:

- 1.Vəlid ibn Əbdülməlik (86-96 hicri qəməri);
- 2.Süleyman ibn Əbdülməlik (96-99 hicri qəməri);
- 3.Ömər ibn Əbdüləziz (99-101 hicri qəməri);
- 4.Yezid ibn Əbdülməlik (101-105 hicri qəməri);
- 5.Hişam ibn Əbdülməlik (105-125 hicri qəməri);

Elmi inqilabın banisi

Beşinci İmam - İmam Məhəmməd Baqir (ə) öz İmaməti dövründə münasib olmayan bir vəziyyətdə İlahiyyət maarifini nəşr edib onu meydana çıxarmağa başladı. O Həzrət elmi çətinlikləri həll etməklə, oğlu İmam Cəfər Sadiqin (ə) İmaməti dövründə təsis edilmiş böyük İslam məktəbinin təşkil tapmasına şərait yaradan elmi inqilabı həyata keçirdi. İmam Baqir (ə) elm, zöhd (taqva), fəzilət və əzəmətdə bütün Bəni-Haşim böyükələrini üstələmiş, onun böyük elmi və əxlaqi məqamı dostun da, düşmənin də tərifinə çevrilmişdi. O Həzrətdən İslami hökmlər, təfsir, İslam tarixi və başqa elmlər sahəsində o qədər hədis və rəvayətlər yadigar qalmışdır ki, o vaxtadək İmam Həsən (ə), İmam Hüseyinin (ə) övladlarının heç birindən o qədər rəvayət yetişməmişdir.¹

O dövrün böyük elmi şəxsiyyətləri və eləcə də Peyğəmbər səhabələrindən sağ qalanlar o Həzrətdən istifadə edirdilər. Cabir ibn Yezid Cüfi, Kisan Sicistani, (O tabeindən idi) həmçinin, İbn Mübarək, Zühri, Uzai, Əbu Hənifə, Malik, Şafei, Ziyad ibn Münzirnehdi kimi fəqihlər o Həzrətin elmi əsərlərindən bəhrələnməmiş, onun buyurduqlarını gah bilavasitə, gah da bir neçə vasitə ilə rəvayət edərlərmiş.

Sünni məzhəbinin ən mötəbər müəlliflərindən hesab edilən Təbəri, Bəlazəri, Səlamı, Xətib Bağdadi, Əbu Nəim İsfahani, eləcə də ən mötəbər qaynaqlarından olan Müvəttəi-Malik, Sünnəni-Əbu Davud, Müsnədi-Əbu Hənifə, Müsnədi-Mərvəzi, Təfsiri-Nəqqəş, Təfsiri-Zəməxsəri (Əl-Kəşşaf) və onlarla bu kimi kitablar İmam Baqirin (ə) mənalı sözləri ilə doludur Onların

¹ Əl-irşad, səh. 261

hər yerində “Məhəmməd ibn Əli (İmam Baqir (ə)) buyurmuşdur”, yaxud “Məhəmməd Baqir (ə) buyurmuşdur” ifadəsi gözə dəyir.¹

Şiə kitabları da, müxtəlif sahələrdə İmam Baqirin (ə) rəvayət və hədisləri ilə doludur. Bu kitablarla azca tanışlığı olan şəxs bu həqiqəti təsdiq edir.

İmam Baqir (ə) alimlər baxımından

İmam Baqirin (ə) elm və bilik sədası İslam məmləkətinin hər yerinə elə yayılmışdı ki, o Həzrət “Baqirül-ülum” (elm qapılarını açan, elmi müşküləti həll edən) ləqəbi almışdı.

İbn Həcər Heytəmi yazır: “Məhəmməd Baqir (ə) maarifin gizli dəfinələrini taparaq o qədər elmləri aşkar etmiş, həmçinin, əhkam və hikmətlərin həqiqətlərini, elmin incəliklərini bəyan etmişdi ki, bu məsələ bəsirət sahibi olmayan, ya da pis düşüncəli insanlardan başqa heç kimə gizli qalmamışdır. Elə buna görə də, onu elmləri yarın özündə cəmləşdirən, elm bayrağını ucaldan adlandırmışlar.”²

İmam Baqirin (ə) dövründə yaşamış görkəmli alim və böyük şəxsiyyət Abdullah ibn Əta deyir: “Mən İslam alimlərini heç bir məclisdə Məhəmməd ibn Əlinin (ə) məclisindəki qədər elmi cəhətdən kiçik və aşağı səviyyədə görmədim. Elm və şəriət hökmlərində bütün aləmdə tanınan Həkam ibn Üteybəni Məhəmməd Baqirin (ə) hüzurunda yüksəkrütbəli müəllim qarşısında diz çöküb əyləşən, onun şəxsiyyət və sözlərinə heyran qalan bir uşaq (şagird) kimi gördüm.”³

İmam Baqir (ə) öz sözlərində adətən Quran ayələrinə istinad edərək Allah kəlamından şahid gətirir və buyururdu: “Dediyim hər hansı məsələni məndən soruşsanız ki, bu, Quranın harasındadır, mən o məsələyə aid olan ayəni sizə göstərərəm.”⁴

¹ *Mənaqib ali Əbi-Talib, c. 4, səh 195*

² *Əssəvaicul-muhriqə, səh. 201*

³ *Təzkirətul-xəvass, səh. 337*

⁴ *Ehticac, səh. 176*

İmam Baqir (ə) məktəbinin şagirdləri

İmam Baqir (ə) fiqh, hədis, təfsir və sair İslami elmlər sahəsində seçilmiş şagirdlər yetirmişdir. Onların hər biri böyük elmi şəxsiyyət hesab olunurdu. Məhəmməd ibn Müslim, Zürrə ibn Əyün, Əbu Bəsir, Büreyd ibn Müaviyə Əcli, Cabir ibn Yezid, Həmrən ibn Əyun, Hişam ibn Salim kimi dahi şəxsiyyətlər İmam Baqirin (ə) yetirmələri olmuşlar. İmam Sadiq (ə) buyurardı:

“Bizim məktəbi və atamın hədislərini dörd nəfər dirçəltdi. O dörd nəfər Zürrə, Əbu Bəsir, Məhəmməd ibn Müslim və Büreyd ibn Müaviyə Əcli olmuşdur. Əgər bunlar olmasaydı, bir nəfər din təlimatı və Peyğəmbər məktəbindən istifadə edə bilməzdi. Bu neçə nəfər dinin gözətçiləri olmuşdur. Onlar dövrümüzdə yaşayan şüalərimiz arasında bizim məktəblə tanış olan ilk şəxslər olmuş, Qiyamətdə də hamıdan qabaq bizə qovuşanlar məhz onlar olacaqlar.”¹

İmam Baqirin (ə) şagirdləri öz dövrlərinin fəqih və hədisçilərinin ustadı olmuş, elmi mübarizə meydanında qeyri-şüa fəqih və qazılarından üstün idilər.

İctimai-siyasi durum

Qeyd etdik ki, İmam Baqir (ə) beş Əməvi xəlifəsinin həməsri olmuşdur. İndi isə İmam Baqirin (ə) hansı ictimai-siyasi şəraitdə yaşadığını bilmək üçün o Həzrətin həməsri olmuş xəlifələrin idarə sistemindəki xüsusiyyətlərini izah edirik.

Baxmayaraq ki, zülmkarlıqda və diktatorluqda bu xəlifələr öz babalarından geri qalmırdılar, eyni zamanda ictimai işləri idarə etmədə və dövlətçilikdə onlardan fərqlənirdilər. Onlara qısa olaraq işarə edirik:

Vəlidin abadlaşdırma işlərinə və ümumxalq asayişini təmin edən xəstəxana, kimsəsizlər evi kimi binaların inşasına marağı var idi. Onun zamanında dövlətin əhatə dairəsi şərqdən qərbə qədər genişləndi və sədası Əndəlosa (İspaniyaya) qədər yetişdi. Bununla belə o çox cahil və qantökən bir zalim idi.

¹ İxtiyari mərifətir-rical, səh 136-137

Süleyman gözəllikpərəst, şəhvətbaz, kefcil və qarunqulu idi. O öz xidmətçilərinin barəsində xüsusi bir fikrə əməl edirdi. İşçilərinin bəzisini diqqət mərkəzində saxlayır, digər bir hissəsini isə aradan götürmək üçün planlar cızırdı. Qəbilə təəssübkeşliyi məqsədilə Müzəri qəbiləsindən olanları təzyiqlərə məruz qoyub onların rəqibləri olan Yəmən qəbilələrini müdafiə edirdi. O İspaniya zəfərinin iki cəsur qəhrəmanları Musa ibn Nuseyr və Tariq ibn Ziyada soyuq yanaşmış onları işdən qovdu.

Yezid ibn Əbdül-məlik ayyaş, kefcil və xoşgüzəranpərəstin biri idi. Dini əxlaq qaydalarının hamısından uzaq idi. Buna görə onun dövrü Bəni-Üməyyə hökumətinin ən qara dövrlərindən biri sayılır. Onun zamanında heç bir fəth və qələbəlik, İslam icmasında parlaq hadisə baş vermədi. Onun zalımcasına rəftar və siyasəti müsəlmanların əleyhinə olan nifrətini qaldırdı və hətta Bəni-Üməyyənin böyükləri onun əməllərinə etirazını bildirdilər.

Hişam paxıl, kobud, zalım, amansız, rəhimsiz və natıq bir şəxs idi. O, sərvət əldə etməyə və abadlıq işlərinə çox çalışdı. Onun zamanında bəzi əl sənəti sənayeləri rəvnəq tapdı. Lakin, bununla belə, rəhmsiz və amansız olduğundan onun dövründə əhəlinin durumu çətin idi. Belə ki, insanlıq hissiyatı və mərhəmət duyğuları icmada unudularaq aradan getmiş, yaxşılıq və əməkdaşlıq itmişdi. Hətta heç kim başqa birinə kömək etmir, can yandırmırdı. Başqa xəlifələrdən çox beşinci imamı sıxıntılara məruz qoymuşdu.

Bu xəlifələrin içində **Ömər ibn Əbdül-əzizi** istisna etmək olar. O nisbətən ədalətli idi və Peyğəmbərin (s) ailəsi ilə mehribancasına rəftar edirdi. Ömər istər Bəni-Haşimin və Fatimilərin tapdalanmış hüquqlarını qaytarmaqda və istərsə də ictimai ədalətin bərpasında böyük addımlar atdı. Həmçinin Müaviyənin zamanından davam edən İmam Əliyə (ə) söyüş etmək bidətini qadağan etdi. Və fədəki Həzrət Fatimənin övladlarına qayıtdı. O, ərəblə bərabərlik hüququndan məhrum olan qeyri ərəb müsəlmanlarına himayədarlıq etdi. İlk xəlifə idi ki, rəsmi surətdə hədis yazmaq qadağasını ləğv etdi. Hədisçiləri hədis toplayıb yazmağa həvəsləndirdi. Sanki onun xidmətlərinə rəğmən idi ki, İmam Baqir (ə) haqqında belə buyurdu: «Ömər ibn Əbdüləziz Bəni-Üməyyənin ən nəcibi idi.»¹

¹ *Tarixul-Xüləfa, səh. 230*

Hədis yazmağın qadağan edilməsi

Peyğəmbərin (s) vəfatından sonra İslam cəmiyyətində ortaya çıxmış azğınlıqların ardınca çox təəssüfləndirici başqa bir hadisə meydana gəlmiş, onun acınacaqlı və ziyanverici nəticələri uzun müddət İslam aləminə zərbə vurmuşdur. O hadisə hədis söyləmək, yazmaq və toplamağın qadağan edilməsi olmuşdur.

Peyğəmbərin (s) hədis və buyurduqlarının Qurandan sonra ikinci yerdə durduğuna, asimani kitabdan (Qurandan) sonra İslam mədəniyyətinin ən böyük mənbəyi sayılmasına və ümumiyyətlə, bu iki şeyin (Quranla hədisin) bir-birindən ayrılmasının qeyri-mümkün olmasına baxmayaraq, birinci və ikinci xəlifə hədis yazıb toplamağın əleyhinə çıxıb puç və əsassız bəhanələrlə, həqiqətdə isə siyasi məqsədlərlə müsəlmanlara hədis yazıb söyləməyi qadağan etdilər. Əbu Bəkr dedi: “Allah Peyğəmbərindən (s) heç bir şey söyləməyin! Əgər sizlərdən bir nəfər bir məsələ barədə sual etsə, ona deyin ki, Allahın kitabı (Quran) bizim və sizin aranızdadır, onun halalını halal, haramını haram sayın.”¹

İkinci xəlifə Peyğəmbərin (s) hədislərinin yazılmasına qadağa qoymaq məqsədilə İslam dövlətinin bütün ərazilərinə bir bəyannamə nəşr etdirərək yazdı: “Kim Peyğəmbərdən (s) bir hədis belə yazıbsa, onu məhv etsin.”²

Ömər təkcə bu bəyannamə ilə kifayətlənməyib. Peyğəmbərin (s) bütün səhabələrinə və həmçinin, bütün hədis əzbər bilənlərə ciddi xəbərdarlıq etdi ki, hədis söyləmək və yazmaqdan çəkinsinlər.³

Xəlifə təkcə bu işin qarşısını almaq üçün fərman verməklə kifayətlənmir, eyni zamanda hədis söyləyənlərin şəxsi möhkəmcə cəzalandırırdı. Belə ki, bir gün o üçü də İslamın ilkin çağlarının böyük şəxsiyyətlərindən olan ibn Məsud, Əbu Dərda və Əbuzərə demişdir: “Nədir, Peyğəmbərdən (s) söylədiyiniz bu hədislər?” Sonra onları tutub həbs etmiş və o üç nəfər Ömər ölənə qədər həbsdə qalmışdı.⁴

Bu cür cəzalandırmalar üzündən digər müsəlmanlar da hədis yazıb söyləməyə cürət etmədilər.

¹ *Təzkirətul-huffaz, c.1, səh.3*

² *Əzvaun-əl-sünnətil-Mühəmmədiyyə, səh. 43*

³ *Sünən c.1, səh. 12*

⁴ *Əl-müstədrəku ələs-səhihəyn, c. 1, səh. 110*

Əvəzi çıxılmaz bir ziyan

Bu məhdudiyyətlər bais oldu ki, Peyğəmbərin (s) şərəfli hədisləri hədis əzbərləmiş adamların sinələrində qalsın. Beləliklə də, müsəlmanlar bu böyük İslami mədəniyyət mənbəyindən uzun müddət məhrum oldular. İş o yərə çatmışdı ki, Şəbi deyirdi: “Bir il Ömər’in oğlu ilə bir yerdə oldum, ondan nümunə üçün də olsa, bir Peyğəmbər hədisi eşitmədim.”¹

Saib ibn Yezid deyir: “Mədinədən Məkkəyədək Səd ibn Maliklə yol yoldaşı oldum, o, səfər boyunca Peyğəmbərdən (s) bir dənə də olsun, hədis söyləmədi.”²

Bu qadağa cəmiyyətə o qədər pis təsir bağışladı ki, Peyğəmbərin (s) əmri ilə onun hədislərini yazan Abdullah ibn Ömər xəlifənin nəşr etdirdiyi bəyannamədən sonra öz kitabını (hədis kitabını) elə gizlətdi ki, indi hədis kitabları sırasında onun kitabının heç adı da çəkilmir. Deməsək də, məlumdur ki, bu qadağa nəticəsində İslama dəyən zərbə aradan qaldırılma bilməz. Çünki Peyğəmbər hədislərinin yazılması yüz ilə yaxın müddətə kimi tərk olunmuş, o mənalı sözlər müsəlmanlar arasında müzakirə olunmamışdır. Ən dəhşətlisi isə bəzi yalançı şəxslərin bu fürsətdən istifadə edib öz dövrlərinin xəlifələrinin xeyrinə yalançı hədislər qoşmaları olmuşdur. Çünki hədisin sənədi təkcə əzbərləmək və adamlardan eşitməyə inhisarlaşarsa, təbii ki, hər bir insan hər cür iddia edə bilər. (Öz iddiasını hədis şəklində söyləyə bilər.) Ona görə ki, nə bir kitab var idi, nə bir dəftər, nə də bir hesabat. Məlumdur ki, belə bir şəraitdə də onlarla Əbu Hüreyrələr (yalandan hədis uyduranlar, meydana gəlib qeyri-şəri məqsədlər üçün özlərini doğru hədisçi kimi qələmə verəcəklər. Bu vəziyyət hicrətin birinci yüzilliyinə kimi, yəni Ömər ibn Əbdüləzizin hakimiyyəti (99-101 h.q) dövrünədək davam etmişdir. Ömər ibn Əbdüləziz təqdirəlayiq bir addım ataraq bu acınacaqlı bidəti aradan götürməklə camaatı hədis söyləmək, yazmaq və toplamağa şövqləndirdi. O, alim və hədisçiləri bu işə cəlb etmək məqsədilə bir bəyannamə dərc etdirdi. Bəyannamədə deyilirdi: “Peyğəmbərin (s) hədislərini toplayaraq onları yazın. Çünki mən qorxuram alim və hədisçilərin dünyadan getməsi ilə o Həzrətin elm çırağı sönsün.”³

¹ *İbn Macə. c. 1, səh.11*

² *İbn Macə. c. 1, səh.12*

³ *Eccacil-Xətib, səh. 329*

Ancaq bu hələ işin əvvəli idi və bir əsr geri qalmağın əvəzini çıxmaq, Peyğəmbər hədislərini dirçəltmək, yaddaşlarda qalıb böyük, ya kiçik təhriflərlə qarışan hədisləri yazmaq üçün çox vaxt lazım idi. Ömər ibn Əbdüləzizin hakimiyyəti uzun sürmədiyindən bu iş çox da sürətlə irəliləmədi. Çünki ondan sonra ardıcıl olaraq hakimiyyətə gəlmiş Yezid ibn Əbdülməlik və Hişam ibn Əbdülməlik hökumətində olmayan tək-cə şey İslam və müsəlmanların qayğısına qalmaq idi.

Nəzərə almaq lazımdır ki, düzdür, Ömər ibn Əbdüləzizin dövründən etibarən hədis söyləyib yazmaq azad buraxılmışdı, ancaq bir tərəfdən hədis yazılmasının qadağan olduğu dövrdə qoşulmuş yalançı hədislər, (doğru) hədis topluları sırasına qoşulmuş, digər tərəfdən də, rəsmi hədisçilər (dövlət hədisçiləri) və hakimiyyət tərəfdarları Əhli-beytin və onun şüalarının xeyrinə nəticələnən hədisləri deməkdən boyun qaçırıb onları gizli saxlayırdılar.

Əsassız bəhanələr

Burada belə bir sual irəli çıxır ki, hədis yazıb söyləməyin qadağan edilməsinin səbəbi nə olmuş və ikinci xəlifə hansı əsasla görə belə bir bəyannamə nəşr etdirmişdir? Halbuki, hamıya məlumdur ki, hədislər (Peyğəmbər (s) hədisləri) Quran ayələri kimi hüccət (sənəd) olub ona əməl etmək bütün müsəlmanların borcudur. Quran Peyğəmbərin (s) buyurduğu bütün məsələlər (istər Allahın buyurduğu Quran ayələri, istərsə də o Həzrətin sözlərindən ibarət, lakin məfhumu vəhy aləminə aid olan buyurduğu hədislər olsun) barədə buyurur: *“O, [Məhəmməd Peyğəmbər(s)] kefi istəyəni danışmır. Bu, ancaq [Allah dərgahından] nazil olan bir vəhydir.”*¹

Abdullah ibn Ömər Peyğəmbərdən (s) rəvayət edir ki, o Həzrət öz dodaqlarına işarə edərək buyurur: *“Ey Ömər in oğlu! And olsun canım əlində olan Allaha, bu iki (dodağın) arasından haqdan başqa bir şey (söz) çıxmaz, nə deyirəm, yaz.”*²

Bu sualın cavabında hökumət tərəfdarları əl-ayağa düşərək xəlifənin bu fərmanına özlərindən bir hikmət qoşmuş və iddia etmişlər ki, Əbu-Bəkr demişdir: *“Peyğəmbər hədislərinin söylənilməsinin qarşısını almaqdan məqsəd budur ki, hədislər Quran ayələri ilə qarışdırılmasın.”*

¹ Nəcm surəsi, ayə 3-4

² Tədribur-ravi, Suyuti, c.2, səh. 62

Bu bəhanə o qədər əsassızdır ki, heç ona cavab verməyə dəyməz. Çünki Peyğəmbər (s) vəfat edən zaman artıq Quranın bütün surə və ayələri yazılmış, vəhy yazanlar və Quran əzbərləyənlər öz möhkəm yaddaşları ilə onu əzbərləmiş, Quran ayələri elə müəyyən edilmişdi ki, bir nəfər ondan nə bir hərf azalda bilər, nə də bir hərf ona əlavə edə bilərdi. Belə olduğu halda, hədis yazmaq Qurana bir xələl yetirərdimi? Bundan da əlavə, Quran fəhahət-bəlağət, cazibədarlıq, cümlələrin (ayələrin) bir-birinə bağlanması cəhətindən o qədər yüksək səviyyədədir ki, heç bir söz və ya yazı ona çata bilməz. Hər hansı bir söz fəhahət və bəlağət cəhətdən nə qədər yüksək səviyyədə olursa olsun, yenə də Quran ayələrilə qarışdırıla bilməz.

Siyasi məqsəd

Əldə olan faktlar sübut edir ki, bu bəyannaməni nəşr etdirmək siyasi məqsəd daşımışıdır. O da bundan ibarət idi ki, bunun simasında o günlər Həzrət Əliyə (ə) nəşib olmuş böyük bir üstünlük aradan götürülsün. Çünki Peyğəmbərin (s) sağlığında bəzi kitablar yazaraq orada Peyğəmbərin hədislərini və o Həzrətdən müxtəlif sahələr üzrə eşitdiyi həqiqətləri qeyd etmişdi.

Şiə – hədis toplamağın banisi

Sevindirici haldır ki, şiələr elə Peyğəmbərin (s) sağlığından bu sahədə çoxlu səylər etmiş, Əlinin (ə) yolunu davam etdirərək hədis yazıb söyləməkdə qabaqcıl olmuş, hədis sahəsində qiymətli və dəyərlı əsərlər yazıb qoymuşlar. Əli (ə) Peyğəmbər (s) hədislərini toplayan ilk şəxs olmuşdur. Peyğəmbər (s) hədis buyurur, Əli (ə) da onları yazaraq kamil bir kitab halına salırdı. Bu kitab bir-bir İmamlara yetişərək İmam Baqirin (ə) əlinə çatdı. Bir gün Həkam ibn Üteybə həmin kitabı İmam Baqirin (ə) yanında gördü. O, İmam Baqir (ə) ilə bir məsələ barədə mübahisə etmişdi. İmam Baqir (ə) o kitabdan həmin məsələyə aid olan hədisi tapıb ona göstərərək buyurdu: “Bu Əlinin (ə) dəstixətti, Peyğəmbərin (s) buyurduğudur.”¹

Bundan əlavə, Həzrət Əli (ə) diyə (qan bahası) mövzusunda “Səhifə” adlı bir kitab yazmış və onu daima (büküb) qılıncına bağlayardı. Həzrət Əlidən

¹ *Ricali-Kəşşi, səh.288*

(ə) nəql olunmuşdur ki, buyurur: “Bizim yanımızda Allah kitabı və bu “Səhifə”dən başqa oxunulması bir kitab yoxdur.” “Səhifə” kitabının məsələləri yaralıların şəri hökmlərinə aid olmuşdur.

Əlinin (ə) “Səhifə” kitabı barədə buyurduğu sözdən məlum olur ki, o dövrdə Qurandan başqa bir kitab yazılmamış və Əli (ə) fiqh və hədis sahəsində kitab yazan ilk şəxs olmuşdur.

Süyuti Həzrət Əli (ə) və oğlu İmam Həsəni (ə) hədis yazılmasının tərəfdarlarından hesab edir.¹

Əgər sünni məzhəbi hədis yazılmasının qadağan olması bidətinin nəticəsində yüz il, ya bir az da çox İslami hədisləri yazmayıblarsa, sevindirici haldır ki, şiələr bu sahədə qabaqcıl olmuşlar. Çünki elə Peyğəmbərin (s) öz dövründə Əlidən (ə) başqa o Həzrətin dostlarından və Əlinin (ə) tərəfdarlarından biri olan Əbu Rafi “Əs-Sünənü vəl-əhkamu vəl-qəzaya” adlı bir kitab yazmış, İslamın müxtəlif sahələrinə – namaz, oruc, zəkat, həcc və mürəfiyəyə aid əhkam və şəri məsələləri qeyd etmişdir. Əgər biz bu kitabı səhəbələr tərəfindən yazılmış ilk hədis kitabı kimi qəbul etsək, onda onu eyni zamanda bu sahədə olan ilk fiqh kitabı kimi də qəbul edə bilərik.

Əbu Rafi bu kitabı elə bir zamanda yazdı ki, hədis və Peyğəmbər kəlamı yazmaq xilafət tərəfindən böyük bir cinayət hesab olunurdu.

Əbu Rafidən sonra şiə yazıçıları elə hədis yazmağın qadağan olduğu ilk çağlarda da, hədis yazmağa başladılar və bu yolla öz rəhbərlərinin sözlərini təhriflərdən qorudular. Bu iş Həzrət Əlinin (ə) dövründən İmam Baqirin (ə) dövrünədək davam etmiş, İmam Baqirin (ə) dövründə Ömər ibn Əbdüləziz tərəfindən hədislərin yazılması barədə bəyannamə nəşr edilən ərəfədə İmam Baqirin (ə) qabaqcıl şagirdləri minlərlə hədis əzbər bilirdilər. Məhəmməd ibn Müslim şiə məzhəbinin böyük şəxsiyyətlərindən, yüksək dərəcəli və fəzilətli hədisçilərdən, İmam Baqirin (ə) fiqh və hədis sahəsində ən qabaqcıl şagirdlərindən biri olmuşdur. O, Kufə şəhərində anadan olmuş, dörd il Mədinədə qaldığı müddətdə İmam Baqirlə (ə), ondan sonra da, İmam Sadiqlə (ə) daima əlaqə saxlamış və bu iki böyük İmamın hüzurundan istifadə etmişdi. O deyir: “İstədiyim məsələni İmam Baqirdən (ə) soruşub cavab

¹ *Tədrisur-ravi c.12, səh. 61*

alırdım. Belə ki, otuz min hədis İmam Baqirdən (ə), on altı min hədis isə İmam Sadiqdən (ə) öyrəndim.”¹

Məhəmməd ibn Müslim “Ərbəəmiətu məsələtin” (Dörd yüz məsələ) adlı bir kitab yazmışdı. Bu kitabdakı məsələlər onun İmam Baqir (ə) və İmam Sadiqdən (ə) eşitdiyi məsələlərin cavabları idi.

İmam Baqir (ə) məktəbinin yetirmələrindən biri də Cabir ibn Yezid Cufidir. O da Kufə şəhərində anadan olmuş, İmam Baqirin (ə) elmindən faydalanmaq məqsədilə Mədinəyə köçmüşdür. İmam Baqirin (ə) gözəl məktəbindən istifadə etməsi sayəsində böyük elmi rütbələrə yüksəlmişdir. Cabir İmam Baqirin (ə) coşub-daşan elm və bilik bulağından istifadə edərək 8 növ kitab və əsərlər yazıb qoymuşdur ki, bu da şiələrin hədis və maarifi yazmağa olan diqqətinə daha bir sübutdur. İmamın başqa bir istedadlı şagirdlərindən biri də Zorare ibn Əyəndir. O, İmam Baqirdən 1236 hədis nəql etmişdir.

İmam Baqir (ə) Şamda

İmam Baqirin (ə) şərəfli həyatının mühüm hadisələrindən biri də, o Həzrətin Şama səfəridir.

İmam Baqirin (ə) həməsri olmuş Hişam ibn Əbdülməlik İmam Baqirin (ə) camaat arasındakı məhəbbət və nüfuzundan daima qorxmış, o Həzrətin ardıcılarının (şiələrinin) onu “İmam” kimi tanımasını bildiyi üçün həmişə onun mənəvi nüfuzunun və eləcə də, şiələrinin artmasının qarşısını almağa çalışmışdır.

İmam Baqir (ə) bir dəfə öz əziz oğlu Cəfər ibn Məhəmməd (ə) (İmam Sadiq (ə)) ilə həcc ziyarətinə getdiyi il Hişam da həcc ziyarətinə gəlmişdi. Həcc mövsümü zamanı İmam Sadiq (ə) bir dəstə müsəlman arasında Əhli-beytin (ə) fəzilət və İmaməti barədə söhbət etmiş, bu söhbət dövlət məmurları tərəfindən dərhal Hişama çatdırılmışdı. İmam Baqiri (ə) öz hökuməti üçün daima təhlükəli hesab edən Hişam bu söhbətdən bərk qəzəbləndi, ancaq (bəlkə də, məsləhət belə olmuşdur) həcc mövsümü zamanı ona və həmçinin, oğlu İmam Sadiqə (ə) heç bir zərər yetirmədi. Lakin

¹ Əl-ixtisas, səh. 201

paytaxta (Dəməşqə) qayıtdıqdan dərhal sonra Mədinənin valisinə əmr etdi ki, İmam Baqir (ə) və oğlu İmam Sadiqi (ə) Şama (Dəməşqə) göndərsin.

İmam Baqir (ə) məcbur olub əziz oğlu İmam Sadiqlə (ə) birgə Şama getdi. Hişam öz əzəmətini göstərmək və eləcə də, öz xəyalına əsasən, İmam Baqirin (ə) məqamını azaltmaq üçün üç gün o Həzrətə görüş icazəsi vermədi. Bəlkə də, bu üç gün ərzində o, İmamla (ə) necə üz-üzə gəlmək və o Həzrətin məqamını camaat arasında necə gözdən salmaq haqda tədbir tökürdü.

Ox atma yarışı

Əgər Hişamın hökumət sarayı elm mərkəzi olsaydı, bəlkə də, o, seçilmiş alimləri yığib elmi müzakirələr təşkil edərdi. Ancaq Əməvi xəlifələrinin, o cümlədən də, Hişamın sarayı bu cür alimlərdən məhrum olduğundan, şair, dastan söyləyən və məddahların alimlərin yerini tutduğundan Hişam belə bir məclis təşkil etmək qərarına gəlmədi. O, çox yaxşı bilirdi ki, əgər elmi müzakirə yolu ilə İmam Baqirlə (ə) mübarizə etsə, onun sarayındakılardan heç kəs İmamın öhdəsindən gələ bilməyəcək. Buna görə də, belə qərara gəldi ki, (öz fikrində qələbə qazanacağını yəqin edib) başqa bir yolla mübarizə etsin.

Bəli, təəccüblü də olsa, Hişam ox atma yarışı təşkil edib İmam Baqiri (ə) də ora dəvət etmək qərarına gəldi. O bu yolla İmamı məğlub edib camaatın gözündə kiçiltmək istəyirdi. Bu məqsədlə İmam Baqir (ə) hökumət sarayına daxil olmazdan qabaq Hişam sarayın bir neçə qulluqçusuna əmr etdi ki, nişangah qoyub ox atmaqla məşğul olsunlar. İmam Baqir (ə) məclisə daxil olub bir qədər əyləşdi. Birdən Hişam üzünü İmama tutub dedi: “Ox atma yarışında iştirak etmək istəyirsinizmi?” İmam Baqir (ə) buyurdu: “Mən artıq qocalmışam, ox atmaq vaxtım ötüb keçib, mənə üzürlü sayın.” Yaxşı fürsət tapıb İmam Baqiri (ə) məğlubiyyətin iki addımlığında durduğunu güman edən Hişam israr edib ona and verdi. Eyni zamanda Bəni-Üməyyə böyüklərindən birinə işarə etdi ki, öz ox-kamanını İmam Baqirə versin. İmam əlini uzadıb kamanı tutdu, bir ox qoyub yayı dartdı. Ox düz nişangahın ortasına sancıldı. Sonra ikinci oxu qoyub atdı, ox birinci oxun ortasına batıb onu sındıraraq hədəfə sancıldı. Üçüncü ox da ikinci oxu sındıraraq nişangaha sancıldı. Beləliklə, doqquz ox atdı və oxların hər biri özündən qabaqkı oxu sındıraraq düz nişangahın ortasına sancıldı. Bu heyranedicə hadisə hamını mat-

məəttəl qoyub o Həzrəti alqışlamağa məcbur etdi. Gümanı yanlış çıxan və planı puç olan Hişam bərk narahat olub özündən ixtiyarsız olaraq dedi: “Afərin sənə, ey Cəfərin atası! Sən ərəb və əcəmin (qeyri-ərəbin) ox atanlarının ən üstünüsən. Bəs deyirdin qocalmışam?” Bu vaxt Hişam başını aşağı salıb bir qədər fikrə getdi. Sonra İmam Baqir (ə) və oğlu İmam Sadiq öz yanında xüsusi yerdə otuzdurub onlarla çox hörmətlə davrandı. Daha sonra üzünü İmama tutub soruşdu: “Qüreyş sənə sayəndə bütün ərəb və əcəmə ağalığ etməyə layiqdir. Belə ox atmağı kim sənə öyrətmiş və bunu nə vaxta öyrənmişən?” İmam Baqir (ə) buyurdu: “Özün bilirsən ki, Mədinə camaatı bu işə adət edib, mən də cavanlıqda bir müddət bu işlə məşğul olmuş, sonra isə tərək etmişəm. Bu gün sən israr etdiyin üçün qəbul etdim.” Hişam dedi: “Cəfər (İmam Sadiq (ə)) də ox atmaqda sənə kimi məharətlidir?” İmam Baqir (ə) buyurdu: *“Bu gün dininizi sizin üçün kamil etdim, sizə olan nemətimi [Məkkənin fəthi, İslamın mövqeyinin möhkəmlənməsi, cahiliyyət dövrünün bir sıra zərərli adətlərinin aradan qaldırılması və i.a] tamamladım” (Bu ayə Qədir-xum hadisəsindən sonra nazil olmuşdur)* ayəsində buyurulmuş kamil din və tamamlanmış nemət bizik. Biz Peyğəmbər ailəsi (İmamət və rəhbərliyi) bir-birimizdən irs aparırıq və əsla yer üzü bu cür bir şəxsiyyətdən (İlahi hüccətdən) xali olmaz.”¹

Məsihi yepiskopu ilə mübahisə

Hişamın sarayının İmam Baqirin (ə) elmi əzəmətini nümayiş etdirmək üçün münasib yer olmadığına baxmayaraq, xoşbəxtlikdən o Həzrət üçün Şam şəhərini tərək etməzdən qabaq camaatın fikrini oyadıb öz elmi məqamını onlara göstərmək üçün çox yaxşı bir fürsət düşdü. İmam Baqir (ə) bu fürsətdən istifadə edib Şam əhalisinin fikrini tamamilə dəyişdi. Hadisə belə baş vermişdi: Hişamın İmam Baqirə (ə) qarşı hörmətsizlik etməyə əlində bir bəhanəsi yox idi. Çarəsiz qalıb o Həzrətin Mədinəyə qayıtmasına razılıq verdi. Elə ki, İmam Baqir (ə) öz əziz oğlu ilə saraydan çıxdı, sarayla üzbəüz olan meydanın axırında yerə oturmuş böyük bir insan dəstəsi gördü. İmam onların nə üçün yığıldığını soruşduqda, ona dedilər ki, bunlar xristian keşiş və rahibləridir. Öz adət-ənənələrinə uyğun olaraq ildə bir dəfə keçirilən

¹ *Dəlailul-İmamə, səh. 105*

böyük elmi məclislərinin başlanmasını, elmi çətinliklərini həll etmək məqsədilə böyük yepiskopun gəlməsini gözləyirlər. İmam Baqir (ə) naməlum şəxs şəklində camaatın arasına girib orada iştirak etdi. Bu xəbər dərhal Hişama çatdırıldı. Hişam bir neçə nəfər təyin edib onlara tapşırırdı ki, gedib yaxından o məclisdə iştirak etsinlər. Çox çəkmədi ki, həddən artıq qocalıb əldən düşmüş yepiskop gəlib çox hörmət və ədəblə məclisin yuxarı başında oturdu. Sonra camaatı nəzərdən keçirdi. İmam Baqirin (ə) siması onu özünə cəlb etdiyi üçün üzünü İmamə tutub soruşdu: “Biz xristianlardansan, yoxsa müsəlmanlardansan?”

İmam Baqir (ə): “Müsəlmanlardanam.”

— Onların alimlərindənənsən, yoxsa nadanlarından?

— Nadanlardan deyiləm.

— Əvvəl mən sual edim, yoxsa sən soruşursan?

— İstəyirsinizsə, siz soruşun.

— Hansı əsasə görə siz müsəlmanlar iddia edirsiniz ki, Cənnət əhli yeyib-içəcək, ancaq onlardan ifrazat xaric olmayacaq? Bu məsələyə dair bu dünyada aşkar bir nümunə varmı?

— Bəli, bu məsələnin aşkar nümunəsi ana bətnində olan uşaqdır. O, anasının qarnında qidalanır, ancaq ondan ifrazat xaric olmur.

— Təəccüblüdür! Bəs siz dediniz ki, alimlərdən deyilsiniz?

— Mən belə demədim, mən dedim ki, nadanlardan deyiləm.

— Başqa bir sualım var.

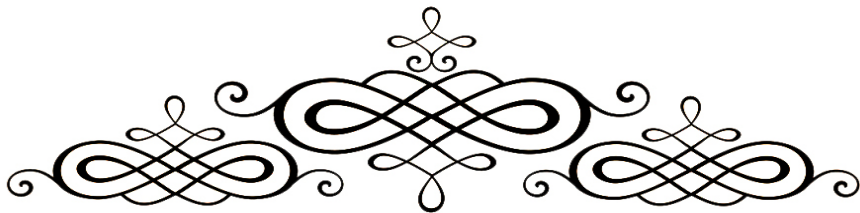
— Buyurun!

— Hansı əsasə görə deyirsiniz ki, Cənnət meyvələri azalmır və nə qədər istifadə etsən, yenə də olduğu kimi qalıb əskilmir? Dünyada olan şeylərdən buna dair bir nümunə qeyd edə bilərsinizmi?

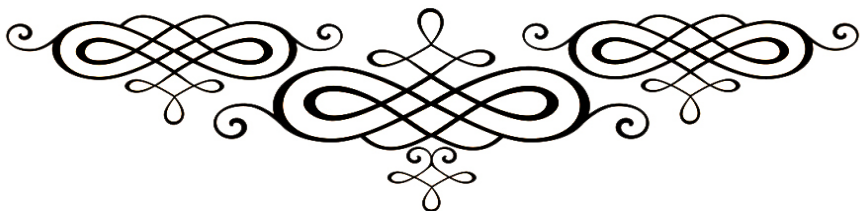
— Bəli, onun bu dünyada aşkar nümunəsi alovdur. Siz bir məşəlin alovundan bir neçə məşəl yandırsanız da, birinci məşəlin alovu yenə də olduğu kimi qalacaq və ondan əsla əskilməyəcək.

Yepiskopun fikrinə gələn hər nə çətin sual var idisə, hamısını soruşdu və hamısı haqqında qaneedici cavab eşitdi. Özünü aciz görüb bərk hirslandı və dedi: “Camaat, dini məlumatı məndən çox olan bir adamı bura gətirmisiniz ki, mənə rüsvay edəsiniz? Müsəlmanlar bilsinlər ki, onların rəhbərləri bizdən üstün və biliklidirlər. And olsun Allaha, daha sizinlə söhbət etməyəcəyəm.

Əgər gələn ilədek sağ qalsam, məni daha öz aranızda görməyəcəksiniz.”
Bunu deyib yerindən qalxaraq kənara çıxdı.

İMAM CƏFƏR SADIQ (Ə)

İmam Sadiqin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Altıncı İmamın adı Cəfər, künyəsi Əbu-Abdullah, ləqəbi Sadiq, atası İmam Baqir (ə), anası isə Ümmü-Fərvə olmuşdur.

İmam Sadiq (ə) hicrətin 83-cü ilində rəbiül-əvvəl ayının on yeddisi Mədinə şəhərində dünyaya gəlmiş, hicrətin 148-ci ili altmış beş yaşında vəfat etmişdir. Bəqi qəbiristanlığında atasının məzarı yanında toprağa tapşırılmışdır.

İmam Sadiqin (ə) həməsri olmuş xəlifələr

İmam Sadiq (ə) hicrətin yüz on dördüncü ilində İmamətə yetişmişdir. O Həzrətin İmamət dövrü hicrətin 148-ci ildə başa çatmış.

İmam Sadiq (ə) adları aşağıda çəkilən Əməvi xəlifələrinin həməsri olmuşdur:

1. Hişam ibn Əbdülməlik (105-125 hicri qəməri);
 2. Vəlid ibn Yezid ibn Əbdülməlik (125-126 hicri qəməri);
 3. Yezid ibn Vəlid ibn Əbdülməlik (126 hicri qəməri);
 4. İbrahim ibn Vəlid ibn Əbdülməlik (hicrətin yüz iyirmi altıncı ilinin cəmi yetmiş gününü);
 5. Mərvan ibn Məhəmməd (Mərvani Himar) (126-132 hicri qəməri);
- Abbasi xəlifələrindən isə aşağıdakıların həməsri olmuşdur:
1. Abdullah ibn Məhəmməd (Səffah) (132-137 hicri qəməri);
 2. Əbu-Cəfər (Mənsur Dəvaniqi) (137-158 hicri qəməri);

İmam Sadiqin (ə) elmi səviyyəsi

İmam Sadiqin (ə) elmi əzəmət və yüksəkliyinə aid çoxlu sübutlar vardır. Bu məsələ həm şiə, həm də sünni alimlərinin qəbul etdiyi bir mövzudur. Böyük alim və fəqihlər onun elm mərtəbəsinin yüksəkliyi qarşısında diz çökür, onun elm sahəsində üstün olduğunu tərifləyirlər.

Hənəfi fırqəsinin məşhur banisi Əbu-Hənifə deyirdi: “Mən Cəfər ibn Məhəmməddən (ə) (İmam Sadiqdən) savadlı şəxs görməmişəm.”¹

Maliki məzhəbinin banisi Malik deyirdi: “Bir müddət Cəfər ibn Məhəmmədin (ə) yanına gedib-gəlirdim. Onu daima bu üç halda gördüm: ya namaz qılırdı, ya oruc tuturdu, ya da Quran oxuyurdu. Onu dəstəmazsız hədis danışan görmədim.”²

Elm, ibadət və təqvada Cəfər ibn Məhəmməddən (ə) üstün bir şəxsi nə bir göz görmüş, nə bir qulaq eşitmiş, nə də heç kimin fikrinə belə gəlməmişdir.”³

¹ *Təzkirətul-Huffaz, c. 1, səh. 166*

² *Təhziibut-təhziib, c.1, səh. 88*

³ *İmamul-Sadiq vəl-məzahibul-ərbəə, c.1, səh.53*

Şeyx Müfid yazır: “O Həzrətdən o qədər hikmət söylənilib ki, artıq bütün müsəlmanların yanında məşhur olmuş, səs-sədası hər tərəfə yayılmış, nəslindən olanların heç birindən onun söylədiyi qədər elm söylənilməmişdir.”¹

İbn Həcər Heytəmi yazır: “O Həzrətdən o qədər elm söylənilmişdir ki, artıq bütün müsəlmanların yanında məşhur olmuş, onun səs-sədası hər tərəfə yayılmış, fiqh və hədis aləminin böyük rəhbərlərindən olan Yəhya ibn Səid, İbn Cərih, Malik, Süfyan Suri, Süfyan ibn Üyeynə, Əbu-Hənifə, Şübə və Əyyub Sicistani kimi şəxslər ondan hədis söyləmişlər.”²

Sünni məzhəbinin 3-cü əsrin görkəmli alimlərindən olan Əbu Bəhr Cahiz yazır: “Cəfər ibn Məhəmməd (ə) elə bir şəxsdir ki, onun elmi bütün dünyanı əhatə etmiş, deyilənlərə görə Əbu-Hənifə və Süfyan Suri onun şagirdlərindən olmuşlar. Bu iki nəfərin İmamın şagirdi olması onun elmi yüksəkliyini sübut etmək üçün kifayət edər.”³

Seyyid Əmir Əli Bəni-Üməyyənin hakimiyyəti dövründə mövcud olmuş məzhəbi fırqələr və fəlsəfi məktəblərə işarə edərək yazır: “Dini rəy və fitvalar yalnız Əhli-beyt adamlarının yanında özünə fəlsəfi baxım almışdı. O dövrdə elmin yayılması, bəhs və təhqiqat ruhiyyəsi yaratmış və bütün ictimai yerlərdə fəlsəfi söhbətlər əsas yer tutmuşdu. Böyük fəxrlə qeyd etməliyik ki, bu ideoloji hərəkətə Mədinədə çiçəklənmiş elm ocağı rəhbərlik edirdi. Bu elm ocağını Əli ibn Əbutalibin (ə) Sadiq ləqəbli nəvəsi təsis etmişdi. O, fəal təhqiqatçı, böyük mütəfəkkir və dövrün elmlərinə yaxşı bələd olan bir şəxs idi. O, İslamda əsl fəlsəfə üsullu məktəb təsis edən ilk şəxsiyyət olmuşdur. Onun elmi məclislərində sonralardan fiqhi məzhəb baniləri olmuş adamlardan əlavə, uzaq yerdən gəlmiş filosof və fəlsəfə elminin tələbələri də iştirak edirdilər. Bəsərə fəlsəfə məktəbinin banisi Həsən Bəsri və Mötəzilə məzhəbinin banisi Vasil ibn Əta da, o Həzrətin şagirdlərindən olmuş, onun elm mənbəyindən bəhrələnmişlər.»⁴

Məşhur tarixçi ibn Xəllikan yazır: “O, on iki İmamlı şüələrin İmamlarından, Peyğəmbər ailəsinin böyük şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur.

¹ *Əl-irşad, səh. 270*

² *Əssəvaiqul-muhriqə, səh. 201*

³ *İmamul-Sadiq vəl-məzahibul-ərbəə, c.1, səh. 55*

⁴ *Muxtəsəri tarixul-ərəb, səh. 193*

Düzgünlüyünə və doğru danışdığına görə onu Sadiq adlandırmışlar. Onun fəzilət və kəraməti o həddədir ki, daha bunu şərh etməyə ehtiyac yoxdur. Əbu-Musa Cabir ibn Həyyan Tərtusi onun şagirdi olmuşdur. Cabir İmam Sadiqin (ə) təlimlərini ehtiva etmiş və beş yüz risalədən ibarət olan min vərəq həcmində bir kitab yazmışdır.¹

İmam Sadiqin (ə) dövründəki siyasi, ictimai və mədəni vəziyyət

İmamlar arasında İmam Sadiqin (ə) dövrü özünəməxsus yer tutmuş və o dövrdəki siyasi-mədəni vəziyyət heç bir İmamın dövründə olmamışdır. Çünki həmin dövr Bəni-Üməyyə hakimiyyətinin zəiflədiyi, Bəni-Abbasi qüdrətinin isə artdığı bir dövr olmuşdur. Bu iki dəstə bu müddətdə bir-biri ilə mübarizədə olmuşdur. Hişam ibn Əbdülməlikin dövründən etibarən Abbasilərin siyasi təbliğatı başlamış, hicrətin 129-cu ilində bu təbliğat artıq silahlı və nizamlı mübarizəyə çevrilmiş, nəhayət 132-ci ildə Abbasilərin qələbəsi ilə nəticələnmişdir. Bu dövrdə Bəni-Üməyyə siyasi çətinliklər içərisində olduğundan daha İmam Sadiq (ə) və şialərə (İmam Səccadın (ə) dövründə olduğu kimi) təzyiq göstərməyə fürsət tapmırdı. Abbasilər də hakimiyyətə gəlməzdən qabaq Peyğəmbər ailəsinin tərəfdarı və onların intiqamını almaq şüarı altında hərəkət etdikləri üçün onlar tərəfdən bir çətinlik törənmirdi. Bu cəhətdən də, bu dövr İmam Sadiqin (ə) və şialərin nisbi rahatlıq və azadlıq dövrü, onların elmi-mədəni fəaliyyətləri üçün çox yaxşı fürsət hesab olunurdu.

Xüsusi mədəni şərait

İmam Sadiqin (ə) dövrü mədəniyyət və fikir yüksəlişi dövrü olmuşdur. O dövrdə İslam cəmiyyəti içərisində elmə misli görünməmiş dərəcədə həvəs yaranmış və istər Quran qiraəti, təfsir, hədis, fiqh və əqaid kimi İslami elmlər, istərsə də tibb, fəlsəfə, astronomiya, riyaziyyat və digər dünyəvi elmlər meydana gəlmişdi. Belə ki, azca düşüncə tərzli olan hər bir şəxs elm

¹ *Vəfəyətul-əyan, c. 1, səh. 327*

bazarına müraciət edirdi. Deməli, İmamın cavab verməsinin labüd olduğu bir elm təşnəliyi yaranmışdı.

Bu elmi yüksəlişə səbəb olan amilləri aşağıdakı şəkildə xülasə etmək olar:

1. İslamda fikir və əqidə azadlığı: Düzdür, bu fikir azadlığında Abbasi-lərin də rolu olmuşdur, ancaq bu azadlığın bünövrəsi İslam təlimlərində idi. Yəni, əgər Abbasilər bunun qarşısını almaq istəsəydilər, yenə bacarmazdılar.

2. O dövrün mühiti tamamilə bir İslami mühit olmuş və camaat məzhəbi fikirlərin təsir dairəsində olmuşdur. İslam Peyğəmbərinin (s), eləcə də, Quranın elm öyrənmək, elm barədə düşünmək haqqındakı alqışları bu elmi yüksəlişin meydana gəlməsində əsas amillərdən biri olmuşdur.

3. İslamı yenicə qəbul etmiş qəbilələrin əksəriyyəti elm və fikir sabiqəsinə malik olan qəbilələr olmuşlar. Hətta bəzi vaxtlar bu qəbilələr İran, Misir və Suriya qəbilələri kimi o dövrün mədəni əhalisindən hesab olunurdular. Onlar İslam təlimatına dərinədən yiyələnmək üçün təhqiq, tədqiqat və fikir mübadiləsi ilə məşğul olurdular.

4. Dini güzəşt, yaxud qeyri-müsəlmanlarla, xüsusən də, kitab əhli ilə dinc-yanaşı qonşuluq. Müsəlmanlar kitab əhli ilə yola gedir və bunu heç də öz dini qayda-qanunlarına zidd bilmirdilər. O dövrdə kitab əhli əsasən, alim və savadlı adamlar olmuşlar. Müsəlmanlar onlarla elmi əlaqələr yaradır, bu isə təbii ki, bəhs, təhqiqat və elmi münazirələrə (mübahisələrə) gətirib çıxarırdı.¹

Məzhəb və firqələrin bir-biri ilə rəftarı

İmam Sadiqin (ə) dövrü, həm düşüncə və fikirlərin bir-biri ilə mübadilə olunması, həm də məzhəb və firqələrin meydana gəldiyi bir dövr olmuşdur. Müsəlmanların kitab əhlinin, eləcə də yunan alimlərinin əqidə və nəzərləri ilə üzləşməsi nəticəsində müxtəlif növ çətinliklər irəli çıxmışdı. O dövrdə Mötəzilə, Cəbriyyə, Mürciə, Qulat, Zənadiqə (Allahı və dinləri inkar edən bir məktəbdir), Müşəbbihə, Mütəsəvvifə, Mücəssəmə, Tənasüxiyyə və bu kimi məzhəblər yaranmış, bunların hər biri öz əqidələrini yaymağa çalışmışlar. Bundan da əlavə, İslami elmlərin hər birində o elmin alimləri arasında fikir müxtəlifliyi yaranırdı. Məsələn, Quran qiraəti, təfsir, hədis, fiqh və əqaid

¹ *Seyri dər siyreye əimmeye əthar, c.1, 142-160*

elmlərində qızğın mübahisələr yaranır, hərə bir cür hökm verərək müxtəlif nəzəriyyəni himayə edirdi.

Böyük Cəfəri məktəbi

İmam Sadiq (ə) yaranmış əlverişli siyasi vəziyyəti və cəmiyyətin böyük ehtiyacını, həmçinin, ictimai şəraitin hazır olduğunu nəzərə alıb atası İmam Baqirin (ə) elmi və mədəni inqilabının yolunu davam etdirərək böyük elm ocağı, böyük məktəb təsis etdi. O dövrün dini və dəqiq elmləri sahəsində sayı dörd minə yaxın qeyd edilmiş Hişam ibn Həkəm, Məhəmməd ibn Müslim, Əban ibn Təğlib, Hişam ibn Salim, Mömin Taq, Müfəzzəl ibn Ömər, Cabir ibn Həyyan və s. kimi seçilmiş böyük şagirdlər yetişdirdi.¹

Bu şagirdlərin hər biri öz növbəsində böyük elmi şəxsiyyət və parlaq simalardan olub böyük xidmətlər göstərmişdir. Onlardan bəziləri böyük elmi əsərlər yazmış, çoxlu şagirdlər yetişdirmişlər. Misal üçün qeyd edə bilərik ki, Hişam ibn Həkəm 31 cild², Cabir ibn Həyyan isə müxtəlif elmlər sahəsində, istər dəqiq elmlər, istər təbiət elmləri, istərsə də o dövrdə geniş yayılmış kimya sahəsində 200 cilddən artıq kitab yazmış³, məhz buna görə də, “kimyanın atası” ləqəbini almışdır. Cabirin kitabları orta əsrlər dövründə Avropanın müxtəlif dillərinə tərcümə edilmişdir. Yazıçılar onun xatirəsini böyük əzəmətlə yad edirlər.

İmam Sadiq (ə) məktəbinin genişliyi

İmam Sadiq (ə) o dövrün bütün ideoloji və əqidəvi qurumları ilə üzləşmiş, İslam və şiəçiliyin mövqeyini aşkar edərək İslam dünya görüşünün onlardan üstün olduğunu sübuta yetirmişdir.

İmam Sadiqin (ə) əzəmətli elmindən təkcə şiələr deyil, eləcə də sünni məzhəbinin nümayəndələri də faydalanırdılar. Sünni məzhəbinin tanınmış rəhbərləri bilavasitə, ya da hər hansı bir vasitə ilə o Həzrətin şagirdləri olmuşlar. Bu rəhbərlərin önündə Əbu Hənifə durur. O, iki il İmam Sadiqin

¹ *Əl-irşad, səh. 271*

² *Rövzətül-vəizin, səh. 229*

³ *Əl-fehrest, səh. 512-517*

(ə) şagirdi olmuşdur. Əbu Hənifə bu iki ili öz elminin bünövrəsi kimi qeyd edərək deyir: “Əgər o iki il olmasaydı, Noman (Əbu Hənifə) həlak olardı.”¹

İmam Sadiqin (ə) şagirdləri Kufə, Bəsrə, Vasit, Hicaz və digər müxtəlif şəhərlərdən, həmçinin, Bəni-Əsəd, Məxariq, Teyy, Süleym, Qətəfan, Əzd, Xüzaə, Xəsəm, Bəni-Zəbbə, Qüreys, xüsusilə də, Bəni-Haris ibn Əbdül-müttəlib və Bəni-Həsən qəbilələrindən olmuşlar.²

İmam Sadiq (ə) məktəbinin genişliyi haqqında bunu qeyd etmək yetər ki, İmam Rzanın (ə) şagirdlərindən olan (və neçə il İmam Sadiqdən (ə) sonra yaşayan), böyük hədisçilərdən biri Həsən ibn Əli ibn Ziyad Vəşşa deyir: “Kufə məscidində Cəfər ibn Məhəmməddən (ə) hədis söyləyən doqquz yüz hədis müəllimi gördüm.”³

İbn Həcər Əsqəlaninin dediyinə görə Şübə, Süfyani Suri, Süfyan ibn Üyeynə, Malik, İbn Cərih, Əbu Hənifə, Musa ibn Əbu Hənifə, Vəhib ibn Xalid, Qəttan, Əbu Asim və bu kimi bir çox digər fəqih və hədisçilər İmam Sadiqdən (ə) hədis söyləmişlər.⁴

İmam Sadiq (ə) öz şagirdlərinin hər birini onun istedadına uyğun olan sahədə yetişdirir, nəticədə şagirdlərinin hər biri hədis, təfsir, əqaid və bu kimi elmlərin biri və ya ikisində mütəxəssisə çevrilirdi. Bəzi vaxtlar İmam Sadiq (ə) onunla elmi bəhs və münazirə etmək istəyən şəxslərə bildirirdi ki, onun həmin sahədə mütəxəssis olmuş tələbəsi ilə bəhs etsin.

Hişam ibn Salim deyir: “Bir gün İmam Sadiqin (ə) bir neçə dostu ilə birlikdə o Həzrətin yanında oturmuşduq. Bu vaxt Şam şəhərindən olan bir kişi icazə istəyib məclisə daxil oldu. İmam ona əyləşmək üçün yer göstərdi. Sonra ondan soruşdu: “Nə istəyirsən?” Şam şəhərindən olan kişi dedi: “Əşitmişəm ki, siz camaatın bütün suallarına cavab verib çətinliklərini həll edirsiniz, mən də gəlmişəm sizinlə elmi bəhs edəm.” İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Hansı mövzuda bəhs etmək istəyirsən?” Şam şəhərindən olan kişi dedi: “Quranın qiraəti barədə.” İmam Sadiq (ə) üzünü Həmrana tutub buyurdu: “Həmran, bu kişinin cavabı sənin öhdənedir.” Şamdan olan kişi dedi: “Mən Həmranla yox, məhz sizinlə bəhs etmək istəyirəm.” İmam Sadiq

¹ *Əl-imamus-Sadiq vəl-məzahibul-ərbəə, c.1 səh. 70*

² *Həmin mənbə, səh.38*

³ *Ricalü-Kəşşi, səh.39-40*

⁴ *Təhziibut-təhziib, c.1, səh.88*

(ə) buyurdu: “Əgər Həmranı məğlub etsən, elə bil ki, məni məğlub etmişən.” Şam şəhərindən olan kişi çarəsiz qalıb Həmranla bəhsə başladı. Nə dedisə, Həmrandan qəti və qanəedici cavab eşitdi. Belə ki, nəhayət yorulduğu üçün bəhsi davam etdirməkdən əl çəkdi.

İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Həmranın səviyyəsi necədir?”

Şamlı kişi: “Doğrusu, Həmran çox mahirdir, nə soruşdumsa, layiqincə cavab verdi. İndi istəyirəm sizinlə lügət və ərəb ədəbiyyatı barədə bəhs edəm.”

İmam Sadiq (ə) üzünü Əban ibn Təğlibə tutub buyurdu: “Onunla bəhs et!”

Əban ibn Təğlib onun bütün suallarına cavab verib onu susdurdu.

Şam şəhərindən olan kişi dedi: “İstəyirəm fiqh (şəriət elmi) sahəsində sizinlə bəhs edəm.”

İmam Sadiq (ə) Zürrəyə buyurdu: “Onunla bəhs et!”

Zürrə onunla bəhs edib qısa bir zamanda onu məğlub etdi.

Şamdan olan kişi dedi: “İstəyirəm əqaid barəsində sizinlə bəhs edəm.”

İmam Sadiq (ə) Mömin ibn Tağa buyurdu ki, onunla bəhs etsin. Çox çəkmədi ki, Mömin ibn Taq da onu məğlub etdi.

Daha sonra Şam şəhərindən olan kişi insanın xeyir və ya şər işi tərک edə bilməsi, yaxud bilməməsi, tövhid və İmamət barədə bəhs etmək istədikdə İmam Sadiq (ə) ardıcıl olaraq Həmzeyi-Təyyar, Hişam ibn Salim və Hişam ibn Həkəmə buyurdu ki, onunla bəhs etsinlər. Bu üç nəfərin üçü də Şam şəhərindən olan kişini qəti və əsaslı sübutlarla məğlub etdilər.

Bu həyəcanlı hadisəni müşahidə etdikdə sevincdən İmam Sadiqin (ə) dodaqlarına şirin bir təbəssüm qonmuşdu.¹

İmam Sadiqin (ə) siyasi fəaliyyəti

Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, hamının təsəvvürünün əksinə olaraq İmam Sadiqin (ə) fəaliyyəti təkcə elm sahəsində (bu sahənin çox geniş olmasına baxmayaraq) olmamışdır. Eyni zamanda, o Həzrət siyasi fəaliyyət də göstərmişdir. Ancaq İmamın fəaliyyətinin bu hissəsi bir çox yazıçı və

¹ *İxtiyari-mərifətir-ricəl, səh. 275-278*

təhqiqatçılar üçün naməlum qalmışdır. İndi isə “İmam Sadiq (ə) o dövrün vəziyyət və şəraitini nəzərə alıb əslə siyasət işinə qarışmamış və heç bir siyasi fəaliyyət göstərmədən xəlifələrin siyasətləri ilə hərəkət etmişdir” deyənlərin bu fikrinin əsassız və səhv olduğunu başa düşmək üçün İmam Sadiqin (ə) bəzi siyasi fəaliyyətlərini oxucuların nəzərinə çatdırırıq.

İmaməti təbliğ etmək məqsədi ilə nümayəndələrin göndərilməsi

İmam Sadiq (ə) İmamət məsələsinin əsl həqiqətini təbliğ etmək məqsədi ilə müxtəlif yerlərə nümayəndələr göndərirdi. O cümlədən, Kufə şəhərindən olan bir nəfər İmam Sadiq (ə) tərəfindən Xorasan vilayətinə gəlib oranın əhalisini o Həzrətə tabe olmağa dəvət etdi. Bəziləri onun dəvətini qəbul edib İmamın itaəti altına keçdi, lakin bəziləri onun dediklərini qəbul etməyib itaətdən boyun qaçırdı, həmçinin, bəziləri də ehtiyat edib heç bir tərəfi seçmədilər. Sonra hər dəstədən bir nəfər nümayəndə seçilib İmam Sadiqlə (ə) görüşə getdi. Səfər zamanı üçüncü dəstənin nümayəndəsi öz səfər yoldaşlarından birinin kənizi ilə bəyənilməz bir iş gördü. (Bu işdən heç kimin xəbəri olmadı.) Elə ki, onlar İmam Sadiqin (ə) hüzuruna gəldilər, həmin şəxs sözə başlayıb dedi: “Kufə şəhərindən bir nəfər gəlib bizi sizə itaət etməyə dəvət etdi. Bir dəstə onun dediklərini qəbul etdi, başqa bir dəstə isə qəbul etmədi, bir dəstə də ehtiyat edib heç bir tərəfi seçmədi.” İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Sən hansı dəstədənsən?” O cavab verdi ki, mən ehtiyat edənlərdənəm. İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Sən ki, ehtiyat edirsən, bəs, onda nəyə görə filan gecə ehtiyat etməyib elə xəyanətkar iş gördün?”¹

Gördüyümüz kimi qeyd olunan bu hadisədə İmam Sadiqin (ə) nümayəndəsi kufəli, onun nümayəndəliyə getdiyi yer isə Xorasan vilayəti olmuş, halbuki, İmam Sadiqin (ə) özü Mədinədə yaşamışdır. Bu, İmam Sadiqin (ə) siyasi fəaliyyət dairəsinin genişliyini göstərir.

¹ Bəharul-ənvār c. 47, səh. 72

Qiyam başçılarının İmam Sadiqə (ə) məktubları

Əməvilər sülaləsinin süquta uğraması və Abbasilərin hakimiyyət başına gəlməsi İmam Sadiqin (ə) dövründə baş verdi. Əməvilərin süquta uğrama səbəbi xalqa edilən zülm və ədalətsizlik və hökumət idarəçiliyində bir sıra bidət və mövhumatlar yaratmaq, İslam təlimlərindən münhərif olmaları olmuşdur. Bunlar da, üst-üstə yığılıb camaatı daha da qəzəbləndirmişdir. Bütün bunlar axırda qəzəbinə səbəb olan müsəlmanların qiyamı və Bəni-Ümyyənin süqutu ilə nəticələndi. Belə bir zamanda Abbasi böyükləri camaatın bu nifrət və qəzəbindən istifadə etmiş, qiyamın rəhbərliyini öz əllərinə almışlar.

Camaatın Əməvilər əleyhinə qiyam və inqilabları amilləri içində iki amilin təsiri daha da böyük idi:

Biri Əməvilərin əli ilə Peyğəmbər ailəsinin məzlumiyyəti. Digəri isə qeyri ərəb müsəlmanlarının (iranlıların) təhqir edilməsi və onların silsilə əməvi hökuməti zamanında ictimai hüquqdan məhrum olmaları. Elə buna görə də Abbasilər əllərində şüar olaraq bir tərəfdən Peyğəmbər ailəsinin tərəfdarı olmaq, başqa bir tərəfdən isə iranlıların hüququnu müdafiə, onları himayə etməyi əsas tutdular. Bunun üçün Əbu Müslimi Xorasana göndərdilər ki, o məntəqənin camaatını (ki, çoxdan bəri inqilaba hazırlıq tapmışdılar) silahlı qiyam üçün səfərbər etsin.

Əbu Müslim, (Abbasilərin rəhbəri) İbrahimin ölümündən sonra İmam Sadiqə (ə) beyət etmək təklifini irəli sürdü və Ona belə bir məktub yazdı: “Mən camaatı Əhli-beytlə dostluğa dəvət edirəm, əgər razısınızsa, xəlifə olmağa sizdən yaxşı bir adam yoxdur.” İmam Sadiq (ə) onun cavabında yazdı: “Nə sən bizim dostlarımızdansa, nə də zamanə bizim zamanəmizdir.”¹

Fəzli Katib yazır: “Bir gün İmam Sadiqin (ə) yanında olarkən Əbu Müslimdən bir məktub gəldi. İmam Sadiq (ə) qasidə buyurdu: “Sənin gətirdiyin məktubun cavabı yoxdur, çıx get!”²

Həmçinin, sonralar “vəziri-Ali-Məhəmməd (s)” ləqəbi almış Əbu Sələmeyi Xəllal, İbrahimin ölümündən sonra vəziyyətin onun xeyrinə olmadığını görüb bu qərara gəldi ki, onlardan (Abbasilərdən) ayrılıb Əlinin

¹ *Əl-meləl və-n-Nehəl, c. 1, səh. 154*

² *Usuli Kafi, səh. 274*

(ə) övladlarına qoşulsun. Bu məqsədlə Ələvilərin (Əlinin (ə) nəslinin) üç böyük nümayəndələri olan Cəfər ibn Məhəmməd Əs-Sadiq (ə), Abdullah ibn Həsən ibn Əli ibn Əbu Talib və Ömər Əl-Əşraf ibn Zeynül-abidinə məktub yazıb onu dostlarından birinə verərək dedi ki, əvvəl Cəfər ibn Məhəmməd Əs-Sadiqin (ə) yanına get, əgər o qəbul etsə, digər iki məktubu aradan apar, yox əgər o qəbul etməsə, Abdullahın yanına get, əgər o da qəbul etməsə, Ömərin yanına get!

Əbu-Sələməyi Xəllalın qasidi əvvəl İmam Sadiqin (ə) yanına gəlib məktubu ona verdi. İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Başqasının tərəfdarı olan Əbu Sələmə ilə mənim nə işim var?” Qasid dedi: “Məktubu oxuyun!” İmam Sadiq (ə) öz qulluqçusuna dedi ki, çırağı onun yanına gətirsin. Sonra məktubu oda atıb yandırdı. Qasid soruşdu: “Ona cavab yazmırsan?” İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Bu gördüyün elə onun cavabı idi.”

Əbu Sələmənin qasidi İmamın yanından çıxıb Abdullahın yanına gedərək məktubu ona verdi. Abdullah məktubu oxuyaraq onu öpüb dərhal ata minərək İmam Sadiqin (ə) yanına gəlib dedi: “İndicə bizim Xorasandakı şialərimizdən birinin gətirdiyi bu məktub Əbu Sələmə tərəfindən yazılıb. O məni xilafət başına keçməyə dəvət edir.” İmam Sadiq (ə) Abdullaha buyurdu: “Xorasan camaatı nə vaxtdan sənin şialərin olmuşdur? Əbu Müslimi onların yanına sən göndərmisən? Bir halda ki, nə sən onları tanıyırsan, nə də onlar səni, bəs, onda necə sənin şialərləndirlər?” Abdullah dedi: “Deməli, sənin sözündən belə çıxır ki, bu barədə başqa fikrin var?” İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Allah Özü bilir ki, mən hər bir müsəlman barədə yaxşı fikirləşməyi özümə vacib bilirəm, necə ola bilər ki, indi onu sənə rəva bilməyim? Abdullah, bu puç arzuları ağılından çıxart, bunu bil ki, hakimiyyət Bəni-Abbəsın (Abbasilərin) olacaqdır. Bu məktubdan mənim üçün də gəlmişdir.”

Abdullah narahat halda İmam Sadiqi (ə) tərk edib geriye döndü.

Ömər ibn Zeynül-abidin də Əbu Sələmənin məktubuna mənfə cavab verdi. Onun məktubunu qəbul etməyib dedi: “Mən heç məktubu yazanı tanımıram ki, ona cavab da yazım.”¹

Elə ki, qələbə bayraqları dalğalanmağa başlayıb zəfər əlamətləri müşahidə olundu Əbu-Sələmə yenidən İmam Sadiqə (ə) məktubla bildirdi: “Bizim

¹ Əl-fəxri, səh. 154

ixtiyarımızda yetmiş min döyüşçü var, indi öz mövqeyini müəyyən et!" İmam Sadiq (ə) yenə də əvvəlki cavabını verdi.¹

Əbu Bəkr Həzrəmi nəql edir ki, bir gün Əban ibn Təğliblə birlikdə İmam Sadiqin (ə) yanına getmişdik. O vaxt artıq Xorasanda qara bayraqlar (Abbasilərin bayraqları) dalğalanırdı. İmam Sadiqə (ə) dedik: "Vəziyyətin gedişatı barədə nə fikirləşirsiniz?" O buyurdu: "Öz evinizdə oturun, elə ki gördünüz biz kiminsə başına toplaşmışıq, silah götürüb bizə tərəf gəlin."

İmam Sadiq (ə) başqa bir bəyanında öz səhabələrinə buyurmuşdur: "Danışığınıza fikir verin və evinizdən eşiyə çıxmayın, çünki sizə məxsus olan şey (əsl İslam hökuməti) bu tezliklə sizə nəsib olmayacaq..."²

Nə üçün İmam Sadiq (ə) Abbasilər qiyamının başçılarının təklifini qəbul etmədi?

İmam Sadiqin (ə) həyatında diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də, o Həzrətin Abbasilər qiyamının başçılarının ona beyət etmək təklifini qəbul etməməsidir. Əgər bu məsələyə öləri və səthi baxsaq, ola bilər belə fikirləşək ki, bu qiyamda məzhəbi fikirlərin daha çox təsiri olmuşdur. Çünki qiyamçıların bütün şüarları İslami şüarlar və bayraqları üzərinə yazılmış sözlərin hamısı Quran ayələri idi. Onlar özlərini elə qələmə verirdilər ki, guya Əhli-beytin (əleyhimussəlam) xeyrinə iş görür və məqsədləri Peyğəmbər (s) ailəsinin Bəni-Üməyyə və Bəni-Mərvan tərəfindən axıdılmış nahaq qanının intiqamını almaqdır. Onlar öz qiyamını Əhli-beyt (əleyhimussəlam) ilə əlaqələndirmək istəyirdilər. Düzdür, əvvəl camaatı ona tərəf dəvət etdikləri xəlifənin adını bildirməsələr də, ancaq şüarları belə idi: "Biz Məhəmməd (s) ailəsindən seçilmiş bir şəxsə beyət etmək üçün qiyam etmişik."

Bütün bunların zahirindən belə başa düşülür ki, Abbasilər qiyamı İslam ehtivalı, əzəmətli bir qiyam olmuşdur. Ancaq hadisənin gedişatında bir az diqqət etsək onların bu mövqedən çıxış etmələrinin əsl səbəbini öyrənərik. İmam Sadiq (ə) bildirdi ki, qiyam başçılarının qüdrətə yetişməkdən savayı bir

¹ *Bəharul-ənvar*, c. 47, səh. 133

² *Bəharul-ənvar*, c. 52, səh. 139

hədəfləri yoxdur. Əgər Əhli-beytin tərəfdarı olma şüarını söyləyirlərsə bu da sırf Əhli-beyti sevən kütlənin dəstəyini cəlb etmək üçündür.

Tarixi rəvayətlər sübut edir ki, Xorasan qoşunu Kufəyə gəldikdən sonra Əbu Sələməyi Xəllal siyasi işləri öz əlinə alıb ətrafındakı siyasi və nizami təşkilatları genişləndirməyə başladı. O istəyirdi ki, Əlinin (ə) nəslindən bir nəfər xəlifə seçilməklə dövlətin əsas qüdrətini özü ələ alıb son qərarı özü çıxartsın, xəlifənin ancaq adı olub zahirdə görünsün.¹

İmam Sadiq (ə) bilirdi ki, Əbu Müslim və Əbu-Sələmə Əhli-beytdən olan tanınmış bir nəfəri rəhbər təyin etməklə öz məqsədlərinə çatmaq fikrindədirlər. İmam (ə) bilirdi ki, onlar onu İmam kimi tanımır. Əgər onu İmam kimi tanısaydılar, onda eyniməzmunlu məktubu Peyğəmbər (s) ailəsindən olan üç nəfərə niyə yazırdılar?

İmam Sadiq (ə) son dərəcə qətiyyətlə bilirdi ki, qiyamın əsas təşkilatçıları Abbasilərdir, onların da hakimiyyətə gəlməkdən başqa bir məqsədləri yoxdur. Əbu Müslim və Əbu Sələmə kimilər isə yalnız bir vasitədirlər. İmam Sadiq (ə) bilirdi ki, Abbasilər daha onlara lazım olmayan və yaxud da, onlara mane olan şəxsləri tezliklə aradan götürəcəklər. Elə belə də oldu. Əbu Müslim, Əbu Sələmə, Süleyman ibn Kəsir və başqaları tezliklə aradan götürüldülər. İmam (ə) qətiyyətlə bilirdi ki, Əbu Müslim və Əbu Sələmə kimiləri aldadılmışlardır və onlar heç də İslam və Əhli-beyt yolunda deyillər. Buna görə də, onlarla həmkarlıq etməyə və gördüyü işlərə şəri bəraət verməyə razı olmurdu. Çünki qiyam başçıları onun məktəbinin şagirdləri deyildilər. Onlar intiqam, hakimiyyətə gəlmək və eləcə də pis işlər uğrunda çox ifrata varmış və elə işlər görmüşdülər ki, özünü müsəlman bilən şəxs onların gördüyü bu işləri əsla təsdiqləyə bilməzdi. Necə ki, tarix Əbu Müslimin vəhşətli qətillərinin və cinayətlərindən xəbər verir ki, bu da Hoccac ibn Yusifin cinayətlərini zəhinlərdə dirildir.

İmam Sadiqin (ə) səhabələrindən biri ilə etdiyi söhbət də yuxarıda deyilənləri təsdiq edir. Südeyr Seyrofi deyir ki, İmam Sadiqin (ə) yanına gedib dedim: “Nə üçün (sakit) oturmusunuz?” İmam Sadiq (ə) buyurdu: «Südeyr, məgər nə olmuşdur ki?

Dedim: Dost, şiə və tərəfdarlarının çoxluğu barədə deyirəm.

¹ *Təbiətud-dəvətil-əbbasiyyə, səh. 226*

— Səncə onlar neçə nəfər olar?

— Yüz min nəfər.

— Yüz min nəfər?

— Bəli, bəlkə də iki yüz min.

— İki yüz min?

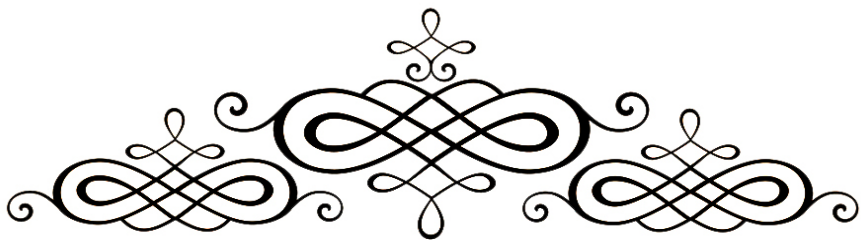
— Bəli, bəlkə də dünyanın yarısı.»

Bu söhbətdən sonra İmam Sadiq (ə) Südeyrlə birlikdə Yənbə adlı bir yerə gələrək orada bir sürü keçi balası görüb buyurdu: “Südeyr, əgər bizim dost və tərəfdarlarımızın sayı bu keçi balaları qədər olsaydı, biz sakit oturmazdıq.”¹

Bu hədisdən belə nəticəyə gəlirik ki, İmam Sadiqin (ə) fikri qətiyyənlə belə olmuşdur ki, tək-cə hakimiyyətə gəlmək kifayət etmir, nə qədər ki, hökumət camaatın müxtəlif kütlələri tərəfindən himayə olunmur, köhnə rejimi aradan götürüb yeni - əsl İslami təməli qurmaq qeyri-mümkündür. Xalq kütləsi elə olmalıdır ki, hökumətin məqsəd və fikirlərini başa düşməli, hökumətin fikri ilə həmfikir olmalı, onun irəliləməsi sahəsində addım atmalı, camaat üçün hökumətin tutduğu mövqeləri açıqlamalı və çətinliklərlə üzləşdikdə dözümlü olub səbr etməlidir. İmam Sadiqin (ə) söhbətindən belə başa düşürük ki, əgər o Həzrətin ixtiyarında düşmənlə silahlı mübarizə yolu ilə qalib gəldikdən sonra İslami məqsədlərini həyata keçirə biləcək dost və tərəfdarları olsaydı, yəqin ki, silahlı mübarizəyə başlayardı. Ancaq zamanın şərait və vəziyyəti İmamı bu fürsəti vermirdi. Çünki bu iş elə bir iş idi ki, əgər yüz faiz məğlub da olmasaydı, yenə onun nəticəsi zəmanət olunmamışdı. Başqa sözlə desək, mövcud olan belə şəraitlə hərəkət məğlubiyyətə uğramasaydı da, onun qələbə ilə nəticələnməyi də qəti deyildi.²

¹ *Usul-Kafi c. 2, səh. 242*

² *İmamlarımızın həyatının təhlili kitabı, səh. 183-185*

İMAM MUSEYİ-KAZİM (ə)

İmam Kazimin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

O Həzrətin adı Musa, ləqəbi Kazim, anası Həmidə adlı çox fəzilətli bir qadın, atası isə altıncı İmam Həzrət Sadiq (ə) olmuşdur. İmam Kazim (ə) hicrətin 128-ci ilində (Mədinənin yaxın kəndlərindən biri olan) Əbva adlı bir yerdə dünyaya gəlmiş, hicrətin 183-cü (başqa bir versiyaya görə isə 186-cı) ilində şəhid olmuşdur.

İmam Kazimin (ə) həməsri olmuş xəlifələr

Həzrət Kazim (ə) aşağıda adları çəkilmiş xəlifələr ilə həməsr olmuşdur:

1. Mənsur Dəvaniqi (136-158 hicri qəməri);
2. Məhdi adı ilə tanınmış Məhəmməd. (158-169 hicri qəməri);
3. Hadi (169-170 hicri qəməri);
4. Harun (170-193 hicri qəməri).

İmam Sadiq (ə) şəhid olan zaman Mənsur Dəvaniqi öz hakimiyyətinin kulminasiya mərhələsini yaşayırdı. Mənsur elə bir şəxsiyyət idi ki, öz hakimiyyət dayaqlarını möhkəmləndirməkdən ötrü saysız-hesabsız insanları qətlə yetirirdi. O, bu işdə təkcə şiələri deyil, eləcə də, onunla müxalif olan sünni məzhəbinin fəqih və digər böyük şəxsiyyətlərinə ağır əzablar verirdi. Belə ki, Əbu Hənifəni (Abdullahın oğlu və İraqda Abbasilər qiyamının müxaliflərinin başçısı olan) İbrahimi himayə edərək onun (Mənsurun) əleyhinə fətva verdiyinə görə şallaq vurduraraq həbs etdirmişdi.¹

İmam Kazim (ə) atasının vəfatından sonra iyirmi yaşında İslam hökumətinin (bütün xilafət ərazisinin) xəlifəsi sayılan belə bir zalım hakimlə üzləşmişdi. Mənsur (Mədinə hakimi olan) Məhəmməd ibn Süleymandan İmam Sadiqin (ə) vəfat xəbərini eşitdikdən sonra ona bir məktub yazıb bildirdi ki, əgər Cəfər ibn Məhəmməd (İmam Sadiq (ə)) öz yerinə bir nəfər canişin təyin edibsə, onu çağırıdır və boynunu vur! Çox çəkmədi ki, Mədinə hakimi Bağdada (Mənsura) aşağıdakı məzmununda bir məktub yazdı: “Cəfər ibn Məhəmməd rəsmi şəkildə yazmış vəsiyyətnaməsində beş nəfəri öz canişini təyin etmişdir. O beş nəfər bunlardır:

1. Dövrün xəlifəsi – Mənsur Dəvaniqi;
2. (Mədinə hakimi və məktubu yazanın özü) Məhəmməd ibn Süleyman;
3. Abdullah ibn Cəfər ibn Məhəmməd (İmam Kazimin (ə) böyük qardaşı);
4. Musa ibn Cəfər (İmam Kazim (ə));
5. Həmidə (İmam Sadiqin (ə) həyat yoldaşı);”

Mədinə hakimi bunları yazdıqdan sonra qeyd etmişdi ki, bunlardan hansını çağırıb boynunu vurdurum?

¹ *Tarixul-xüləfa, səh. 259*

Vəsiyyətin belə alınacağını gümanına belə gətirməyən Mənsur həddən artıq bərk qəzəblənib qışqırır ki, bunları öldürmək olmaz!

İmam Sadiqin (ə) bu vəsiyyətnaməsi tamamilə siyasi bir hərəkət idi. Çünki İmam Sadiq (ə) özündən sonrakı İmamı və öz canişini qabaqcadan şüalərə tanıtdırmış, lakin Mənsurun bu cür təhlükəli planlarından xəbərdar olduğu üçün yeddinci İmamın canını qorumaq məqsədilə vəsiyyətini bu şəkildə yazmışdı.

Cəfəri məktəbinin himayətçisi

O dövrün vəsiyyətinə nəzər saldıqda məlum olur ki, Mənsur hökumətinin əvvəlcədən üzərində nəzarəti olan hər hansı bir qəti iş və proqramı həyata keçirmək məsləhət olmamışdır. Buna görə də, İmam Kazim (ə) atasının tutduğu elm yolu davam etdirərək böyük elm ocağı (lakin İmam Sadiqin (ə) təşkil etdiyi elm ocağından kiçik) yaradıb tanınmış elmlə və fəzilətli şəxsiyyətləri yetişdirməyə başlayır.

Seyyid ibn Tavs yazır: “İmam Kazimin (ə) xüsusi dostlarının böyük bir qismi və həmçinin, Bəni-Haşim qəbiləsinin böyük şəxsiyyətləri o Həzrətin ətrafına yığılaraq dürəfşan kəlamlarını, suallara verdiyi cavabları və qarşıya çıxan məsələlər haqqında verdiyi hökmləri qeyd edirdilər.”¹

Seyyid Əmir Əli yazır: “Hicrətin 148-ci ilində İmam Sadiq (ə) Mədinə şəhərində vəfat etdi. Ancaq xoşbəxtlikdən onun təşkil etdiyi elm ocağı bağlanmadı, əksinə o Həzrətin canişini – oğlu İmam Kazimin (ə) rəhbərliyi sahəsində bu elm ocağı öz parlaqlığını daha da qorudu.”²

Musa ibn Cəfər (İmam Kazim (ə)) öz dövrünün bütün alimlərini heyrətə gətirməklə yanaşı, həm də əxlaqi dəyərlər və ali insani sifətlər baxımından da ad çıxarmışdı. Belə ki, o Həzrətin iftixar dolu həyatı ilə tanışlığı olan alimlərin hamısı onun əxlaqi qarşısında baş əyirlər.

Sünni məzhəbinin görkəmli hədisçisi və alimi ibn Həcər Heytəmi yazır: “Müseyi-Kazim (ə) atasının elm və biliyini irs aparmış, atasının fəzilət və kamalına malik olmuşdur. O, (cahil və nadan insanlarla) fəvqəladə güzəşt və

¹ *Əl-əvvarul-bəhiyyə, səh. 170*

² *Müxtəsəri-tarixil-ərəb, səh. 209*

səbrlə davrandığına görə Kazim (qəzəbini boğan) ləqəbini almış, onun dövründə heç kim İlahi maarif və bilik baxımından ona çatmamışdır.”¹

İmam Kazimin dövründə xilafətin gördüyü çirkin əməllər

1. Məhdi Abbasi

Çirkin əməlləri İslam məmləkətinin hər yerinə ziyan vurmuş Mənsurun xəlifəlik dövrü, onun ölümü ilə başa çatır və camaat 22 il əzab-əziyyətə qatlaşdıqdan sonra rahat nəfəs almağa başlayır.

Mənsur öldükdən sonra onun Məhdi adı ilə tanınmış oğlu Məhəmməd hakimiyyət başına gəlir. Məhdi ilk xəlifəlik çağlarında camaatın gur alqışları ilə üzləşdi. Çünki o, hakimiyyətə gəldiyi ilk vaxtda “Yaşıl bağ”da camaat qarşısında ümumi əfv etmə (amnistiya) qərarı çıxarıb bütün siyasi məhbusları (istər Bəni-Haşimdən olsun, istərsə də qeyri Bəni-Haşimdən) azad edərək camaatın əzab-əziyyətinə və qırğınına son qoydu. Həmçinin, atası Mənsurun camaatdan müsadirə etdiyi daşınan və daşınmaz əmlakı öz sahiblərinə qaytardı və beytül-maldan olan gəlirin əksəriyyətini camaat arasında bölüşdürdü.²

Təbii ki, əgər bu iş beləcə davam etsəydi, bir çox parlaq nəticələr verərdi, ancaq təəssüflər olsun ki, çox çəkmədi, proqram dəyişdi və yeni xəlifə özünün həqiqi simasını göstərdi. Beləliklə də, ötən xəlifələrin İslama zidd olan hərəkətləri yenidən icra olunmağa başladı.

Məhdi xəlifə olduğu ilk vaxtlarda saraya girməsinə yol vermədiyi eys-ışrət işlərinə baxan pozğun ünsürlərə xüsusi qayğı göstərməyə başlayır. Xeyirxah, ağıllı və xoş niyyətli olan adamlar Məhdiyə bu işin pis və acınacaqlı sonuclarla nəticələncəyini desələr də, bu, ona heç bir təsir bağışlamır. Məhdi cavabında deyir: “İnsanın o vaxtı xoşdur ki, kef-damaqla keçsin, nədim adamlarsız həyat mənə şirin gəlmir.”³ Başı öz kefinə qarışan

¹ *Əs-səvaiqul-muhriqə, səh. 203*

² *Tarixi Yəqubi, c. 3, səh. 132*

³ *Tarixul-xüləfa, səh. 277*

xəlifə camaatın vəziyyətindən tamam xəbərsiz oldu. Bunun nəticəsində də, fəsad, rüşvətxorluq baş alıb getdi, vergi müfəttişləri camaatı həddən artıq sıxışdırmağa başladılar. Xəlifənin özü də, camaatı sıxışdırmağa başlayaraq ilk dəfə olaraq Bağdad bazarlarına vergi qoyur.¹

Ökinçilərin vəziyyəti olduqca ağırlaşır və çətinlik hamını hiddətə gətirir.²

Həzrət Əlinin (ə) nəslindən olanlara qarşı həddən artıq təzyiqlər

Məhdinin rəftarı atası Mənsurdan müxtəlif cəhətlərə görə fərqlənirdi. Ancaq onların hər ikisinin müştərək bir cəhəti var idi ki, o da Ələvilərə (Əlinin (ə) nəslindən olanlara) qarşı həddən artıq təzyiq göstərməsi idi. Məhdi də Mənsur kimi Bəni-Haşimə qarşı olunan təzyiqlərdə əlindən gələni əsirgəmir, hətta bəzi vaxtlar onları Mənsurdan da çox təzyiqlərə məruz qoyurdu. Əlinin (ə) övladlarını hər an öz hökuməti üçün təhlükə hesab edən Məhdi onların başçılığı ilə olan hər hansı bir etirazın qarşısını almağa çalışırdı. O, şiəçiliyə yönəlmə və Ələvi rəhbərləri ilə həmkarlıq etməyə qarşı çıxırdı. Tarixçilər yazırlar: “Qasim ibn Məcəşi Təmini ölərkən bir vəsiyyətnamə yazıb xəlifəyə imzaladırmaq üçün Məhdinin yanına göndərir. Məhdi vəsiyyətnaməni oxumağa başlayır. Elə ki, Qasimin Allahın təklyinə və İslam Peyğəmbərinin (s) peyğəmbərliyinə etirafından sonra Əlini (ə) İmam və Peyğəmbərin (s) canişini kimi tanıması cümləsinə çatır, vəsiyyətnaməni yerə atıb onu axıra qədər oxumur.”³

Quranda şərabin haram edilməsi

Məhdinin şiəçiliyə qarşı güclü mübarizəsinə dair başqa bir nümunə, onun Mədinədə İmam Kazim (ə) ilə söhbətidir. Məhdi xəlifə olduğu illərin birində Mədinə şəhərinə gəlib Peyğəmbərin (s) qəbrini ziyarət etdikdən sonra İmam Kazimlə (ə) görüşüb öz fikrində o Həzrətin elmini yoxlamaq məqsədilə,

¹ *Tarixi Yəqubi, c. 3, səh. 137*

² *Həyatul-imam Musa ibn Cəfər ə, c.1, səh. 436*

³ *Əl-kamilu fit-tarix, c.6, səh. 84*

Quranda şərabın haram edilməsi məsələsini ortaya atıb soruşdu: “Şərab Quranda haram edilibmi?” Daha sonra əlavə edib dedi: “Camaatın əksəriyyəti şərabın Quranda qadağan olunmasını bilir, ancaq bu qadağanın mənasının haram olduğunu bilmir.”

İmam Kazim (ə) buyurdu: “Bəli, şərabın haram olması Quranda açıq-aşkar buyurulmuşdur.”

— Quranın harasında?

— Allahın (Peyğəmbərə (s) xitab edərək) buyurduğu “*De ki: Rəbbim yalnız aşkar və gizli alçaq işləri [zina etmək, lüt gəzmək və s.], hər cür günahı, haqsız zülmü... haram buyurmuşdur.*”¹

İmam Kazim (ə) bu ayədə digər haram buyurulmuş şeylər barədə danışdıqdan sonra buyurdu: “Allahın bu ayədə haram buyurduğu “hər cür günah” ifadəsindən məqsədi şərabdır. Çünki Allah Özü başqa bir ayədə buyurur: *[Ya Məhəmməd!] Səndən içki və qumar haqqında sual edənlərə söylə: “Onlarda həm böyük günah, həm də insanlar üçün mənfəət (dünya mənfəəti) vardır. Lakin günahları mənfəətindən daha böyükdür.*”²

“Əraf” surəsində açıq-aşkar haram buyurulmuş “hər cür günah” ifadəsi “Bəqərə” surəsində şərab və qumara aid edilmişdir. Buna əsaslanıb deyirik ki, şərab Quranda açıq-aşkar haram buyurulmuş və qadağan olunmuşdur.” Məhdi, İmam Kazimin (ə) bu istinad və sübutuna heyran qalıb ixtiyarsız olaraq (orada olan) Əli ibn Yəqtinə dedi: “And olsun Allaha ki, bu, Həşimi fətvasıdır.” (Yəni bu, Bəni-Həşim tayfasından olan şəxsin fətvasıdır, bu cür fətvanı yalnız Bəni-Həşimdən olanlar verə bilirlər.) Əli ibn Yəqtin də, öz növbəsində dedi: “Sizə – Peyğəmbər (s) ailəsinə belə elm vermiş Allaha şükr olsun!”

Məhdi, Əli ibn Yəqtinin bu cavabından narahat olub öz qəzəbini güclə boğduğu bir halda dedi: “Ey rafizi, düz deyirsən!”³

2. Hadi Abbasi

Hicrətin 169-cu ili İslam tarixi üçün böhranlı, qaranlıq, qeyri-sabit və qəmli bir il olmuşdur. Çünki həmin il Məhdi Abbasinin ölümündən sonra

¹ Əraf surəsi, ayə 33

² Bəqərə surəsi, ayə 219

³ Usuli-Kafi, c.6, səh. 406

onun kefcil, xam və məğrur oğlu Hadi Abbasi hakimiyyətə gəlir. Onun hakimiyyət dövrü İslam cəmiyyəti üçün baha başa gələn acı hadisələr dövrü olmuşdur.

Hadi hakimiyyət başına gələrkən hələ 25 yaşı tamam olmamış, çox məsuliyyətli xəlifəlik və İslam məmləkətinin idarəçilik məqamını ələ keçirməyə qətiyyətli səriştəsi yox idi. O, şərəbxor, dardüşüncəli, laqeyd bir gənc idi. Xəlifəliyi dövründə əvvəl-əvvəl bir az sakit olan və bütün vilayətləri mərkəzi hökumətə tabe olan İslam məmləkəti, Hadinin alçaq və şəriətdən kənar hərəkətləri nəticəsində əxlaqsızlıq və pozğunluqlara məruz qaldığı üçün, hər tərəfdən ümumi etiraz sədaları ucalmağa başlayır. Düzdür, bu etirazlara bir çox amillər səbəb olmuşdu, lakin ən əsas amil Hadinin Bəni-Haşim və Əlinin (ə) övladlarına qarşı ciddi təzyiqi idi. O, elə hakimiyyətə gəldiyi ilk çağlardan Bəni-Haşimdən olanları ciddi təzyiqlərə məruz qoyub atası Məhdinin dövründən onlar üçün beytul-maldan ayrılmış hüququ kəsdi. Həmçinin, təqib edərək onlarda bərk qorxu yaratmış və əmr vermişdi ki, onları harada tutsalar, Bağdada göndərsinlər.¹

Qanlı Fəxx faciəsi

Bu təzyiqlər Bəni-Haşimin cəsur və igid kişilərini qəzəbləndirib onları zalım Abbasi hökumətinin aramsız və sərt yürüşlərinə qarşı müqavimət göstərmək məcburiyyətində qoyur. Bu özbaşnalığa cavab olaraq yavaş-yavaş Abbasi hökumətinə qarşı İmam Həsənin (ə) nəvələrindən olan Fəxx sahibi (Fəxx şəhidi) Hüseyinin rəhbərliyi altında qiyam şöləsi alovlanmağa başlayır. (O, Fəxx adlı bir məkanda şəhid olduğuna görə Fəxx sahibi adlanır).

Bu qiyam hələ başlamamış və yalnız həcc mövsümü vaxtı onun başlanması üçün münasib idi. Ancaq Mədinə şəhərinin valisinin ağır təzyiqləri bu qiyamın daha tez başlamasına səbəb oldu. Peyğəmbər (s) sülaləsinin müxaliflərindən olan Mədinə valisi xilafət mərkəzinə olan sədaqətini və öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirdiyini sübut etmək üçün hər gün Bəni-Haşimin adlı-sanlı şəxsiyyətlərini bir bəhanə ilə incidirdi. O cümlədən, o, bu şəxsiyyətlərdən hər gün şəhərin hökumət binasına gəlib özlərini təqdim etmələrini tələb edir, bununla kifayətlənməyib onlardan birini

¹ *Tarix-Yəqubi, c.3, səh. 142*

digərinin gəlməsinə zəmin edir və biri oraya gəlmədikdə, onun yerinə zəmin durmuş şəxsi incidirdi.¹

Bir gün Mədinə valisi Fəxx şəhidi Hüseyn və Yəhya ibn Abdullahı Bəni-Haşim böyüklərindən birinin hökumət binasına gəlmədiyi üçün tutub əziyyət verərək girov götürür. Onun bu hərəkəti barıt anbarına vurulmuş od kimi alovlanıb Haşimilərin qəzəblənməsinə, bunun nəticəsində də, onların qiyamının vaxtından tez başlayıb Mədinədə dönüş yaratmasına səbəb oldu.

Hərəkətin başlanğıcı

Fəxx sahibi Hüseyn Bəni-Haşim tayfasının seçilmiş, fəzilətli, cəsur və hörmətli kişilərindən biri olub təqvalı, səxavətli və yüksəkməqamlı bir şəxs idi. Hüseyn ibn Əli yüksək insani sifətlər baxımından tanınmış və seçilmiş simalardan biri hesab olunurdu. Onun atası, dayısı, babası, anasının əmisi və digər yaxın qohumları Mənsur Dəvaniqinin əmri ilə şəhadətə yetirilmiş, İslam düşmənləri ilə mübarizədə neçə-neçə oğlunu qurban vermiş bu böyük ailə əbədi və dərin qəm dəryasına qərq olmuşdu.²

Hərəkətin məğlubiyyəti

Hüseyn qiyam edən kimi Bəni-Haşim tayfasının və həmçinin, Mədinə camaatının böyük əksəriyyəti ona beyət edib Hadinin qüvvələrinə qarşı mübarizə etməyə başladı. Hadinin Mədinədəki qoşununu geri oturtduqdan sonra bir neçə gün fasilə verib yeni qüvvələr topladı. O, müsəlmanların həcc mövsümündə Məkkəyə yığılmasından istifadə edib bu şəhəri hərəkətin mərkəzi qərar verərək mübarizəni daha da genişləndirmək məqsədilə Məkkəyə tərəf hərəkət etdi. Mədinədəki döyüşün və Hüseynin ordusunun Məkkəyə tərəf hərəkət etməsini Hadiyə çatdırdıqda, o, onlara qarşı vuruşmaq üçün bir ordu göndərdi. Fəxx adlı yerdə iki ordu bir-biri ilə üzləşdi və qızğın döyüş baş verdi. Döyüş zamanı Hüseyn və Bəni-Haşim tayfasının adlı-sanlı şəxslərindən bir neçəsi şəhid oldu. Hüseynin ordusunun bir hissəsi dağıldı və bir hissəsi də, əsir düşərək Bağdada gətirilib qətlə yetirildi.

¹ *Tarixi ümumu-vəl-mülük, c.10, səh.25*

² *Məqatilut-talibin, səh. 285*

Onları öldürməklə kifayətlənməyən cəlladlar cənazələri basdırmayıb başları bədənərdən ayıraraq Hadinin hüsuruna göndərdilər. Bəzi tarixçilərin dediyinə görə edam olunanların sayı yüz nəfərdən artıq idi.¹

Fəxx şəhidinin məğlub edilməsi çox acı və kədərli bir faciə idi. Bu faciə bütün şiələrin, xüsusən də, Peyğəmbər (s) ailəsinin qəlbini bərk yaraladı və yaddaşlarda bir daha Kərbəla faciəsini xatırlatdı.

Bu faciə o qədər ürəkağrıdıçı və fəlakətli idi ki, İmam Cavad (ə) (İmam Məhəmməd Təqi (ə)) bu hadisədən neçə il keçdikdən sonra buyurmuşdur: *“Kərbəla faciəsindən sonra bizim üçün heç bir faciə Fəxx faciəsi kimi dəhşətli olmamışdır.”*²

Yeddinci İmam və Fəxx şəhidi

Bu faciə heç də İmam Kazimlə (ə) əlaqəsiz olmamışdır. Çünki İmam Kazim (ə) bu mübarizənin yaranmasından təşəkkül tapana qədər nə təkə ondan xəbərsiz olmamış, hətta Fəxx şəhidi Hüseynlə sıx əlaqədə olmuşdur. İmam Kazimin (ə) qiyamın məğlub ediləcəyini qabaqcadan bilməsinə baxmayaraq, o, Hüseynin öz məqsədi uğrunda möhkəm durduğunu gördükdə ona buyurur: *“Baxmayaraq ki sən şəhid olacaqsan, ancaq cihad və mübarizədə yenə möhkəm ol! Bunlar (xəlifə və onun ordusu) çox pis adamlardır. Zəhirdə özlərini imanlı göstərir, həqiqətdə isə heç bir əqidə və imanları yoxdur. Bu yolda mən sənəin əcr və savabını Allah-taaladan istəyirəm.”*³

Digər tərəfdən də, Hadi Abbasi, İmam Kazimin (ə) Peyğəmbər (s) ailəsinin ən böyük şəxsiyyəti olmasına və Bəni-Haşimin digər şəxsiyyətlərinin onun məsləhətlərindən ilham aldığını bildiyi üçün Fəxx faciəsindən sonra bərk əsəbləşdi. Ona görə ki, onun fikrincə pərdə arxasında olsa da, bəzi cəhətlərdən bu əməliyyata İmam Kazim (ə) başçılıq etmişdir. Buna görə də, o, Həzrəti ölümə hədələyib dedi: *“And olsun Allaha, Hüseyn (Fəxx şəhidi) Musa ibn Cəfərdən (ə) göstəriş alaraq mənə qarşı mübarizəyə qalxıb ona itaət etmişdir. Çünki bu tayfanın (Bəni-Haşimin) başçı və İmamı*

¹ Əl-Kamilu fit-tarix, c.10, səh.28

² Bəharul-ənvār, c.48, səh.165

³ Bəharul-ənvār, c.1, səh.366

məhz Musa ibn Cəfərdir (ə). Əgər mən onu sağ qoysam, Allah mənə öldürsün!”¹

Bu təhdidlərə İmam Kazim (ə) soyuqqanlı yanaşsa da, Peyğəmbər (s) ailəsi, şiələr və o Həzrətin tərəfdarları çox qorxuya düşdülər. Ancaq Hadi öz çirkin məqsədini həyata keçirməmiş ömrü sona yetdi və onun ölüm xəbəri Mədinədə sevinc və fərəh ruhiyyəsi yaratdı.

3. Harun ər-Rəşid

Əsrlərlə İslam adı altında müsəlmanlara hakim kəsilmiş Əməvi və Abbasi xəlifələri öz hakimiyyət dayaqlarını möhkəmlətmək və camaat arasında nüfuzlarını artırmaq üçün qəlblərə mənəvi nüfuz tapıb camaatın yanında etimadlarını doğrultmaq fikrində idilər ki, bəlkə bu yolla müsəlmanlar onların hakimiyyətini sidq ürəkdən qəbul edib onlara itaət etməyi özlərinə dini bir vəzifə bilsinlər.

Əlbəttə zahiri nöqteyi-nəzərdən bu sahədə Abbasilərin bəxtləri gətirmiş və əllərində bir bəhanələri var idi ki, bu da onları Əməvilərdən tamamilə fərqləndirirdi. O da onların İslam Peyğəmbəri (s) ilə olan qohumluq əlaqələri idi. İslam Peyğəmbərinin (s) əmisinin (Abbas ibn Əbdülmüttəlibin) nəslindən olan Bəni-Abbas sülaləsi Peyğəmbərlə (s) olan qohumluqlarından təbliğ cəhətində istifadə edib özlərini xəlifəlik məqamının varisi hesab edirdilər. Buna baxmayaraq, onların bu qədər apardığı təbliğat şiə məzhəbinin pak İmamları qarşısında çox təsirsiz idi. Çünki əvvəla, xəlifəlik məsələsində varis olmaq məsələsi nəzərə alınmır və ən əsas şey rəhbər və xəlifənin öz səlahiyyəti, paklığı və əzəmətidir. İkincisi, lap xəlifəlik mövzusunda varis olmaq nəzərə alınsa da, yenə Əlinin (ə) övladları hamıdan üstündürlər. Çünki onlar Peyğəmbərə (s) daha yaxın olublar. Həm şəxsi ləyaqətləri olan, həm də Peyğəmbərə (s) daha yaxın olan şiənin məsum İmamları (ə) həmişə camaatın nəzərində olmuş, camaat daima onlara hörmət etmişdir. Əməvi və Abbasi xəlifələrinin mənəvi nüfuz tapmaları üçün apardıqları səylərə baxmayaraq, tarix göstərmişdir ki, ümumi məhəbbətin ölçüsü həmişə İmamların tərəfində olmuşdur.

¹ *Bəharul-ənvar, c.48, səh.151*

Qəlblərə hakim olmaq

Bu məsələ Abbasi xəlifələri arasında hamıdan çox Harun ər-Rəşidin dövründə özünü göstərmişdir. Hökumət dairəsinin bu qədər genişliyi və həmçinin, imkanlarının çox olmasına baxmayaraq, qəblərin hələ də, İmam Museyi-Kazimlə (ə) olmasını bilən Harun bu məsələdən çox narahat olur və o Həzrətin mənəvi nüfuzunun azalması üçün gizli hiylələrini işə salırdı. “Camaat öz xüms-zəkatını gizli şəkildə Musa ibn Cəfərə (ə) verir və bu hərəkət ilə həqiqətdə onun xəlifə olduğunu rəsmiyyətlə tanımış, Abbasi hökumətini isə qeyri-qanuni hökumət bilir” - xəbərinin hər gün Haruna çatdırılması onun üçün dözülməz idi. Elə buna görə də, Harun bir dəfə İmam Kazimi (ə) Kəbənin kənarında gördükdə, ona deyir: “Camaatın gizlicə beyət edib rəhbər bildikləri şəxs sənsən?” İmam Kazim (ə) buyurdu: “Mən camaatın qəlb və ruhuna hakiməm, sən isə onların quru bədənlərinə hakimsən.”¹

Peyğəmbərin (s) övladı kimdir?

Necə ki, qeyd etdik Harun Peyğəmbərlə (s) olan qohumluq əlaqəsinə açıq-aşkar arxalanıb yeri gəldikcə ondan istifadə edirdi. O, bir gün Mədinə şəhərinə gəlib Peyğəmbər (s) məzarının ziyarətinə gedir. Orada Qüreyş və digər qəbilələrdən çoxlu sayda adam toplaşmışdı. Harun Peyğəmbərin (s) hərəminə çatdıqda, üzünü o Həzrətin müqəddəs məzarına tutub dedi: “Salam olsun sənə, ey Allahın Peyğəmbəri! Salam olsun sənə, ey əmi oğlu!” O, camaatın arasında Peyğəmbərlə (s) əmioğlu olduğunu onlara eşitdirib bilərəkdən bununla fəxr edir. İstəyirdi ki, camaat xəlifənin Peyğəmbərlə (s) əmioğlu olduğunu bilsin. Bu zaman camaatın arasında olan İmam Kazim (ə) Harunun bu fikrini başa düşüb Peyğəmbərin (s) qəbrinə yaxınlaşaraq uca səslə buyurur: “*Salam olsun sənə, ey Allahın Peyğəmbəri! Salam olsun sənə, ey ata!*” Harun bu sözdən bərk qəzəbləndi. Belə ki, rəngi dəyişib ixtiyarsız olaraq dedi: “Doğrudan da bu bir şərəfdir.”²

O, təkcə Peyğəmbərlə (s) olan qohumluq əlaqəsini camaata çatdırmaqla kifayətlənmir, üstəlik İmamların Peyğəmbər (s) övladı olmalarını da, bir

¹ Əssəvaiqul-muhriqə, səh. 204

² Əl-irşad, c.6, səh.164

vasitə ilə inkar etmək istəyirdi. O, bir gün İmam Kazimə (ə) dedi: “Siz Əlinin (ə) övladları olduğunuz bir halda, nəyə görə Peyğəmbər (s) övladı olduğunuzu iddia edirsiniz? Çünki hər bir şəxs ana babasına deyil, ata babasına nisbət verilir.”

İmam Kazim (ə) onun cavabında aşağıdakı ayəni qiraət etdi: “*Biz İshaqı və Yəqubu ona ata etdik. Onların hər birini hidayətə [peyğəmbərliyə] çatdırdıq. Bundan əvvəl Nuhu və onun nəslindən olan Davudu, Süleymanı, Əyyubu, Yusifi, Musanı və Harunu da hidayətə qovuşdurmuşduq. Biz yaxşı iş görənləri [yaxşılıq edənləri] belə mükafatlandırırıq. Zəkəriyyəni, Yəhyanı, İsanı, İlyası da [hidayətə çatdırdıq]. Onların hamısı əməlisalehlərdən idi.*”¹

İmam Kazim (ə) sonra əlavə edib buyurdu: “Bu ayədə İsa (ə) keçmiş böyük peyğəmbərlərin övladlarından hesab olunub, halbuki, onun atası olmamış və yalnız anası Məryəmin vasitəsilə peyğəmbərlərə qohumluq əlaqəsi çatır. Deməli, bu ayəyə əsasən, qız tərəfdən olan uşaqlar da övlad sayılır. Biz də anamız Fatimə vasitəsilə Peyğəmbərin (s) övladları hesab olunuruq.”²

Harunun belə məntiqi bir sübutun qarşısında sükut etməkdən başqa çarəsi qalmadı.

İmam Kazimin (ə) Harunla buna bənzər başqa bir ətraflı mübahisəsində Harun o Həzrətə deyir ki, nəyə görə sizi Əlinin (ə) övladları yox, Peyğəmbərin (s) övladları adlandırırlar? İmam Kazim (ə) onun cavabında buyurur: “Əgər Peyğəmbər (s) dirilib sənin qızınla evlənmək istəsə, qızını ona verərsənmi?” Harun dedi: “Nə təkcə qızımı verərəm, hələ üstəlik bu qohumluğu bütün ərəb və qeyri-ərəb arasında özümə böyük bir fəxr bilərəm.”

İmam Kazim (ə): “Ancaq bu məsələ mənə aid edilə bilməz. Nə Peyğəmbər (s) mənim qızımı istəməz, nə də mən qızımı ona vermərəm.”

Harun: “Nəyə görə?”

İmam Kazim (ə): “Çünki mən özüm onun nəslindənəm və bu evlənmə haramdır. Ancaq sən onun nəslindən deyilsən.”

Harun: “Afərin, tamamilə doğrudur!”³

¹ Ənam surəsi, ayə 85-86

² Nurul-əbsar, səh.149

³ Biharul-ənvar, c.48, səh.127

İslam dövləti təşkil etmək arzusunda

Harun bilirdi ki, İmam Kazim (ə) və onun şüaləri onu xilafət kürsüsünü qəsb etmiş və müsəlmanların müqəddəratını zor gücü ilə ələ keçirmiş bir şəxs kimi tanıyırlar. Əgər onlar Haruna qarşı mübarizə etmək şəraiti əldə etsələr, bir an da oslun belə, onu hakimiyyətdən salmaqda yubanmazlar. İmam Kazimlə (ə) Harun ər-Rəşid arasında getmiş və qeyd etdiyimiz söhbət o Həzrətin İslam hökuməti təşkil etmək sahəsində olan ali məqsədlərindən, həm də Harunun çirkin məqsədlərindən xəbər verir:

Bir gün Harun (bəlkə də, İmam Kazimin (ə) arzu və məqsədlərindən xəbər tutmaq məqsədilə) Fədəyi o Həzrətə qaytarmaq istədiyini bildirir. İmam Kazim (ə) buyurur: “Bir şərtlə Fədəyi qəbul edərim ki, onun bütün ərazisini (bütün sərhədləri ilə birlikdə) geri qaytarasan.” Harun soruşdu: “Onun (əhatə etdiyi) sahə və sərhədləri nə qədərdir?”

İmam Kazim (ə) buyurdu: “Əgər onun əhatə etdiyi sahə və sərhədlərini desəm, əsla onu qaytarmazsan.” Harun təkid edib and içdi ki, mütləq onu qaytaracaq. İmam Kazim (ə) Fədəyin əhatə etdiyi sahə və sərhədlərini bu cür təyin etdi: “Onun sahəsi Ədəndən tutmuş Səmərqəndə qədər, digər tərəfdən də, Afrikadan tutmuş Ərməniyyə və Xəzər dənizinə kimi uzanır.” Bu sahələrin bir-bir adını eşitdikcə rəng verib rəng alan və həddən artıq qəzəblənən Harun bu dörd cəhəti eşidəndə, özünü saxlaya bilməyib qəzəblə dedi: “Belə olan halda bizə bir şey qalmır ki!”

İmam Kazim (ə) buyurdu: “Bilirdim ki, qəbul etməyəcəksən və elə buna görə də, demək istəmirdim.”¹

İmam Kazim (ə) bu cavabı ilə Haruna bildirmək istəyirdi ki, Fədək İslam dövlətinin bütün sahəsini əhatə edən simvolik bir ifadədir. Səqifə əhli (Əbu Bəkr, Ömər və s.) Fədəyi Peyğəmbər (s) qızının və kürəkəninə əlindən almaqla həqiqətdə hakimiyyəti Əhli-beytdən (əleyhimussəlam) aldılar. İndi əgər bizim haqqımızı qaytarmalı olsan, onda bütün xilafət ərazisini bizim ixtiyarımıza verməlisən.

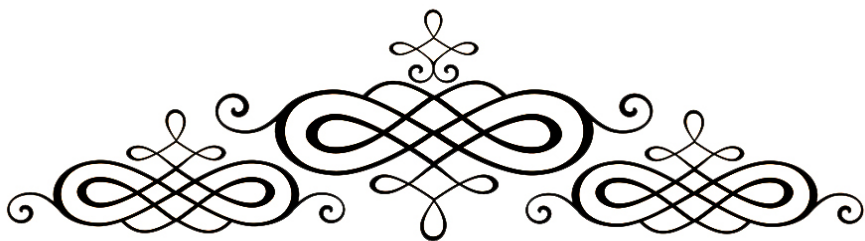
Bu söhbət İmam Kazimin (ə) ali məqsədlərindən xəbər verir.

¹ *Təzkirətul-xəvas, səh.350*

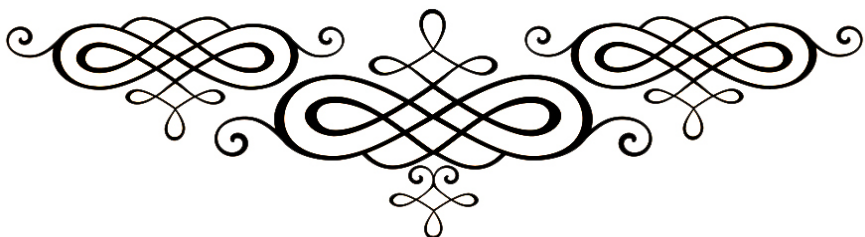
Beytül-malın toplanması

Zahiri hakimiyyət və qüdrət Harunun əlində olsa da, o, yalnız camaatın “cisminə”, “quru bədəni”nə hakimlik edirdi. Qəlblərdə isə heç bir yeri yox idi. Qəlblərə hakim durmaq ancaq İmam Kazimə (ə) məxsus idi. O Həzrətin ümumi fikirlərdəki məhəbbəti sayəsində mübariz və açıqfikirli müsəlmanlar öz malının xümsünü, eləcə də, beytül-mala mənsub olan digər vergiləri o Həzrətin hüsuruna göndərirdilər. Harun bundan heç də qafil deyildi. Çünki o, öz casusları vasitəsilə geniş İslam dövlətinin o tərəf-bu tərəfindən müsəlmanların İslam vergilərinin İmam Kazimə (ə) göndərməsi xəbərini əldə edirdi. Casuslar deyirdilər ki, göndərilən bu vergilər o qədər olurdu ki, İmam Kazim (ə) bunları toplamaq üçün beytül-mal sandığı hazırlamışdı.¹

¹ *Biharul-ənvār*, c.48, səh.232

İMAM RZA (Ə)

İmam Rzanın (ə) həyatı barədə qısa məlumat

İmam Əli ibn Musa (ə) hicrətin 148-ci ili zılqədə ayının 11-də anadan olmuşdur.¹

Anası Tuktəm adlı fəzilətli bir qadın olmuş, İmam Rza (ə) anadan olduqdan sonra İmam Kazim (ə) o xanıma Tahirə adı vermişdir.²

İmam Əli ibn Musanın (ə) künyəsi Əbülhəsən, ləqəbi Rza olmuşdur. İmam Rza (ə) atası İmam Kazim (ə) (hicrətin 183-cü ilində) Bağdad zindanında şəhid olduqdan sonra otuz beş yaşında İmamətə çatmışdır.

¹ *Usul-Kafi, c.1, səh.486*

² *Biharul-ənvər, c.49, səh. 5-7*

İmam Rzanın (ə) həməsri olmuş xəlifələr

İmam Rza (ə) İmam olduğu iyirmi ilin onunu Harun Ər-Rəşidlə, beş ilini Məhəmməd Əminlə, son beş ilini isə Abdullah Əl-Məmunla həmzaman olmuşdur.

İmam Rza (ə) Məmunun hakimiyyətə gəlişinə qədər öz doğma vətəni müqəddəs Mədinə şəhərində yaşayırdı. Məmun hakimiyyətə gəldikdən sonra o Həzrəti Xorasana çağırırdı. Nəhayət, o Həzrət hicrətin iki yüz üçüncü ilinin səfər ayında (əlli beş yaşında olarkən) şəhadətə qovuşur və elə Xorasanda da (Məşhəd şəhərində) dəfn olunur.¹

İmam Rza (ə) Harunun dövründə

Hicrətin 183-cü ili İmam Kazim (ə) Harunun əmri ilə Bağdad zindanında zəhərlənib şəhid olduqdan sonra İmam Rza (ə) İmam olduğu müddətin on ilini Harunla bir dövrdə yaşamışdır. Bu müddət Harunun özbaşınalıq, azgınlıq mühiti olması ilə yanaşı, həm də İmam Rzanın (ə) nisbətən azad yaşadığı və elmi-mədəni fəaliyyəti dövrü hesab olunur. Çünki Harun bu müddət ərzində o Həzrətə toxunmamış və İmam Rza (ə) açıq şəkildə fəaliyyət aparmışdır. Buna görə də, o Həzrətin yetirdiyi şagirdlər, İslami elmlər ocağında təlim etdiyi Quran həqiqətləri və İslam maarifi də, məhz bu dövrə təsadüf edir. Harunun, təzyiqləri azaldaraq İmam Rzanı (ə) nisbətən azad buraxmasının səbəbi bəlkə də, onun İmam Kazimin (ə) qətlinə yaranan nigarəncılığıdır. Harun bu böyük cinayətin üstünü örtməyə çalışsa da, məsələnin üstü açılır və camaatda ona qarşı böyük nifrət hissi oyanır. Buna görə də, Harun bir təhər özünə bəraət qazandırmaq istəyirdi. Onun, İmam Kazimin (ə) pak cənəzəsini zalımların əlindən alıb böyük hörmətlə dəfn edən əmisi Süleyman ibn Əbu Cəfərə yazdığı “Allah Sindi ibn Şahikə lənət eləsin, o, bu işi mənim icazəm olmadan görmüşdür”²

Bu məsələni təsdiq edən başqa bir fakt da, Harunla Yəhya ibn Xalid Bərməkinin İmam Kazim (ə) barədəki söhbətidir. (Hələ əvvəllərdən İmam Kazimdən (ə) Haruna şikayət etmiş) Yəhya Haruna dedi: «Musa ibn

¹ *Usul-Kafi, səh. 486*

² *Biharul-ənvər, c.48, səh. 227*

Cəfərdən (İmam Kazimdən (ə)) sonra onun oğlu yerinə keçərək İmamət iddiası edir». (Demək istəyirdi ki, yaxşı olar indidən xəlifənin məmurları onu nəzarət altına alsınlar). (Hələ İmam Kazimin (ə) şəhadətini unutmayan və hələ də, onun aqibətindən nigarançılıq çəkən) Harun dedi: “Atasının başına gətirdiyimiz bəs deyil? İstəyirsən ki, bir dəfəlik qılınc götürüb bütün Ələviləri (Əlinin nəslindən olanları) qırım?”¹ Harunun qəzəbi sarayda olanları sakitləşdirib icazə vermədi ki, bir də kimsə İmam Rzanın (ə) ardınca pis-pis sözlər danışsın.

İmam Rza (ə) Harunun xəlifə olduğu müddətdə yaranmış bu fürsətdən istifadə edib öz İmamətini aşkar edir və bu barədə ata-babalarından fərqli olaraq heç də, təqiyə etmədi. Hətta o Həzrətin bəzi dostları onu bu işindən çəkindirir, İmam (ə) isə onları arxayın edib buyururdu ki, Harundan ona heç bir xətər toxunmayacaq.

Səfvan ibn Yəhya deyir: “İmam Kazim (ə) vəfat etdikdən sonra İmam Rza (ə) İmamət məqamını aşkar etdikdə, o Həzrətə deyildi: “Siz çox məsuliyyətli bir işi aşkar edirsiniz, biz bu zalımı (Harunu) sizin üçün çox təhlükəli sanırıq.” İmam Rza (ə) buyurdu: “O, nə qədər çalışsa da, mənə bir şey edə bilməyəcək.”²

Həmçinin, Məhəmməd ibn Sənan rəvayət edib deyir ki, Harun xəlifə olduğu vaxt İmam Rzaya (ə) dedim: “Harunun qılıncından hələ də qan damcıladığı halda, siz İmamət məqamınızı aşkar edərək atanızın yerinə keçmişiniz.” İmam Rza (ə) buyurdu: “Peyğəmbərin (s) sözü mənə qüvvət verərək məni cürətləndirir. O Həzrət buyurmuşdur: “Əgər Əbu Cəhl mənim başımdan bir tük əskik edərsə, onda mən heç Peyğəmbər (s) deyiləm.” Mən də sizə deyirəm ki, əgər Harun mənim başımdan bir tük əskik edərsə, onda mən də, heç İmam deyiləm.”³

Əmin və Məmun

Harun özü hakimiyyətdə olarkən (anası Zübeydə olan) Məhəmməd Əmini öz vəliəhdi seçib camaatdan onun üçün beyət alır və (anası iranlı qızı olan) Abdullah Əl-Məmunu isə özünün ikinci vəliəhdi təyin edir. Hicrətin 193-cü

¹ Əxbəri uyunir-Rıza, 2, səh.226

² Əxbəri uyunir-Rıza, 2, səh.226

³ Biharul-əнвар, c. 49, səh.155

ilində Haruna xəbər verirlər ki, Xorasan əyalətinin şəhərlərində camaat qiyam etmiş, ordu başçıları nə qədər çalışsalar da, qiyamı yatıra bilməmişlər. Harun öz vəzir-vəkili, müşavirləri ilə məsləhətləşdikdən sonra bu qərara gəlir ki, özü şəxsən qiyam qaldırılmış məntəqəyə gedib xilafət ordusunu qiyamı yatırımaq üçün xorasanlıların canına salsın. Bu məqsədlə oğlu Əmini Bağdadda öz yerində saxlayıb Xorasanı vali təyin etdiyi oğlu Məmunu isə özü ilə qiyam məntəqəsinə aparır.

Harun qiyamı yatırıb bilir və necə deyərlər səs-küyün qarşısını alır. Ancaq o, bir daha xilafətin mərkəzi olan Bağdada qayıda bilmir. Hicrətin yüz doxsan üçüncü ili cəmədiüs-saniyə ayının üçündə (Məşhəd şəhərinin yaxınlığındakı) Tus şəhərində vəfat edir və iki qardaşı rəqabət səhnəsində yalnız buraxır.

Əminin məğlub olması

Harun Tus şəhərində vəfat etdikdən dərhal sonra camaat onun Bağdadda qalmış oğlu Əminə beyət edir. Onun xəlifə olmasından cəmi on səkkiz gün keçməmiş, qardaşı Məmunu vəliəhdlikdən çıxarıb öz oğlu Musanı vəliəhd seçmək fikrinə düşür. O, bu barədə öz vəzirləri ilə məsləhətləşsə də, Məmunun vəliəhdlikdən çıxarılmasını təkid edən Əli ibn İsa Mahandan başqa heç kəs bu fikirlə razılaşmır. Əmin isə axırda qardaşının vəliəhdlikdən çıxarılması barədə qərar verir. Məmun da öz növbəsində qardaşının bu hərəkətinə cavab olaraq onu xəlifəlik məqamından kənarlaşdırır. Aparılan bir sıra nizami mübarizələrdən sonra nəhayət hicrətin yüz doxsan səkkizinci ilində Əmin öldürülür. Beləliklə, ölkənin bütün işləri Məmunun ixtiyarına keçir.¹

İmamın Əminin dövründəki nisbi azadlığı

Xəlifə Əminin hakimiyyəti və Harunun ölümündən Məmunun hakimiyyətə gəldiyi dövrə qədər İmam Rza (ə) ilə dövlət məmurları arasında heç bir toqquşma tarixdə gözə dəymir. Məlum məsələdir ki, Bəni-Abbəs xəlifələri daxili ixtilaflara, Əminlə Məmun arasındakı münaqişələrə, Məmunun

¹ Əl-kاملu fit-tarix, c.6, səh.287

vəliəhdlikdən çıxarılıb Əminin oğlu Musanın vəliəhd seçilməsi kimi çəkişmələrə məruz qaldıqları kiçik bir müddətdə İmam Rza (ə) və ümumiyyətlə, Əlinin (ə) nəslindən olanlara əziyyət etməyə heç vaxt tapa bilməmişdilər. Biz bu illəri (193-198 h.q) İmam Rzanın (ə) nisbi azadlıq və o Həzrətin mədəniyyət təbliğləri aparması üçün yaxşı fürsət tapdığı bir dövr hesab edə bilərik.¹

İmam Rza (ə) Məmunun dövründə

Məmunun hakimiyyətə gəlişi ilə İmam Rzanın (ə) həyatında yeni bir səhifə açılır. Bu elə bir səhifə idi ki, başdan-ayağa İmam Rzanın (ə) illəri qəm-qüssə ilə dolu idi.

Xəlifəlik məqamını qəsb edənlərin (istər Bəni-Ümyyədən olsun, istərsə də Bəni-Abbasdan) ən çox qorxduqları şəxslər Əlinin (ə) övladları olmuşdur. Çünki, camaat (hamısı da olmasa, böyük bir qismi) xəlifə olmağı onların haqqı bilir və üstəlik onları hər cür fəzilət sahibi sayırdı. Elə buna görə də, Əli (ə) övladları daima işkəncələrə məruz qalaraq xəlifələr tərəfindən əziyyət çəkir, axırda da onların əli ilə şəhid olurdular.

Məmun isə zahirdə şüəliyə rəğbət bəsləyir və ətrafındakıların da əksəriyyəti Həzrət Əlinin (ə) övladlarına qarşı mehriban olub onlara xüsusi hörmət bəsləyən iranlılardan ibarət idi. Bu səbəbdən Məmun öz ata-babası Harun və Mənsur kimi İmamı həbs edib ona əziyyət verə bilmirdi. Buna görə də, Məmun yeni bir metod fikirləşir. Düzdür, bu metod heç də sabiqəsiz olmamış və keçmiş xəlifələrin dövründə icra olunmuşdu, ancaq necə olsa da, kənardan bir az yaxşı nəzərə çarpırdı. Ondan sonrakı xəlifələr də, məhz bu metoddan istifadə etməyə başlayırlar. Məmun bu qərara gəlir ki, İmam Rzanın (ə) öz iqamətgahı yerləşən Mərv şəhərinə gətirib, o Həzrətlə mehribancasına rəftar etsin və onun elmi-ictimai mövqeyindən istifadə etməklə yanaşı bütün işlərini tamamilə nəzarət altına alsın.

¹ 8-ci İmamın həyatı, səh.60

Məmunun İmamı (ə) Xorasana dəvət etməsi

Məmun əvvəlcə İmam Rzanı (ə), Əlinin (ə) nəslinin adlı-sanlı şəxsləri ilə birlikdə xilafət mərkəzinə hörmətlə dəvət etdi.

İmam Rza (ə) Məmunun dəvətini qəbul etmədi. Lakin Məmun çox təkid etdikdən və İmam Rza (ə) ilə onun arasında çoxlu məktublaşmalar olduqdan sonra nəhayət, O, Həzrət Əlinin (ə) nəslindən olan bir dəstə adlı-sanlı şəxslərlə birlikdə Mərv istiqamətinə hərəkət etdi.¹

Məmun İmam Rzanın (ə) karvanını gətirmək vəzifəsinə təyin olunmuş Cüludiyə, digər bir rəvayətə görə isə Rəca ibn Əbu-Zəhhana tapşırırmışdı ki, karvandakılara, xüsusən də, İmam Rzaya (ə) lazımı hörməti etsin. Ancaq İmam Rza (ə) camaatı xəbərdar etsin deyə, qəsdən bu səfərdən narazı qaldığını bildirirdi. O Həzrət Mədinədən çıxmağa hazırlaşanda, qohum-əqrəbasını yığıb onlardan onun halına aqlamasını istəyərkən buyurmuşdur: “Mən bir daha öz ailəmə tərəf qayıtmayacağam.”² Sonra Peyğəmbərlə (s) vidalaşmaq məqsədilə o Həzrətin məscidinə daxil oldu. İmam neçə dəfə vidalaşsa da, yenə Peyğəmbərin (s) qəbrinə tərəf qayıdıb uca səslə ağıladı.

Müxəvvil Sistani yazır: “Bu zaman o Həzrətin yanına gəlib salam verərək səfərinin uğurlu olmasını dilədim. O buyurdu: “Mənə yaxşı-yaxşı bax, cəddim (Peyğəmbərin (s)) yanından uzaqlaşıb qürbətdə oləcək və Harunun yanında dəfn olunacağam.” (Həmin mənbə)

İmama (ə) xəlifə olmaq təklifi

İmamın Mərvə gəlişindən bir neçə gün keçdikdən sonra İmam Rza (ə) ilə Məmun arasında müzakirələr başlayır və Məmun hakimiyyəti qəbul etməyi İmam Rzaya (ə) təklif edir. İmam Rza (ə) bu təklifdən ciddi şəkildə imtina edir. İmam Rzanın (ə) imtina edəcəyini bəlkə də, qabaqcadan təxmin etmiş Məmun dedi: “İndi ki, belədir, onda vəliəhdliyi qəbul et!” İmam Rza (ə) buyurdu: “Məni bunda da üzürlü hesab et.” Məmun bu dəfə İmamı (ə) üzürlü hesab etməyib hirsli halda bu cümləni dedi: “Ömər ibn Xəttab vəfat edərkən altı nəfərdən ibarət şura təyin etdi. Şuranın üzvlərindən biri də, Əmirəlmöminin Əli (ə) idi. Ömər həm də vəsiyyət etmişdi ki, kim müxalifətçilik

¹ *Kəşful-ğummə, c.3, səh.65*

² *Biharul-ənvar, c.49, səh.117*

edərsə, boynu vurulsun... İndi sən də mənim təklifimi qəbul etməlisən! Çünki mən bundan başqa çarə görmürəm.”¹

Məmun əslində bu sözlərlə İmamı (ə) hədələyirdi. Sonra daha açıq şəkildə İmamı (ə) təhdid edib dedi: “Sən həmişə mənim fikrimin əksinə hərəkət edir və özünü mənim qüdrətimdən amanda görürsən. And olsun Allaha ki, əgər vəliəhdlikdən imtina etsən, səni güclə onu qəbul etməyə məcbur edəcəm. Əgər onda da qəbul etməsən, səni qətlə yetirəcəm.”²

İmam Rza (ə) məcbur olub Məmunun təklifini qəbul edərək buyurur: “Mən vəliəhdliyi bu şərtlə qəbul edəram ki, ölkə işlərində bir dənə də olsun, hökm verməyim və hakimiyyət orqanlarında da hakim təyin edib çıxartmaq, hökm və fətva vermək kimi işlərə qarışmayım.”³

İmam Rzanın (ə) vəliəhd seçilməsi təbii ki, o Həzrətin dostları üçün baş ucalığı idi. Lakin İmam Rzanın (ə) özü bu hadisədən çox narahat və qəmgin idi. O Həzrət bir kişinin həddən artıq çox sevindiğini gördükdə, onu öz yanına çağırıb buyurdu: “Bu işə bel bağlayıb sevinmə, çünki baş tutmayacaq!”⁴

Məmunun İmam Rzaya (ə) verdiyi xəlifəlik təklifinin səbəbləri

Məmunun dövründəki siyasi vəziyyət və şəraiti nəzərdən keçirdikdə, məlum olur ki, o, bir sıra siyasi çətinliklərlə üzləşməli olmuş və bu çıxılmaz vəziyyətlərdən üzüağ çıxmaq üçün çarə axtarırmış. Nəhayət, Məmun bu vəziyyətdən çıxmaq üçün bir neçə cəhətli siyasət irəli sürür ki, bu da məhz İmam Rzanı (ə) vəliəhd seçməkdən ibarət olmuşdur. İndi Məmunun üzləşdiyi siyasi çətinlikləri oxucuların nəzərinə çatdırırıq:

1. Ərəblərin Məmun və hakimiyyətindən narazılığı

Ərəblər Məmunun xəlifəliyi və hökmdarlığı ilə razılaşmırdı. Bunun səbəbi anasının, tərbiyəçisinin və qəyyumunun hamısı qeyri ərəb olduğu idi.

¹ Əl-İrşad, səh.310

² İləli-şəraye, c.1, səh.226

³ Əl-İrşad, səh.310

⁴ Kəşfül-ğümmə, c.3, səh.67

Və bu ərəblərin əsassız təəssübkeşliyi idi ki, digər qövmlər və millətləri xüsusi millətə – ərəblərə nöqərsə hesab edirdilər Quran və Peyğəmbərin təlimi əleyhinə uyğun deyildi.

2. Əminin qətli və arzuların puç olması

Əminin ölümü zahirədə Məmun üçün bir hərbi qələbəlik sayılsa da onun planına və hədəflərinə qarşı pis nəticələrdən və mənfi reaksiyalardan kənar olmamışdı. Bu ərəb xalqında xüsusi ilə Abbasilərdə ona qarşı bədbinlik yaratdı. Və cəmiyyətdə onun əleyhinə nifrət oyatdı.

3. Ələvilərin qiyamları

O zamanda Ələvilərin vasitəsi ilə bir çox qiyamlar və yürüşlər idarə olunurdu. Bir vaxtlar Məmunun tərəfdarları sırasında olmuş Əbus-Səraya Kufədə qiyam qaldırır. Onun ordusu qarşılaşdığı hər hansı bir ordunu məğlub edir və hər hansı şəhərə çatırdısa, oranı ələ keçirirdi. Deyilənə görə, Əbus-Sərayanın qiyam qaldırdığı gündən edam olunduğu günə qədərki on ay müddətində xəlifənin iki yüz min əsgəri öldürülmüşdür.

Osmanın tərəfdarlarının mərkəzi olan Bəsrə şəhərində də, Ələvilər himayə olunur, nəticədə Zeydün-nar qiyam qaldırır.

Məkkə və Hicaz ətrafında Dibac ləqəbi ilə məşhur olub Əmirəl-möminin adlandırılan Məhəmməd ibn Cəfər qiyam qaldırır.

Yəməndə İbrahim ibn Musa ibn Cəfər xəlifəyə qarşı qiyam qaldırır.

Mədinədə Məhəmməd ibn Süleyman ibn Davud ibn Həsən qiyam qaldırır.

Əhalisinin əksəriyyəti əsasən Osmanın tərəfdarları olan Vasitdə Cəfər ibn Zeyd ibn Əli və Hüseyn ibn İbrahim ibn Həsən ibn Əli qiyam qaldırırlar. Mədəində də, Məhəmməd ibn İsmail ibn Məhəmməd qiyam edir.

Bir sözlə, elə bir yer qalmamışdı ki, orada Ələvilərdən biri ya öz istəyi ilə, ya da camaatın tələbi əsasında Abbasilərə qarşı qiyam qaldırmasın. İş o yerə çatmışdı ki, Bəni-Üməyyə və Bəni-Mərvan tərəfdarları kimi tanınmış Beynün-nəhreyn və Şam əhalisi də, Əbus-Sərayanın dostu olan Məhəmməd

ibn Məhəmməd Ələvinin tabeçiliyinə keçərək Əbus-Sərayaya məktub yazıb bildirir ki, sənin əmrini almaq üçün qasidinin yolunu gözləyirik.¹

Çoxcəhətli çıxış yolu

Məmun başa düşmüşdü ki, bu çətinliklərdən çıxmaq üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirməlidir:

1. Ələvilərin qaldırdığı qiyamları yatırtmaq;
2. Abbasilər hökumətini şəri hökumət kimi tanımaları barədə Ələvilərdən etiraf almaq;
3. Ələvilərin camaat arasındakı hörmətini aşağı salmaq;
4. Ərəblərin xəlifəyə etimadını doğrultmaq;
5. Öz hökumətinin Xorasan əhalisi və eləcə də, bütün iranlılar tərəfindən qanuni hökumət kimi qəbul olunması;

6. Abbasiləri və onların tərəfdarlarını razı salmaq;
7. Camaatın Məmunə olan etimadını gücləndirmək;
Çünki Məmun qardaşını öldürməsi nəticəsində camaatın özünə olan etimadını azaltmışdı.

8. Ən əsası isə onu çox hörmətli bir şəxs tərəfindən gözləyən təhlükədən uzaq etmək.

Bəli, Məmun İmam Rzadan (ə) həddən artıq qorxu hissi keçirir və özünü o Həzrətin təhlükəsindən amanda saxlamaq istəyirdi.

Beləliklə də, İmam Rzani (ə) vəliəhd seçib onu hakimiyyətdə şərik etməklə bütün bu məqsədlər təmin olunurdu. Çünki (Ələvilərin başında duran) İmam Rzani (ə) hakimiyyətə şərik qoşmaqla bütün Ələvilər silahlarını yerə qoyacaq, şüarlarına son qoyaraq qaldırdıqları qiyamlar nəticəsində camaat arasında qazandıqları hörməti itirməli olacaqdılar. Digər tərəfdən də, Məmun Əhli-beyt (əleyhimussəlam) tərəfdarı olan xorasanlıların yanında hörmət qazanacaq və qardaşını öldürməsinə belə əlaqələndirəcək ki, guya hakimiyyəti onun əsl sahibinə (yəni, İmam Rzaya (ə)) qaytarmaq üçün qardaşını öldürmüşdür. Bunların hamısından əsası isə bu idi ki, İmam Rzani (ə) Mərv şəhərinə gətizdirib onun işlərini nəzarət altına almaqla onun təhlükəsindən amanda qalmaq təmin olunurdu. Qalırdı təkcə ərəblərlə Abbasilər ki, onlara da iranlılar və Ələvilərin köməyi ilə müqavimət göstərmək olardı.

¹ 8-ci İmamın siyasi həyatı, səh. 97-123

Araşdırmalar və cavablar

Əldə olan fakt və sübutlar Məmunun İmam Rzanın (ə) vəliəhd seçilməsi məsələsinə olan sədaqətini şübhə altına salır. Əgər Məmun doğrudan da, İmam Rzanı (ə) vəliəhd seçirdisə bəs onda:

1) Nə üçün Məmun İmam Rza (ə) Mədinədə olarkən bu işi həyata keçirmir və onu məmurlar vasitəsilə Mərvə gətizdirir? Halbuki, o, Mərvdə ola-ola İmamın (ə) adından xütbə oxuyub, özü o Həzrətin nümayəndəsi kimi İrani idarə edə bilər və İmam (ə) da özü nübuvvət mərkəzində qala-qala Peyğəmbərin (s) xəlifəlik məqamına nail olardı.

2) Nəyə görə İmamı (ə) Kufə və Qum yolu ilə deyil, məhz çətin, isti və yorucu olan Bəsrə, Əhvaz və Fars şəhərlərindən, böyük Lut səhrasından Xorasan və Mərvə gələn yolla gətirilməsini əmr edir? Halbuki, Kufə və Qumda İmam Rza (ə) daha yaxşı qarşılanır və Məmunun zahiri məqsədi üçün daha geniş zəmin yaranardı.

3) Nəyə görə İmama (ə) xəlifəlik təklifini etdiyi ilk müzakirələrdə İmam Rzadan (ə) sonra İmam Məhəmməd Təqini (ə) yox, məhz özünü vəliəhd təyin edir? Heç olmasa bu məsələni (İmam Rzadan (ə) sonra vəliəhd təyin edilməsi məsələsini) İmam Rzanın (ə) ixtiyarına buraxaydı.

4) İmamın (ə) vəliəhd olması (özü də bu şərtlə ki, o Həzrətin hökumət işlərinə heç bir qarışacağı olmayacaq) İslam ümmətini həqiqətə nə qədər yaxınlaşdırırdı? Bunu da nəzərə almaq lazımdır ki, İmam (ə) Məmundan təxminən iyirmi yaş böyük olmuş və təbii ki, adi hesablamalara əsasən, o Həzrət Məmundan tez vəfat edəcək, nəticədə isə hakimiyyət heç vaxt Ələvilərə çatmayacaqdı.

5) Əgər Məmun sidq ürəkdən hərəkət edirdisə, bəs onda nəyə görə İmam (ə) vəliəhdliyi qəbul etmək istəmədikdə, onu təhdid edərək güc tətbiq etməklə vəliəhdliyi qəbul etdirir?

6) Nəyə görə İmam Rza (ə) (hər hansı səbəb üzündən) şəhid olduqda, Məmun eynilə İmam Rzaya (ə) qarşı göstərdiyi münasibəti İmam Cavada (ə) da göstərdiyi halda, onu vəliəhd təyin etmir?

7) Nə üçün Məmun böyük Fitr namazında İmam Rzanı (ə) yoldan qaytarıb camaatın axınının o Həzrətə qoşulmasının qarşısını alır?

8) Nə üçün Məmun özü Mərvdən Bağdada gedərkən İmam Rzanı (ə) Mərvdə saxlamayıb özü ilə aparır? Əgər o Həzrət həqiqətən də, vəliəhddirsə, Mərvdə qalıb ölkənin bu hissəsini idarə etməyinin nə eybi var idi?

Bunlar bir sıra suallardır ki, ilk baxışda ola bilər sadə görünsün, ancaq bir az diqqət yetirdikdə, məlum olur ki, Məmun bu işdə heç də sidq ürəkdən saf addım atmayıb, əksinə, onu bu addımı atmağa məcbur edən başqa səbəblər olmuşdur.

İmam Rzanın (ə) vəliəhdliyi qəbul etməsinin amilləri

1) İmam Rza (ə) o vaxt vəliəhdliyi ona görə qəbul etdi ki, gördü əgər vəliəhdliyi qəbul etməsə, nəinki öz canı, həm də bütün Ələvilərin və dostlarının canı təhlükə altına düşməsin. İmam Rza (ə) həm özünü, həm də şia dostlarını təhlükədən qorumağı idi. Çünki İslam ümməti onların vücuduna və məsləhətlərinə böyük ehtiyac duyurdu. Onlar camaatın çətinlik və şübhələrlə qarşılaşdığı zaman, yol göstərən, rəhbər və başçı olmaq üçün mütləq sağ qalmalı idilər. Əgər İmam Rza (ə) vəliəhdliyi birdəfəlik və qəti şəkildə qəbul etməyib həm özünü, həm də dostlarını təhlükəyə salsaydı, bu fədakarlığını İmam Hüseynin (ə) həyat bəxş edən şəhadəti kimi ümmətin müşkülünü həll edəcəyi məlum deyildi.

2) Bundan da əlavə, vəliəhdlik məqamına nail olmaq Abbasilər tərəfindən bir razılıq kimi hesab olunub Ələvilərin də, hökumətdə şərik olmasını sübut edirdi.

3) İmam Rzanın (ə) vəliəhdliyi qəbul etməsinin səbəblərindən biri də bu idi ki, camaat Peyğəmbər (s) ailəsinin də siyasi səhnədə hazır olduğunu görüb heç də onların səhnədən kənarda olduqlarını zənn etməsin və belə fikirləşməsinlər ki, onlar ancaq elm adamları olub, əməldə millətin işinə heç bir qarışacaqları yoxdur. Bəlkə İmam Rzanın (ə) İbn Ərəfənin sualına verdiyi cavabdan məqsədi də, elə bu olmuşdur. O, İmam Rzadan (ə) soruşmuşdu ki, ey Peyğəmbər (s) övladı, hansı səbəbə görə vəliəhdliyi qəbul etdin? İmam onun cavabında buyurur ki, babam Əlini (ə) şuraya daxil olmağa məcbur etmiş səbəbə görə vəliəhdliyi qəbul etdim.¹

¹ *Mənaqibi Ali Əbi-talib, c.4, səh.364*

4) Bunların hamısından əsası isə odur ki, İmam Rza (ə) vəliəhd olduğu müddət ərzində Məmunun əsl simasını camaata tanıtdıraraq onun gördüyü işlərindəki məqsədini ifşa etməklə camaatın fikrindəki bütün şəkk-şübhələri aradan qaldırırdı.

İmam Rza (ə) həqiqətən də, vəliəhd olmağa meyilli idimi?

Dediklərimiz heç vaxt vəliəhdliyi qəbul etmək məsələsində İmamın (ə) batini istəyinə sübut ola bilməz. Əksinə, sonrakı hadisələr sübut etdiyi kimi İmam bilirdi ki, heç vaxt Məmun və ətrafındakıların hiylələrindən uzaq olmayıb məqamdan da əlavə, canı onların təhlükəsindən salamat qalmayacaq. İmam (ə) çox yaxşı bilirdi ki, Məmun nəyin bahasına olursa-olsun, onu aradan götürmək (istər cismi, istərsə də mənəvi cəhətdən) istəyir. Lap fərz edək ki, Məmunun heç bir pis fikri olmamışdır, ancaq dediyimiz kimi İmamın (ə) yaşını nəzərə aldığında, o Həzrətin Məmunun ölümündən sonra sağ qalacağına ümid yox idi. Deməli, bunların heç biri İmamın (ə) vəliəhdliyi qəbul etməsinə kifayət etmir. Bunları nəzərə almadıqda və fərz etdikdə ki, İmamın (ə) Məmundan sonra sağ qalmaq ümidi də olub, ancaq onun hakimiyyəti ilə razılaşmayan nüfuzlu şəxslərlə mütləq üzləşməli olacaqdı. Həmçinin, hökuməti idarəetmə tərzində Allahın qayda-qanunlarını icra etməsi eynilə cəddi Peyğəmbər (s) və Əlinin (ə) hökumət idarəetmə tərzini kimi olan İmam Rza (ə) Abbasilərin, onların dostlarının və dünya əhlinin narazılığı ilə üzləşəcəkdə.

Bütün dediklərimizi nəzərə aldığında məlum olur ki, İmam Rzanın (ə) bu cür təhlükəli yolla hökumətə gəlməyi qəbul etməyəcəyi təbii idi. Çünki hakimiyyətə gəldiyi təqdirdə nə təkə öz məqsədlərinə nail olmayacaq, hətta Ələvilərin, eləcə də, onların dostlarının arzu və istəkləri ilə birlikdə məhv olacağına zəmin də yaradacaqdı. Deməli, bu işə müsbət cavab vermək məntiqsiz bir hərəkət olardı.¹

¹ 8-ci İmamın siyasi həyatı, səh.162-165

İmam Rzanın (ə) yad ideologiya və fikirlər qarşısında rolu

İmam Sadiqin (ə) həyatı bölümündə oxuduq ki, Abbasi xəlifələrinin ilk dövrü, mədəni və nəzəri sahədə hərəkət dövrü idi. O zamanda İslam icmasında elmə qarşı misilsiz meyl və həvəs yaranmışdır. Bir çox fiqh, hədis elmləri kimi İslami elmlər, tibb və astronomiya kimi dünyəvi elmlər geniş şəkildə yayılmışdır. Digər tərəfdən o zamanda bir çox məzhəb və fırqələr yaranmışdır. Kitab əhlinin və yunan alimlərinin fikir və əqidələri ilə qarşılaşmanın nəticəsində müsəlmanların zehmində çoxlu şübhələr yaranmışdı.

Onu da əlavə edək ki, İmamın (ə) zamanında belə vəziyyətin davam etməsi ilə yanaşı İslam icmasında ümumcəmiyyətin fikir və düşüncə tərzini yunan dilində olan kitabların tərcümə olunması nəticəsində artmağa başladı. Çünki Məmunun yunan kitablarının tərcüməsinə xüsusi meyli var idi. O, Roma imperatoruna bir məktub yazaraq bu imperiya ərazisindəki qədim elmləri ehtiva edən kitablar məcmuəsini onun üçün göndərməsini istəyir. Roma imperatoru bu təklifi qəbul edir. Məmunun tərəfindən bir qrup alim Rumdan kitabları gətirib onun göstərişi ilə tərcümə etməyə başlamışlar.¹

Tərcümə edilən kitabların bir qismi fəlsəfə sahəsində idi. Bu tərcümə olmuş kitablarla müsəlmanlar yad mədəniyyətlərlə, xüsusi ilə Yunan mədəniyyəti ilə tanış oldular.

Digər bir tərəfdən onu da qeyd edək ki, Məmun Mötəzilə məzhəbini qəbul etmiş, bu məzhəbin böyük alimlərini öz sarayına yaxınlaşdırmışdı. Bu məzhəbin təbəçiləri əql, məntiq, qiyas və nəzərin tərəfdarları idilər. Və bəşərin məhdud əqlinə arxalanmaqda ifrata varırdılar. Dini göstəriş və ehkamları ağılları ilə ölçürdülər. Ağılları qəbul edəni qəbul edib qalanını inkar edirdilər. Nəhayət, bu vəziyyət müsəlmanlarda bir sıra şübhələr və iradlar icad etdi.

¹ Əl-fehrest, səh. 353

Misrin görkəmli müasir alimi yazır: «...Sonra çox keçmədi ki, müsəlmanlar yad mədəniyyətlərlə, xüsusi ilə Yunan mədəniyyəti ilə və hər şeydən çox yunan fəlsəfəsi ilə tanış oldular. Bunlar get-gedə müsəlmanlarda təsir qoyur. Belə ki, müsəlmanlar o elmləri öz dinlərini müdafiə etmək vasitəsi kimi qərar verdilər. O zaman daha da böyük addım ataraq ağılı hər bir şeyə hakim bildilər. Və belə hesab etdilər ki, bir tək ağıl bütün mərifət sərcəşməsidir. Beləliklə tədricən özlərini Vəhy qaynağından ehtiyacsız bildilər. Ağıl haqqında olan ifrat dərəcədə olan inamları onları aldatdı, nəticədə ifrata və haqdan uzaqlaşmağa giriftar oldular. Həmin səhvlər səbəb oldu ki, ixtilaf qapıları üzlərinə açılsın, hər bir cəmiyyət müəyyən dəlillərə arxalansın. Bu səbəbdən də o zamanda məzhəblərin sayı yetmiş ötdü.¹

Şübhəsiz o zaman Abbasilərin sarayında elə də təqvalı, canyandıran elm adamları yox idi ki, yadların elmi əsərlərini təhqiq və müzakirə etsin. Və onu İslami baxış süzgəcindən keçirsin. Qeyri xalis, azdırıcı mövzuları çıxarıb, səhih və iradsız məsələləri İslam ictimaiyyətinin ixtiyarında qoysun.

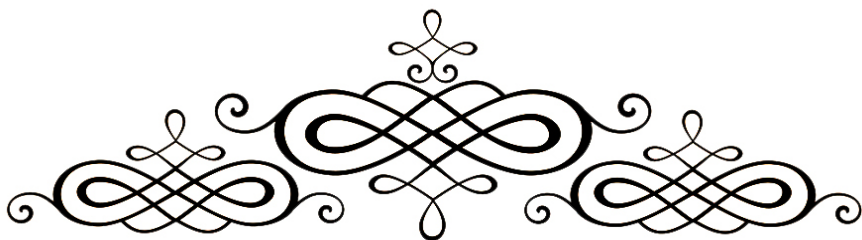
Bu cür (fikri və mədəni) şəraitin mövcud olması səkkizinci İmamın (ə) öhdəsində böyük bir vəzifə qoyurdu. O, İslamın rəhbər və keşikçisi bu xətərli vəziyyətdən agah idi. Buna görə də İmam (ə) ideologiya fırtınalarının və xətərli fikirlərin qarşısında möhkəm müqavimət göstərdi. Mübahisə məclislərində, azad müzakirələrdə şəxsən iştirak edərək, böyük filosofların, kəlam elm adamlarının və kitab əhli böyüklərinin şübhə və sözlərinin əsassız olduğunu açıqladı. İslamın əqidə və mədəniyyətinin əsalətini qorudu.

Bu mübahisə və müzakirə məclisləri ki, Məmunun təklifi ilə onun hüzurunda təşkil olunurdu çox dərin möhtəvalı və maraqlı idi ki, bu günlər də (arasından 1200 il keçməsinə baxmayaraq) elmi müşkül və şübhələri həll edərək, bir çox məsələləri izah edib açıqlayır. Nümunə olaraq bu müzakirələrin bir neçəsi aşağıdakılardan ibarətdir:

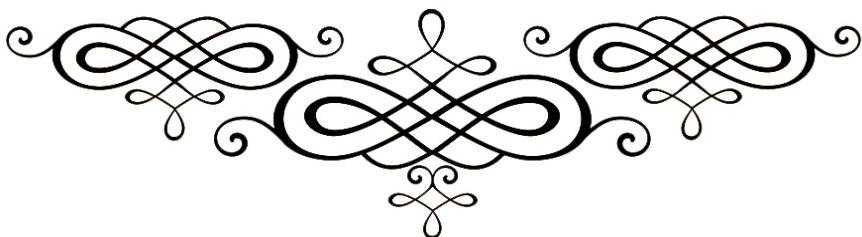
Məsihi katolikosu ilə müzakirə; Rəsul-calutla müzakirə; Hürbüzü-əkbərlə müzakirə; İmrani-sabii ilə müzakirə; Süleyman Mərvəzi ilə müzakirə; Əli ibn Məhəmməd ibn Cəhimlə müzakirə; Bəsrə şəhərinin müxtəlif məzhəb başçıları ilə müzakirə.

Bu müzakirələrin hər biri elə əhəmiyyətli mənaya malik olub ki, sədəs ölkəni başdan-başa dildən-dilə dolanıb yaşamışdır.

¹ *Ayineyi İslam, səh.266*

İMAM MƏHƏMMƏD TƏQİ (Ə)

İmam Məhəmməd Təqinin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Doqquzuncu İmamın adı Məhəmməd, künyəsi Əbu Cəfər, ləqəbi Təqi və Cavad olmuş, hicrətin 195-ci ilində Mədinə şəhərində anadan olmuşdur.

Onun atası 8-ci İmam İmam Rza (ə), anası isə Səbikə xanımdır. Peyğəmbərin həyat yoldaşı olmuş Mariya Qibtiyyənin nəslindən hesab olunan Səbikə xanım əxlaqi dəyərlər baxımından yüksək mərtəbədə durur və öz dövrünün qadınlarının ən üstünü hesab olunurdu.¹ Belə ki, İmam Rza (ə) o xanımı pak, nəcabətli və fəzilətli bir qadın kimi yad edirdi².

İmam Cavadın (ə) atası vəfat edərkən təxminən səkkiz yaşı olmuş, 25 yaşında olarkən şəhadətə yetişmiş, Bağdadın Qüreyş qəbristanlığında babası İmam Kazimin (ə) məzarının yanında dəfn olunmuşdur³.

¹ *İsbatul-vəsiyyə, səh.209*

² *Biharul-ənvār, c.50, səh.15*

³ *Usul-Kafi, c.I, səh.492*

İmam Cavadın (ə) həməsri olmuş xəlifələr

İmam Məhəmməd Təqi (ə) (İmam Cavad) İmam olduğu müddət ərzində iki Abbasi xəlifəsi ilə, yəni Məmun (193-218 h.q) və Mötəsimlə (218-227 h.q) bir dövrdə yaşamışdır. Adı çəkilən xəlifələrin hər ikisi o Həzrəti məcburi şəkildə Mədinədən Bağdada gətizdirmiş və Məmunun İmam Rza (ə) barədə icra etdiyi siyasətini davam etdirərək onu paytaxtda saxlamaqla nəzarət altına almışlar.

Xeyir-bərəkətli bir təvəllüd

İmam Rzanın (ə) ailəsində və eləcə də, şiələr arasında İmam Cavad (ə) xeyir-bərəkətli bir uşaq kimi adlandırılmışdır. Bu barədə Əbu Yəhya Sənani deyir: “Bir gün İmam Rzanın (ə) yanında idim. Bu vaxt o Həzrətin azyaşlı uşağı Cavad (ə) bizim yanımıza gəldi. İmam Rza (ə) buyurdu ki, şiələrimiz üçün ondan xeyir-bərəkətli bir uşaq dünyaya gəlməmişdir.”¹

Deyilənlərə görə İmam Rza (ə) müxtəlif münasibətlərdə, yeri gəldikcə öz əziz oğlunu bu cür yad edirdi. Belə ki, bu məsələ artıq şiələrin hamısına bəlli idi. İbn Əsbat və Əbbad ibn İsmayıl adlı iki şiənin dediyinə görə bir dəfə İmam Rzanın (ə) hüsurunda olarkən Həzrət Cavadı (ə) onların yanına gətirirlər. Onlar İmam Rzadan (ə) soruşurlar ki, bu, həmin dediyiniz xeyir-bərəkətli uşaqdır? İmam Rza (ə) onların cavabında buyurur: “Bəli, bu, İslamda ondan xeyir-bərəkətli doğulmayan həmin uşaqdır.”²

İlk baxışda bu hədisdən belə başa düşülə bilər ki, İmam Cavad (ə) şiələr üçün bütün İmamlardan daha xeyirlidir. Xeyr, bu belə deyildir. Çünki əldə olan sübutlar göstərir ki, bu hədisdən məqsəd İmam Cavadın (ə) doğrularkən şiələrə xüsusi xeyir-bərəkət ərməğan etməsidir. Belə ki, İmam Rzanın (ə) dövrü xüsusi bir mərhələ olmuş və o Həzrət özündən sonrakı İmamı təyin etməkdə keçmiş İmamların heç birinin üzvləşmədiyi bir sıra çətinliklərlə üzvləşmişdir. Çünki bir tərəfdən İmam Kazimin (ə) şəhadətindən sonra Vaqifilər adlanan bir dəstə şiə, maddi məqsədə görə İmam Rzanın (ə) İmamətini qəbul etməmiş, digər tərəfdən də, o Həzrətin (İmam Rzanın (ə)) təxminən qırx yeddi yaşına qədər uşağı olmaması Peyğəmbərdən (s) olan

¹ *Əl-irşad, səh.319*

² *Biharul-ənvar, c.50, səh.20*

hədisdə şəİ İmamlarının sayının on iki nəfər olub onların doqquzunun İmam Hüseynin (ə) nəslindən olacağı fikrinə əsasən, həm o Həzrətin öz İmamətini, həm də İmamətin davam edəcəyini sual altına alırdı. Vaqifilər də, məhz bu məsələni bəhanə gətirib İmam Rzanın (ə) İmamətini qəbul etməkdən imtina edirdilər. Hüseyn ibn Qiyamə Vasinin bu barədə İmam Rzaya (ə) etdiyi etiraz və o Həzrətin ona verdiyi cavab bu məsələyə tam bir sübutdur. Vaqifilərin başçılarından olan Hüseyn ibn Qiyamə İmam Rzanı (ə) sonsuz qələmə verib ona yazdığı məktubda deyir: “Sənin uşağın olmadığı bir halda necə İmam ola bilərsən?”¹

İmam Rza (ə) onun cavabında yazır: “Sən haradan bilirsən ki, mənim uşağım olmayacaq? And olsun Allaha, bir neçə gün keçməz Allah mənə haqqı batıldən ayıran bir övlad verər.”²

Hüseyn ibn Qiyamənin (və eləcə də digər vaqifilərin) bu təbliğ metodu təkcə bununla kifayətlənmir və bu məsələyə müxtəlif münasibətlərdə dəfələrlə işarə edilirdi. İmam Rza (ə) da öz növbəsində onların bu sözlərini, bu “sübutlarını” cavabsız qoymurdu.³

Nəhayət, İmam Cavadın (ə) doğulması bu ixtilafa son qoyur. Beləliklə də, İmam Rza (ə) və şialərin bu sahədəki mövqeyi möhkəmlənir, nəticədə şialiyin etibarı artır.⁴

Azyaşlı İmam

İmam Cavad (ə) uşaq yaşlarında İmamət məqamına yetişmiş ilk İmam olduğundan, o Həzrətin həyatını mütaliə edərkən irəli çıxan ilk sual bu olur ki, kiçik bir uşaq müsəlmanların rəhbərlik və İmamət məsuliyyətini necə öz öhdəsinə götürə bilər? İnsan bu yaşda olarkən Peyğəmbərin (s) canişini olması kamalına çata bilərmi? Keçmiş ümmətlərdə də, belə bir hadisə olubmu?

Bu suallara cavab vermək üçün nəzərə almaq lazımdır ki, düzdür, insanın əqli və cismi cəhətdən ömrünün özünəməxsus çiçəklənmə dövrü vardır və insan həmin vaxta yetişdikdə, əql və cismi ən kamil həddə çatır. Ancaq nə

¹ Əl-irşad, c.3, səh.242

² Üsuli-Kafi, c.1, səh.320

³ Usul-Kafi, səh.321

⁴ İmamul-cəad minəl-məhdi iləl-ləhd, səh.321

eybi var ki, hikmət və yenilməz qüdrət sahibi olan Allah bəzi məsləhətlərə görə bu prosesi bir sıra xüsusi bəndələri üçün qısa bir vaxt ərzində gətirib çatdırırsın? Bəşəriyyət tarixində lap qədim dövrlərdən bu cür ümumi qaydadan istisna olan şəxslər olmuş və Allah-taalanın xüsusi lütf və mərhəməti sayəsində kiçik yaşlarındaykən İmamət və xalqa rəhbər olmaq məqamına yetişmişlər. Bu məsələni daha yaxşı izah etmək üçün gəlin bu istisnalardan bir neçəsini nəzərdən keçirək:

1. Qurani-Kərim Həzrət Yəhyanın (ə) peyğəmbərliyi və onun uşaq yaşlarından Peyğəmbər seçilməsi barədə buyurur: “Biz uşaq ikən ona hikmət [Allah kəlamının incəliklərini anlamaq, peyğəmbərlik] verdik.”¹

Bəzi təfsirçilər qeyd etdiyimiz ayədə “hikmət” sözünü istedad və bilik mənasına, bəziləri isə onu peyğəmbərlik mənasına təfsir etmişlər. İkinci versiyanı “Usuli-kafi” kitabında olan hədislər də təsdiq edir. O hədislərdən biri də, İmam Baqirin (ə) qeyd etdiyimiz ayədəki “hikmət” sözünü Həzrət Yəhyanın (ə) uşaq ikən Peyğəmbər seçilməsinə aid edərək bu cür buyurmasıdır: “Həzrət Zəkəriyyənin (ə) vəfatından sonra oğlu Yəhya (ə) onun kitab və hikmətini ondan irs aparır. Bu isə məhz Allah-taalanın Quranda “Ey Yəhya! Kitabdan bərk yapı! [Tövratı möhkəm tutub onun hökmlərinə ciddi əməl et!] Biz uşaq ikən ona hikmət [Allah kəlamının incəliklərini anlamaq, peyğəmbərlik] verdik” - deyərək buyurmasıdır.”²

2. Bilirik ki, uşağın dil açıb danışması üçün təxminən on iki ay (bir il) vaxt keçməlidir. Ancaq bunu da bilirik ki, Həzrət İsa (ə) dünyaya gəldiyi ilk günlərdə, hələ beşikdə olarkən danışmış və (Allahın qüdrəti nəticəsində evlənmədən hamilə olub doğmuş buna görə də, ciddi töhmətlərə məruz qalmış) anasını müdafiə edərək inadkarların dedi-qodusunu məntiqlə aradan qaldırmışdır. Halbuki, bu cür danışmaq, özü də belə bir məfhuma malik söz demək yalnız böyüklərin əlindən gələ bilər. Qurani-Kərim İsanın (ə) sözlərini bu cür açıqlamışdır: “[Allahdan bir möcüzə olaraq körpə [İsa (ə)] dilə gəlib] dedi: “Mən, həqiqətən, Allahın quluyam [bəndəsiyəm]. O, mənə kitab [İncil] verdi, özümü də Peyğəmbər etdi. O, harada olursam olum, mənə mübarək [həmişə hamıya xeyir verən, dini hökmləri öyrədən] etdi və mənə diri olduqca namaz qılıb zəkat verməyi tövsiyə buyurdu. O, həmçinin

¹ Məryəm surəsi, ayə.12

² Usuli-Kafi, c.1, səh.382

məni anama qarşı olduqca itaətkar və nəvazişkar etdi, [heç kəsə qarşı] zülmkar, asi [dikbaş] eləmədi.”¹

Qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlirik ki, İmamlardan qabaq da, digər mömin insanlar bu İlahi nemətdən bəhrələnmiş və bu, təkcə İmamlara xas bir şey olmamışdır.

İmamların həyatını mütləq etdikdə məlum olur ki, bu məsələ İmamların, xüsusən, İmam Cavadın (ə) öz dövründə də, daima müzakirə mərkəzinə çevrilmiş, onlar da eynilə bu sübutla irad tutanlara cavab vermişlər. İndi nümunə üçün oxucuların diqqətini bu barədə olan üç rəvayətə cəlb edirik:

1) İmam Rzanın (ə) səhabələrindən biri deyir: “Bir dəfə Xorasanda İmam Rzanın (ə) hüsurunda idik. Orada olanlardan biri İmama (ə) dedi ki, ey mənim ağam, (Allah eləməsin) birdən sizin başınıza bir iş gəlsə, biz sizdən sonra kimə müraciət edək? O Həzrət buyurdu: “Oğlum Cavada.” Bunu deyəndə həmin şəxs İmam Cavadın (ə) yaşının az olduğunu bildirdi. İmam Rza (ə) buyurdu: “Allah-taala Həzrət İsanı (ə) Cavaddan da kiçik yaşlarında Peyğəmbər və yeni şəriət sahibi qərar vermişdi.”²

2) İmam Rza (ə) Müəmmər ibn Xəllad adlı səhabəsinə buyurur: “Mən Cavadı öz yerimdə əyləşdirib onu öz canişinim təyin etmişəm. Biz elə bir nəsildən ki, kiçiklərimiz hər şeyi böyüklərimizdən irs aparır.”³

Əqidə çaşqınlığı

Kiçik yaşında ikən İmamət məqamına nail olmağın mümkünlüyü haqqında kifayət qədər danışılsa da, İmam Cavadın (ə) yaşının az olması məsələsinin söz-söhbəti səngimək bilmirdi. Bu söz-söhbətdə nəinki bir çox adi şiələrin, eləcə də, bəzi şiə alimlərinin payı var idi. Buna görə də, İmam Rzanın (ə) şəhadətindən sonra İmamətin İmam Cavadın (ə) öhdəsinə düşdüyü bir dövrdə şiələr (xüsusilə, adi şiələr) çox təhlükəli, o vaxta qədər misli görünməmiş bir əqidə çaşqınlığı ilə üzləşir və İmam Cavadın (ə) yaşının az olması böyük bir müşkülə çevrilmişdi. Hicri tarixi ilə dördüncü əsr alimi ibn Rüstəm Təbəri yazır:

¹ Məryəm surəsi, ayələr 30-32

² Usuli-Kafi, səh. c.1, səh.322, 384

³ Əl-irşad, səh. 318

“O, (İmam Cavad (ə)) altı yaş bir neçə aylıq olarkən, Məmun onun atasını şəhid edir və nəticədə şiələr çaş-baş qaldığı üçün camaat arasında fikir müxtəlifliyi yaranmağa başlayır.”¹

Bu məsələni həll etmək məqsədilə şiələr yığıncaqlar təşkil edib İmam Cavad (ə) ilə görüşlər keçirərək o Həzrətin İmamət üçün lazım olan elmə malik olub-olmaması baxımından arxayın olmaq üçün ona suallar verir və o Həzrətdən qəti və qaneedici cavablar aldıqda arxayınlaşırdılar. Tarixçilər bu barədə yazırlar: “Hicrətin iki yüz ikinci ili İmam Rza (ə) vəfat edərkən, İmam Cavadın (ə) təxminən yeddi yaşı var idi. Buna görə də, Bağdad və digər şəhərlərdə camaat arasında müxtəlif fikirlər yaranmağa başlayır”.

O vaxt qarşidan həcc mövsümü gəlirdi. Bağdad fəqih və alimlərindən səksən nəfəri həcc ziyarətinə çıxıb İmam Cavad (ə) ilə görüşmək məqsədilə Mədinə şəhərinə yola düşürlər. Mədinəyə çatdıqda, İmam Sadiqin (ə) evinə gedirlər. Bu vaxt İmam Cavad (ə) gəlir. Hamı ayağa qalxıb onu qarşılayaraq salam verir. İmam daxil olub əyləşir. Camaatın hamısı sakit oturmuşdu. Sonra isə bir-bir hərə öz sualını o Həzrətə verir. İmam Cavad (ə) onlara qəti və qaneedici cavablar verdikdə, onlar sevinib o Həzrətə dua edərək təriflədilər.²

Həmin il bu dəstənin arasında olmuş İshaq ibn İsmayıl deyir: “Mən də o Həzrətdən sual soruşmaq üçün on məsələ hazırlamışdım. Həmin vaxt həyat yoldaşım hamilə idi. Öz-özlüyümdə dedim: Əgər suallarına cavab verə bilsə, onda, ondan xahiş edəram ki, Allah-taaladan həyat yoldaşımın bətnindəki uşağın oğlan olmasını istəsin. Camaat öz suallarını verib qurtardıqdan sonra mən də suallarımı demək üçün ayağa qalxdım. O Həzrət məni görcək buyurdu: “İshaq, onun adını Əhməd qoyarsan!” Bu hadisədən sonra həyat yoldaşım bir oğlan uşağı doğdu. Mən də onun adını Əhməd qoydum.”³

Beləliklə, İmam Cavad (ə) ilə olmuş bu cür görüş, bəhs və müzakirələr şiələrə o Həzrətin İmam olduğuna dair arxayınlıq gətirərək onların fikrindəki şəkk-şübhələri aradan qaldırır.

¹ *Dəlailul-əimmə, səh.204*

² *Biharul-ənvar, c.50, səh.98*

³ *İsbatul-vəsiyyə, səh.215*

İmam Cavadın (ə) elmi müzakirələri

Qeyd etdiyimiz kimi İmam Cavad (ə) uşaq ikən İmamət məqamına yetişmiş ilk İmam olduğundan, o Həzrət bir sıra elmi müzakirələr təşkil etmiş və bəzi vaxtlar da həmin müzakirələr çox təntənəli şəkildə keçirilmişdir. Bu müzakirələrin təşkil edilməsinin əsas səbəbi o idi ki, bir tərəfdən o Həzrətin yaşının az olmasına görə onun İmam olması bir çox şübhələr üçün hələ tam sübuta yetməmiş (baxmayaraq ki, şübhələrin əsas alim və başbilənlərinin şübhə əqidələrinə dair bu barədə heç bir şəkk-şübhəsi olmamışdır), buna görə də, arxayınlıq əldə etmək məqsədilə o Həzrətə çoxlu sayda suallar verirdilər. Digər tərəfdən də, İmam Cavadın (ə) yaşadığı dövr Mötəzilə məzhəbinin qol-budaq atıb genişlənərək nüfuz tapdığı bir dövr olmuş, yerli hökumət də, onları himayə edir və bu məzhəbin əqidələrini möhkəmlətmək, digər məzhəbləri isə nüfuzdan salmaq üçün əlində olan bütün maddi və mənəvi imkanlardan istifadə edirdi. Mötəzilə məzhəbinin əqidələri bəşərin naqis və səhv edən ağılına arxalanır. Mötəzilə məzhəbində olanlar dini hökmləri ilk növbədə öz ağılları ilə ölçərək ağılları qəbul edənə əməl edir və ağıllarının qəbul etmədiklərini isə inkar edirdilər. Bir uşağın kiçik yaşlarından ümmətə rəhbər və İmam seçilməsi onların ağılına sığmadığı üçün öz fikirlərində İmam Cavadı (ə) elmi mübarizə meydanında məğlub edəcəklərini düşünüb, o Həzrətə çətin və dolaşq suallar verirdilər. Ancaq bu müzakirələrin hər birində İmam Cavad (ə) (İmamət elmi sayəsində) öz qəti və aydın cavabları ilə özünün İmam olması məsələsi üzərindən bütün şəkk-şübhəni qaldıraraq İmam olduğunu və ümumiyyətlə, İmamət məsələsini isbat edirdi. Buna görə də, daha İmam Hadinin (ə) İmaməti dövründə (o Həzrət də kiçik yaşlarında ikən İmamət məqamına yetişmişdi) bu məsələ heç bir müşkül doğurmurdu. Çünki artıq hamıya məlum olmuşdu ki, yaşı az olması Allah tərəfindən verilmiş bu məqama heç bir təsir göstərə bilməz. İndi isə Həzrətin elmi mübahisələrindən birini nəzərinizə çatdırırıq:

Yəhya ibn Əksəmlə elmi mübahisə

Məmun Tus şəhərindən Bağdada köçdükdən sonra İmam Cavada (ə) bir məktub yazıb onu Bağdada dəvət edir. Bu dəvət də, İmam Rzanın (ə) Tus (Mərv) şəhərinə dəvət olunması kimi zahirdə könüllü, həqiqətdə isə məcburi bir səfər olmuşdur. İmam Cavad (ə) Məmunun dəvətini qəbul edib Bağdada

gedir. Bir neçə gündən sonra Məmun onu öz sarayına dəvət edərək ona qızı Ümmul-Fəzllə evlənmək təklifini edir. İmam Cavad (ə) Məmunun bu təklifi qarşısında sükut edir. Məmun da sükutu razılıq əlaməti sayıb tədərük fikrinə düşür. O, təntənəli şəkildə bir məclis qurmaq istəyirdi. Lakin bu xəbərin Bəni-Abbas arasında yayılması böyük narazılığa səbəb olur. Bəni-Abbas sülaləsinin nümayəndələri bir yerə toplaşaraq Məmunu öz etirazlarını bildirib dedilər: “Bu nə işdir görürsən? Əli ibn Musa ər-Rzanın vəfat etdiyi və hakimiyyətin Bəni-Abbasın əlində olduğu bir halda hakimiyyəti yenə də Əlinin övladlarına vermək istəyirsən? Biz bu işə yol verə bilmərik. Aramızda olan neçə illik düşmənçiliyi unutmusan?” Məmun soruşur: “Bəs sizin fikriniz nədir?”

Onlar dedilər: “O, uşaqdır və hələ elm və bilikdən xəbəri yoxdur.” Məmun dedi: “Siz bu ailəni yaxşı tanıyırsınız, onların kiçiyi də, böyüyü də tükənməz elm sahibidir. Əgər mən deyənlə razı deyilsinizsə, onda onu yoxlayın. Qəbul etdiyiniz bir alimi gətirib onunla bəhs etdirin, onda mənim dediklərimə inanarsınız.”

Abbasilər alimlərin arasında (öz elmi ilə aləmə səs salmış) Yəhya ibn Əksəmi seçirlər. Məmun İmam Cavadın (ə) elm və bilik səviyyəsini yoxlamaq üçün bir məclis təşkil edir. Həmin məclisdə Yəhya ibn Əksəm üzünü Məmunu tutub deyir: “İcazə verirsən, bu gəncə bir sual verim?” Məmun deyir: “Onun özündən icazə al!” Yəhya İmamdan icazə istədikdə, o Həzrət buyurur ki, nə istəyirsən, soruş!” Yəhya deyir: “Həcc mövsümü zamanı ehram bağlayıb heyvan ovlamış şəxsin hökmü necədir?” İmam Cavad (ə) buyurur: “Həmin şəxs o heyvanı hərəmdən kənarda ovlamışdır, yoxsa hərəm daxilində? Ehram bağlamış şəxs ehram haqqında heyvan ovlanmasının haram olduğunu bilib, yoxsa yox? Heyvanı bilərəkdən ovlamışdır, yoxsa bilmədən? Heyvanı ovlayan şəxsin özü azad insan olub, yoxsa qul? Uşaq olmuşdur, yoxsa böyük? Birinci dəfədir bu cür iş görür, yoxsa bir neçə dəfə (bundan qabaq da) belə iş görüb? Ovladığı heyvan quşlar cinsinə aiddir, yoxsa quş deyil? Böyük heyvan olub, yoxsa kiçik? Gördüyü bu işdən peşman olub, yoxsa yox? Heyvanı gecə ovlayıb, yoxsa gündüz? Bağladığı ehram ümrə həccinin olub, yoxsa təməttö həccinin?”

Bu məsələ barədə İmam Cavadın (ə) müxtəlif hallar qeyd etməsinə heyran qalmış Yəhya ibn Əksəmin üzündə zəiflik hiss olunur və dili topuq vurmağa başlayır. Belə ki, bütün məclisdəkilər onun İmam Cavadın (ə)

qarşısında aciz olduğunu açıq-aşkar hiss edirlər. Bu vaxt Məmun deyir: “Şükr olsun Allaha ki, mənim fikirləşdiyim düz çıxdı.” Sonra isə üzünü öz qohum-əqrəbasına tutub deyir: “Qəbul etmədiyiniz həqiqəti indi anladınız mı?”

Məclisdə gedən müzakirədən sonra camaat çıxıb gedir və tək-cə xəlifənin yaxın qohum-əqrəbası qalır. Məmun İmam Cavad (ə) üzünü tutub deyir: “Başına dönüm, yaxşı olar ki, ehram bağlamış şəxsin heyvan ovlaması üçün qeyd etdiyin müxtəlif halların hökmlərini bəyan edəsən, biz də öyrənək.” İmam Cavad (ə) bu zaman zikr olunan fərqli məqamları açıqlayıb Məmunu təsirləndirdi.¹

Vəkillik əlaqə vasitəsi kimi

İmam Cavad (ə) imkanlarının məhdud olmasına baxmayaraq, vəkil və nümayəndələr təyin etməklə tərəfdarları ilə əlaqəsini qoruyub saxlayırdı. O Həzrət bütün xilafət ərazisinə nümayəndə göndərir və onların fəaliyyəti nəticəsində də şiə qüvvələrinin zəifləşməsinin qarşısı alınırdı. İmamın (ə) nümayəndələri bir çox şəhərlərdə, o cümlədən, Əhvaz, Həmədan, Sistan, (Sistan vilayətinin şəhərlərindən biri olan) Bost, Rey, Bəsrə, Vasit, Bağdad və əzəldən şiələrin mərkəzi olmuş Kufə və Qum şəhərlərində fəaliyyət göstərirdilər.

İmam Cavadın (ə) yaşının az olmasından danışarkən qeyd etmişdik ki, Əli ibn Əsbat o Həzrətlə görüşü zamanı İmamın simasını yaxşı yadda saxlayıb Misirə qayıtdıqdan sonra onu tərəfdarları üçün təsəvvür etsin deyə, diqqətlə ona baxırdı. Bundan belə başa düşülür ki, o Həzrətin Misirdə də, tərəfdarları və sevənləri olmuşdur.

İmam Cavadın (ə) elmi məktəbi

Bildiyimiz kimi İmamların həyatındakı ən əsas cəhətlərdən biri onların mədəni-maarif sahəsinə diqqət etmələri olmuşdur. İmamların hər biri öz dövründə mədəniyyət sahəsində fəaliyyət göstərmiş və şagirdlər yetişdirərək onların vasitəsilə öz elmlərini camaat arasında yaymışlar. Ancaq, onların

¹ *Biharul-ənvar*, c.50, səh.75-77

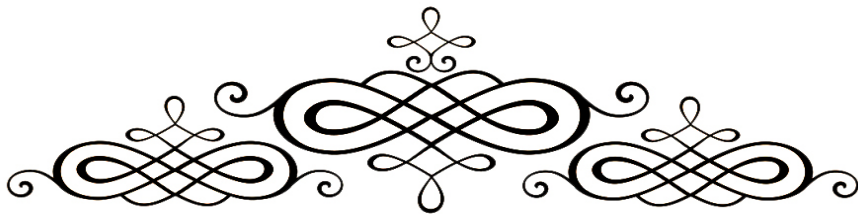
dövründə siyasi-ictimai şərait heç də yeknəsəq olmamışdır. Məsələn, İmam Baqir (ə) və İmam Sadiqin (ə) dövründə şərait çox yaxşı olmuş, buna görə də, İmam Sadiqin şagirdlərinin sayı dörd minə çatmışdı. İmam Cavaddan (ə) başlayaraq İmam Həsən Əskərinin (ə) dövrünə qədər isə siyasi təzyiqlər və onların fəaliyyətinin hökumət tərəfindən nəzarət altına alınmasına görə bu imamların fəaliyyəti çox məhdud olmuş, buna görə də, onların şagirdlərinin sayı İmam Sadiqin (ə) şagirdlərinin sayı ilə müqayisədə həddən artıq az olmuşdur. Belə ki, «İmam Cavaddan (ə) yüz on nəfərə yaxın şagirdi olmuş və o Həzrətdən cəmi 250 hədis nəql edilmişdir». ¹ Buna heç də təəccüblənməməliyik. Çünki Həzrət bir tərəfdən ciddi nəzarət altında olmuş, digər tərəfdən də, tez bir zamanda şəhid edilmiş və bütün tarixçilərin dediyinə görə cəmi 25 il ömür sürmüşdür. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, İmamın (ə) bu azsaylı şagirdləri arasında Əli ibn Məhziyar, Əhməd ibn Məhəmməd ibn Əbu Nəsr Bəzənti, Zəkəriyyə ibn Adəm, Məhəmməd ibn İsmayıl ibn Bəzi, Hüseyn ibn Sənd Əhvazi, Əhməd ibn Məhəmməd ibn Xalid Bərqi kimi elm və fəhih sahəsində sayılıb-seçilən, özünəməxsus mövqeyə malik olan şəxslər də olmuşdur. Bunlardan bəziləri çoxlu əsərlər də yazmışlar. Başqa bir məsələ isə budur ki, İmam Cavaddan (ə) hədis nəql edənlər təkcə şiələr olmamış, eləcə də sünni məzhəbinin alim və hədisçiləri də bir sıra İslami maarif və həqiqətləri o Həzrətdən rəvayət etmişlər. Misal üçün qeyd etmək olar ki, Xətib Bağdadi o Həzrətdən çox sayda hədis nəql etmişdir.²

Həmçinin Hafiz Əbdüləziz ibn Əxzər Cənabəzi «Məalimul-itrət-itəhir» adlı kitabında, eləcə də, Əbu Bəkr Əhməd ibn Sabit, Əbu İshaq Sələbi və Məhəmməd ibn Mindət ibn Mehrbaz kimi müəlliflər öz tarix və təfsir kitablarında İmam Cavaddan (ə) çoxlu hədislər nəql etmişlər.³

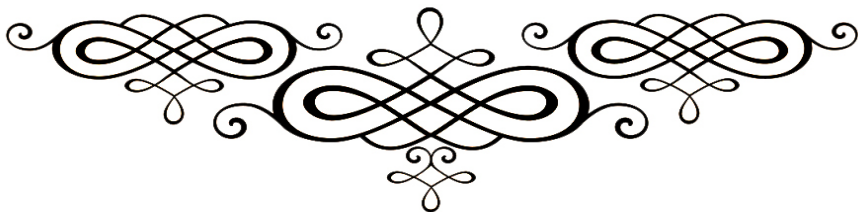
¹ Rical, səh.397-409

² Tarixi-Bağdad, c.3, səh.54-55

³ Əyanuş-şiə, c.2, səh.35 İbn Şəhrəşub, c.4, səh.384

İMAM HADİ (Ə)

İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Şiələrin onuncu İmamı – İmam Əliyyən-Nəqi (ə) hicrətin 212-ci ili zilhəccə ayının 15-də Mədinə yaxınlığındakı Sərya adlı bir yerdə anadan olmuşdur. Atası 9-cu İmam – İmam Cavad (ə), anası isə çox hörmət sahibi, fəzilətli və təqvalı bir kəniş olan Səmanə xanım olmuşdur. (Əl-irşad, səh.327)

İmamın (ə) ən məşhur ləqəbləri Nəqi və Hadi olmuşdur. O Həzrətə «üçüncü Əbul-Həsən» də deyirlər.

İmam Hadi (ə) hicrətin 220-ci ilində əziz atasının şəhadətindən sonra səkkiz yaşında ikən imamət məqamına yetişmişdir. O Həzrətin imamlıq müddəti 32 il, ömrü isə 41 il və bir neçə ay olmuş, hicrətin 254-cü ilində isə Samirra şəhərində şəhadətə yetişmişdir.

İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) həməsri olmuş xəlifələr

İmam Əliyyə-Nəqi (ə) İmam olduğu müddət ərzində aşağıda tərtiblə adları çəkilməmiş Abbasi xəlifələrinin həməsri olmuşdur:

- 1.Məmunun qardaşı Mötəsim (217–227 hicri qəməri);
- 2.Mötəsimin oğlu Vasiq (227–232 hicri qəməri);
- 3.Vasiqin qardaşı Mütəvəkkil (232–248 hicri qəməri);
- 4.Mütəvəkkilin oğlu Müntəsir (altı ay);
- 5.Müntəsirin əmisi oğlu Müstəin (248–252 hicri qəməri);
- 6.Mütəvəkkilin digər oğlu Mötəzz (252–255 hicri qəməri).

İmam Əliyyə-Nəqi (ə) adı sonuncu çəkilməmiş xəlifənin (Mötəzzin) hakimiyyəti dövründə zəhərlənərək şəhid olmuş və evində dəfn olunmuşdur.

İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) dövründə siyasi-ictimai vəziyyət

Abbasilər hakimiyyətinin bu mərhələsi onu digər mərhələlərdən ayıran bir sıra xüsusiyyətlərə malik olmuşdur. İndi həmin xüsusiyyətlərdən bir neçəsini oxucuların nəzərinə çatdırırıq:

1. Xilafətin əzəmət və heybətinin itməsi; İstər Əməvilərin hakimiyyəti dövründə, istərsə də Abbasilər dövründə xilafətin özünəməxsus əzəməti olmuşdur. Ancaq İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) dövründə xilafətdə türklərin və qulların nüfuz tapmasının nəticəsi olaraq xilafət öz əzəmətini itirmiş, bu ünsürlər onu istədikləri kimi idarə edirdilər. Xəlifə yalnız simvolik bir məna daşıyırdı. Ancaq buna baxmayaraq, nə vaxt müxaliflər tərəfindən bir təhlükə hiss edilirdisə, xəlifə və bütün ətrafındakılar onu dəf etmək üçün ümumi bir razılığa gəlirdilər.

2. Saraydakıların əyləncə ilə gün keçirmələri; Abbasi xəlifələri hakimiyyətdə yaranmış boşluqdan istifadə edib kef, əyləncə, eys-ışrətlə məşğul olaraq gecə məclisləri təşkil edirdilər. Hökumət başdan-başa fəsadla dolmuşdu. Tarix onların bu əyləncələrinin hamısını qələmə almışdır.

3. Zülm, haqsızlıq və özbaşnalığın yayılması; Zülm və haqsızlığın yayılması, həmçinin, beytul-malı qarət edib əyləncə və əyyaşlığa sərf etmək camaatı cana yığmışdı.

4. Ələvi qiyamlarının artması. Abbasi xəlifələri hakimiyyətlərinin bu mərhələsində çalışırdılar ki, cəmiyyət arasında Ələvilərə qarşı nifrət yaratmaqla onları tar-mar etsinlər. Ələvilərin hər hansı bir qiyamının kiçik fəaliyyəti müşahidə edilən kimi dərhal amansızcasına onun qarşısını almağa cəhd göstərilirdi. Bunun da səbəbi o idi ki, hökumət cəmiyyətdə yaratdığı dəhşətə baxmayaraq, özünü qeyri-sabit, qeyri-qanuni bilib bu kimi qiyamlardan çox qorxurdu. Ələvilərin bu müddət ərzindəki fəaliyyəti belə olmuşdur ki, adını çəkmədən camaatı Məhəmmədin (s) nəslindən seçilmiş bir nəfərin ətrafında toplaşmağa dəvət edirdilər. Çünki qiyam başçıları görürdülər ki, hərbi düşərgə sayılan Samirra şəhərində məsum İmamlar təqib olunur, belə olduğu halda, onlar müəyyən bir şəxsi (yəni hər hansı bir məsum İmamı) rəhbər təyin etməklə onun həyatını təhlükə ilə üzləşdirər və hətta ölümünə səbəb ola bilirdilər. Bu qiyamlar cəmiyyətdə yaranmış zorakılıq və özbaşnalıqların nəticəsi kimi birbaşa onlarla əlaqədar olmuşdur. Məsələn, digər Abbasi xəlifələri ilə müqayisədə Peyğəmbər (s) ailəsi ilə nisbətən əlaqəsi olan və hakimiyyəti dövründə şiələr üçün heç bir təhlükə doğurmayan xəlifə Müntəsinin dövründə bir dəfə də olsun belə, qiyam baş verməmişdir. Tarixçilər təkcə 219-270 hicri qəməri illəri arasında baş verən on səkkiz qiyamı qeyd etmişlər. Bu qiyamların əksəriyyəti məğlubiyyətlə nəticələnmiş və Abbasi hökuməti tərəfindən yatırılmışdır.

Qiyamların məğlubiyyətə uğramasının səbəbləri

Bu qiyamların məğlubiyyətə uğramasının səbəbini bir tərəfdən qiyam başçılarından, digər tərəfdən də, qiyam başçılarından tərəfdarlarının zəif olması ilə əlaqələndirmək lazımdır. Qiyam başçılarından hazırladıqları proqramlar kamil olmadığı üçün işlərində çatışmazlıqlar olur və ən əsası isə onların qiyamı tam şəkildə İslami bir qiyam olmurdu. Buna görə də, qiyamlar çox vaxt məsum İmamların etirazı ilə üzləşməli olurdu. Düzdür, bu qiyam tərəfdarları arasında pakməramlılıq və əsl şiələr də var idi ki, onlar İslamın ali məqsədləri uğrunda ölümə getməyə belə hazır idilər. Ancaq bu cür insanların sayı çox az idi və mübarizə aparanlar əsasən, müəyyən bir İslami

məqsədi olmayan şəxslər idilər. Onlar məruz qaldıqları zülm və haqsızlıqlar nəticəsində narahat olub mövqelərini dəyişmək fikrinə düşür, lakin məğlubiyyət zamanı, yaxud ölüm təhlükəsində olduqlarını hiss etdikdə, öz rəhbərlərini tənha qoyub ondan uzaqlaşırıdılar. Bir daha xatırladıq ki, əgər bu qiyamların əksəriyyəti məsum İmamların etirazı ilə üzləşirdisə, onun səbəbi, ya bu qiyamların əsl İslami qiyam olmaması, qiyamçıların, yaxud qiyam başçılarının bəzi qeyri-İslami hərəkətləri olmuş, ya da onların fəaliyyətinin məğlub olacağını qabaqcadan görmək olmuşdur. Buna görə də, əgər İmam onların qiyamına razılıq versəydi, qiyamın məğlub olacağı təqdirdə şiə və İmamət məsələsinin əsası, həmçinin, şiə məzhəbinin əsas qüvvələri təhlükə qarşısında olardı.

İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) Mədinədən Samirraya göndərilməsi

İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) İmaməti dövründəki Abbasi xəlifələri arasında hamıdan çox Mütəvəkkil o Həzrətlə həmzaman olmuşdur. Buna görə də, onun İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) müqabilindəki mövqeyini araşdırmaq daha məqsədəuyğun olar.

Mütəvəkkil Bəni-Haşimə qarşı çox kobud və düşmənçəsinə rəftar edirdi. O, Bəni-Haşimə qarşı daima bədgüman olmuş və onları həmişə ittiham etmişdir. Vəziri Übeydullah ibn Yəhya ibn Xaqan da, həmişə onun yanında Bəni-Haşimə qarşı töhmətlər qoşaraq bu tayfaya qarşı pis rəftar etməyə vadar edirdi. Mütəvəkkil Ələvilərə qarşı zülm və insafsızlıqda sanki bütün Abbasi xəlifələrini ötüb keçmişdi.¹

Mütəvəkkilin Əli (ə) və onun övladlarına qarşı misli görünməmiş bir düşmənçiliyi var idi. Əgər bir nəfərin Əliyə (ə) rəğbət bəslədiyindən xəbər tutsaydı, bütün mal-dövlətini müsadirə edib özünü də öldürəcəkdə.²

Mütəvəkkil İmam Əliyyə-Nəqi (ə) öz nəzarəti altına almaq üçün atababalarının yolunu davam etdirir, nəyin bahasına olursa olsun, fikrini o Həzrət barədə rahat etmək istəyirdi. Bundan qabaq Məmunun İmamın (ə) fəaliyyətini nəzarət altına almaqda işlətdiyi metodu müşahidə etdik. Onun

¹ *Məqatilut-talibin, səh. 395*

² *Əlkamilu fit-tarix, c.7, səh.55*

İmam Cavad (ə) ilə qohumluq əlaqəsi yaratmasına baxmayaraq, o hətta Həzrətin evinin daxilində belə, onu nəzarət altında saxlaya bilmir. İmam Cavad (ə) şəhid olduqdan və İmam Əliyyən-Nəqi (ə) İmamət məqamına yetişdikdən sonra da bu planı həyata keçirməyin nə qədər lazım olduğunu həmin dövrün xəlifəsi çox yaxşı başa düşürdü. Çünki İmam Mədinədə qalıb xəlifənin nəzarətindən uzaq olsaydı, onda bu zalım hökumət üçün çox ciddi təhlükə yarada bilərdi. Buna görə də, xəlifə (Mütəvəkkil) bu təhlükə ehtimalının qarşısını almaq məqsədilə öz planını həyata keçirməli idi. Belə ki, Mədinə hakiminin xəlifəyə verdiyi məlumat onu həddən artıq nigaran edir və nəticədə Mütəvəkkil o Həzrəti Mədinədən Samirraya gətizdirir.

Mədinə hakimi Abdullah ibn Məhəmməd Haşimi xəlifəyə göndərdiyi məktubda İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) Mədinədə topladığı sosial baza haqqında məlumat verərək onu bərk qorxuya salır.¹

Ancaq İmam Əliyyən-Nəqi (ə) Mütəvəkkilə bir məktub yazıb Abdullahın dediklərinin yalan olduğunu bildirərək ondan xəlifəyə şikayət etdi. Mütəvəkkil də bir çox siyasətçilər kimi ikibaşlı bir iş əl ataraq bir tərəfdən Abdullah ibn Məhəmmədi işdən çıxarır, digər tərəfdən də öz katibinə tapşırır ki, İmam Əliyyən-Nəqiyə (ə) bir məktub yazsın. O, öz məktubu ilə zahirdə İmama olan münasibətini göstərmək istəyir, həqiqətdə isə məqsədi İmamı öz nəzarəti altına almaq idi.²

Şübhəsiz ki, İmam Əliyyən-Nəqi (ə) Mütəvəkkilin fikrindəki pis məqsəddən xəbərdar idi. Ancaq Samirraya getməkdən başqa çarəsi yox idi. Çünki Mütəvəkkilin dəvətini qəbul etməmək İmamdan şikayət edənlər üçün qəti bir sübut, eyni zamanda Mütəvəkkili daha da qəzəbləndirib o Həzrətə artıq təzyiqlər göstərməsi üçün bir bəhanə ola bilərdi. İmam Əliyyən-Nəqi (ə) sonralar Samirrada buyururdu “Məni Mədinədən güclə Samirraya gətirdilər”³

Nəhayət, İmam Əliyyən-Nəqi (ə) Mütəvəkkilin o Həzrəti Samirraya dəvət etməsi məktubunu aldıqdan sonra Yəhya ibn Hərsəmə ilə Samirraya getməli olur.⁴

¹ *Biharul-ənvar, c.50, səh.200*

² *Biharul-ənvar, c.50, səh.200*

³ *Biharul-ənvar, c.50, səh.129*

⁴ *Əl-irşad, səh.334*

İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) Samirraya gəlişi

Mütəvəkkilin göstərişinə əsasən, İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) Samirraya gəlişi üçün təyin edilmiş gün, onun üçün hələ yer hazırlanmaması bəhanəsi ilə təxirə salınır və o Həzrət bir gecə “Xanus-səvalik” (kimsəsizlər karvansarası) adlanan bir yerdə qalmalı olur. Bu hərəkətdən məqsəd siyasi baxımdan bir növ İmamı zəhmətə salaraq təhqir etmək olmuşdur. Səhəri gün o Həzrət üçün bir ev təyin olunur. Bundan sonra İmam həmin evdə qalmağa başlayır.¹

İmam Əliyyən-Nəqi (ə) bu şəhərdə zahirdə azad olsa da, əslində elə bil ki, həbsdə saxlanılırdı. Çünki o Həzrətin qaldığı yer, onun yanına gəlib-gedənlər və bütün işləri daima nəzarət altında idi.

Məsihi həkimi və Bəxtişuyun şagirdi Yəzdad, İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) güclə Samirraya gətirilməsinə işarə edərək deyir: “Əgər qeyb aləmindən xəbəri olan bir nəfər varsa, o da məhz odur (İmam Hadidir). Onu bura gətizdirməkdə məqsəd camaatın ona tərəf meyl etməsinin qarşısını almaqdır. Çünki onun olması ilə öz hakimiyyətlərini təhlükə altında görürdülər.”²

Mütəvəkkilin İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) camaat arasında olan mənəvi nüfuzundan qorxmasını o Həzrətin qalması üçün təyin edilmiş yaşayış yerindən başa düşmək olar.

Vəkillik əlaqəsi orqanı

Şiə İmamlarının Abbasi xəlifələri dövründə üzleşdiyi böhranlı vəziyyət onları şiələrle əlaqə saxlamaq üçün başqa bir vasitə axtarmağa məcbur etdi. Bu da İmamların şiələrle əlaqə vasitəsi təşkil edib müxtəlif şəhər və kəndlərdə vəkillər və nümayəndələr təyin etməsindən ibarət olmuşdur. Bu hərəkətdən əsas məqsəd vəkillər vasitəsilə müxtəlif yerlərdən xüms, zəkat, nəzir, hədiyyə və bu kimi şeylərin yığılaraq İmama çatdırılması, həmçinin, şiələrin fiqhi və əqidəvi suallarına İmam tərəfindən cavab verilməsi və vəkillərin bu çətinlikləri siyasi nöqteyi-nəzərdən hazırkı vəziyyətlə uyğunlaşdırması olmuşdur. İmamların fəaliyyətində bu hərəkətin böyük rolu

¹ *Əl-irşad, səh.334*

² *Biharul-ənvar, c.50, səh.161*

olmuşdur. Samirra şəhərində ciddi nəzarət altına alınmış İmam Əliyyə-Nəqi (ə) atası İmam Cavadın (ə) icra etdiyi işini davam etdirərək müxtəlif şəhər və kəndlərə vəkil və nümayəndələr təyin edirdi. Doğru yola yönəlmiş bu vəkillər yuxarıda qeyd olunmuş məqsədləri tam şəkildə yerinə yetirirdilər.

İmam Əliyyə-Nəqi (ə) ilə şiələr arasında bilavasitə əlaqənin olmaması vəkillərin məzhəbi və siyasi rolunu gücləndirdi, belə ki, onların, işləri səliqə-səhmana salmaqda məsuliyyətləri daha da artdı. Vəkillər get-gedə şiələrin işini idarə etməkdə dəyərli təcrübələr əldə edirdilər. Bir çox tarixi faktlar göstərir ki, vəkillər müxtəlif məntəqələrə əsasən, şiələri aşağıdakı dörd qrupa bölmüşdülər: Bağdad, Mədain və Kufə (İraq) məntəqəsi; Bəsrə və Əhvaz məntəqəsi; Qum və Həmədan məntəqəsi; Hicaz, Yəmən və Misir məntəqəsi.

Bu məntəqələrin hər biri üçün xüsusi vəkil təyin edilir, onlar da özlərinə yerli əhəlidən işçilər seçirdilər. Bu nümayəndəliyin fəaliyyətini İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) nümayəndələrə verdiyi göstərişlərdə müşahidə etmək olar. Rəvayət olunmuşdur ki, İmam Əliyyə-Nəqi (ə) hicrətin 232-ci ilində öz məntəqə (Bağdad) vəkili Əli ibn Bilala yazmışdır: «...Mən Əbu Əli ibn Rəşidi Əli ibn Hüseyn ibn Əbdürrəbbihin yerinə vəkil təyin edirəm. Bu məsuliyyəti ona görə onun öhdəsinə qoyuram ki, o, bu iş üçün lazımı səlahiyyətə kifayət qədər malikdir. Belə ki, bu işdə heç kəs ondan üstün ola bilməz. Bilirəm ki, o məntəqənin böyüyü sənə, buna görə də, səni bu işdən xəbərdar etmək istədim. Eyni zamanda sən də ona tabe olmalı və toplanmış şəri vergiləri ona göndərməlisən. Bütün şiələri bu işdən xəbərdar et və o, öz vəzifəsini layiqincə yerinə yetirsin deyə, onları da ona tabe olmağa və ona kömək etməyə dəvət et...»

Həmçinin, İmam Əliyyə-Nəqi (ə) başqa bir məktubunda vəkillərindən biri Əyyub ibn Nuha belə yazmışdır: “Ey Əyyub ibn Nuh! Mənim göstərişim sənə çatdıqdan dərhal sonra Əbu Əli ilə müxalifətçilikdən əl çək. Hər ikiniz öz məntəqənizdə öhdənizə düşən vəzifəni yerinə yetirməlisiniz. Belə olduğu halda, öz vəzifənizi mənimlə məsləhətləşmədən də yerinə yetirə bilərsiniz. Ey Əyyub, mənim göstərişimə əsasən, bundan sonra Bağdad və Mədain camaatından heç bir şeyi (şəri vergini) qəbul etmə və onlardan heç birinə mənimlə görüşməyə icazə vermə! Əgər sən öz məsuliyyət çərçivəndən kənar olan bir şəxs sənə şəri vergi versə, ona de ki, aparıb öz məntəqə vəkilinə versin.

Ey Əbu Əli! Sənə də göstəriş verirəm ki, eynilə Əyyuba verdiyim göstərişi yerinə yetirəsən.”

İmam Əliyyən-Nəqi (ə) Əbu Əli ibn Rəşidin vasitəsilə Bağdad, Mədain və Kufədəki şiələrinə də bir məktub göndərir. Məktubda deyilir: «...Mən Əbu Əli ibn Rəşidi Hüseyn ibn Əbdürrəbbih və digər keçmiş vəkillərimin yerinə vəkil təyin edirəm. O, mənim yanımda artıq Hüseyn ibn Əbdürrəbbih vəzifəsini daşıyır. Şəri vergilərin toplanması baxımından digər vəkillərin də ixtiyarını ona verərək, bu işə layiq olduğuna görə onu sizin işlərinizi idarə etmək üçün təyin edirəm. Siz şəri vergilərinizi ona verin. Öz əlaqənizi əsla onunla pozmayın və ona qarşı çıxmaq fikrini başınızdan çıxarın. Allaha itaət etməyə, əmlakınızı təmizləməyə tələsin, bir-birinizin qanını tökməyin, xeyir işlərdə, təqvada bir-birinizə əl tutun. Allah rəhmətinə nail olmaq istəyirsinizsə, təqvalı olun!»¹

Bağdad ətrafındakı Hamiya kəndinin sakini Əli ibn Cəfər də İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) vəkillərindən biri idi. Onun fəaliyyəti barədə Mütəvəkkilə xəbər çatmış, Mütəvəkkil onu tutaraq həbs etmişdi. Uzun müddət həbsdə qaldıqdan sonra azad olmuş, sonra da İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) sifarişi ilə Məkkəyə gedib orada yaşamağa başlamışdır.²

İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) nümayəndələri arasında İbrahim ibn Məhəmməd Həmədaninin də adını qeyd etmək lazımdır. İmamın ona yazdığı məktubda deyilir: “Göndərdiyin şəri vergilər gəlib çatdı. Allah səndən qəbul etsin, şiələrimizdən də razı qalsın və onları dünya və Axirətdə bizimlə bir yerdə qərar versin...”

Bu məktubdan açıq-aşkar məlum olur ki, İmam, İbrahimi nümayəndə təyin etmiş və (ola bilsin ki, öz vəzifəsindən əlavə) şiələrdən toplanmış şəri vergiləri də, o Həzrətə çatdırırmış.

Bir sözlə, nümayəndələrin apardığı fəaliyyət, xüsusən də, Mütəvəkkilin hakimiyyəti dövründəki fəaliyyətləri göz qabağındadır. Mütəvəkkil Ələvilərlə düşmənçiliyi olan şəxsləri özünə tərəf cəlb edərək onları, Ələvilərin gizli şəkildə apardığı fəaliyyətini dayandırmağa sövq edirdi. O, şiələri tutub həbs etmək məqsədilə bir sıra nizami hərəkətə əl atır və özü də bu hərəkəti çox ciddiyyətlə həyata keçirirdi. Onun bu hərəkəti İmamın

¹ *Tusi. səh.513-514*

² *İsbatul-vəsiyyə, səh.233*

Bağdad, Mədain və Kufədəki bəzi vəkillərinin ölümünə, bəzilərinin isə həbs edilməsinə gətirib çıxarır.¹

Mütəvəkkilin bu hərəkəti vəkillik əlaqəsinə ciddi sarsıntılar varid etsə də, İmam Əliyyən-Nəqi (ə) öz gözəl təcrübələri nəticəsində bu əlaqəni daima fəal saxlayırdı.

¹ *İxtiyaru mərifətul-ricəl, səh.603*

İmam Əliyyə-Nəqi (ə) saray fəqihləri ilə üz-üzə

Abbasi xəlifələrinin əsas siyasəti camaatın diqqətini saray fəqihlərinə (alimlərinə) cəlb etmək və onların verdiyi fətvaları rəsmi fətva elan etmək olsa da, lakin İmam Əliyyə-Nəqi (ə) Samirrada olduğu müddət ərzində neçə dəfə saray fəqihləri arasında fətva müxtəlifliyi baş verməsi nəticəsində onlar məcbur olub İmama müraciət etmiş, o Həzrət isə öz İmamət elmi sayəsində aydın sübutlarla məsələnin həqiqətini üzə çıxarmış və nəticədə saray fəqih və alimləri o Həzrətin elmi qarşısında baş əyib təslim olmuşlar. İndi bu cür məqamlardan ikisini oxucuların diqqətinə çatdırırıq:

1. Zina etmiş məsihinin cəzası

Bir gün müsəlman qadınla zina etmiş məsihi bir kişini Mütəvəkkilın hüzuruna gətirirlər. Mütəvəkkil onun üzərində şəri hədd icra etmək istəyir. Lakin məsihi dönüb müsəlman olur. Baş qazı Yəhya ibn Əksəm deyir: “Onun müsəlman olması, onun bütün günahını aradan apardı və ona heç bir hədd icra edilməməlidir.” Fəqih və alimlərdən bəziləri dedilər ki, onun haqqında şəri hədd üç dəfə icra olunmalı, bəziləri isə başqa cür hökm verdilər. Verilən hökm və fətvaların müxtəlif olması Mütəvəkkili İmam Əliyyə-Nəqiyə (ə) müraciət etməyə məcbur edir. Məsələni İmama dedikdə, o Həzrət buyurur ki, ona ölənə qədər şallaq vurulmalıdır. İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) verdiyi bu fətva Yəhya ibn Əksəm və digər fəqih və alimlərin ciddi narazılığına səbəb oldu. Onlar dedilər: “Heç bir ayə və hədisdə bu cür fətva yoxdur.” Sonra da Mütəvəkkilə dedilər ki, İmama bir məktub yazıb bu fətvanın istifadə edildiyi əsası öyrənsin. Mütəvəkkil də onların dediyi kimi edir. İmam Əliyyə-Nəqi (ə) məktubun cavabında yazır: “Onlar əzabımızı gördükdə dedilər: “Biz yalnız Allaha iman gətirdik, [Rəbbimizə] qoşduğumuz şərikləri [bütələri] isə inkar etdik.” Amma əzabımızı gördükləri zaman iman gətirmələri Allahın Öz bəndələri barəsində öncə olub keçmiş (tətbiq edilmiş) adətinə, qayda-qanununa müvafiq olaraq heç bir fayda vermədi. (Əzab gəlməmişdən əvvəl iman gətirmək lazımdır, əzabı gördükdə gətirilən iman heç bir faydası olmaz). Onlar elə oradaca ziyana uğradılar (məhv oldular).”¹

¹ *Ğafir surəsi, ayə 84-85*

Mütəvəkkil İmamın verdiyi fətvanı qəbul edərək zina etmiş məsihinin həddinin o Həzrətin verdiyi fətvaya uyğun olaraq icra edilməsini tələb etdi.¹

İmam Əliyyən-Nəqi (ə) bu ayəni qeyd etməklə onlara başa salmaq istəyirdi ki, kafirlərin (müşriklərin əzabı görərkən) iman gətirmələri Allahın əzabını onlardan götürmədiyi kimi bu məsihinin də müsəlman olması şəri həddi onun boynundan götürmür.

2. Mütəvəkkilin nəziri

Bir dəfə Mütəvəkkil bərk xəstələnir. O nəzir edir ki, əgər sağalsa, Allah yolunda çoxlu qızıl sikkə paylayacaq. Sağaldıqdan sonra fəqih və alimləri yığıb soruşur ki, “çoxlu” hesab olmaq üçün neçə qızıl sikkə verməliyəm? Onlar müxtəlif fətvalar verirlər. Mütəvəkkil yenə məcbur olub İmam Əliyyən-Nəqiyə (ə) müraciət etməli olur. O Həzrət buyurur ki, “çoxlu” hesab olmaq üçün səksən üç qızıl sikkə verməlisən.

Fəqih və alimlər İmamın bu fətvasından təəccüblənib deyirlər ki, ondan soruşun, görək bu fətvanı hansı əsasə görə deyir?

Mütəvəkkil İmam Əliyyən-Nəqidən (ə) verdiyi fətvanın əsası barədə soruşduqda, o Həzrət buyurur: “Allah-taala Quranda buyurmuşdur: “Allah sizə [müsəlmanlara] bir çox yerlərdə kömək etmişdir.”²

Bütün Əhli-beytimiz də buyurur ki, Peyğəmbərin (s) dövründə səksən üç döyüş olmuşdur.”³

İmam Əliyyən-Nəqi (ə) və müxtəlif fırqələr

İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) dövründə Mötəzilə və Əşairə kimi müxtəlif məzhəb və fırqələr yayılmış, İslam cəmiyyəti arasında əqidə elminin çoxsaylı nəzəriyyələri yaranmış, “məcburiyyət” (“cəbr”), “ixtiyar”, “Allahın görünməsinin mümkün olub-olmaması”, “Allahın cisim olması” və bu kimi elmi mübahisələr getməkdə idi. Buna görə də, o Həzrət bəzi vaxtlar elə suallarla üzləşməli olurdu ki, o sualların bu kimi məzhəblərdən meydana gəlməsi açıq-aşkar bəlli idi. Şiə məclislərinə bu cür batil əqidələrin yol

¹ *Vəsailuş-şiə, c.18, səh.408*

² *Tövbə surəsi, ayə 25*

³ *Təzkirətul-xəvass, səh.360*

tapması ehtimalı şüələrin o Həzrətin başçılığı ilə hıdayət edilməsi və onların İmam kimi bir rəhbərə ehtıyac duyduqları zərurətini daha da artırırđı. Bu baxımdan İmam Əliyyən-Nəqi (ə) öz məktub və elmi mübahisələrində “cəbriyyə”, “Allahın cisim olmasına inan” və bu kimi məzhəblərin əqidə və nəzəriyyələrinin əsassız olduğunu qəti və aşkar dəlillərlə isbat edir və əsl İslam əqaidini heç bir təhrif olmadan cəmiyyətə təqdim edirdi. Təbii ki, bu da o Həzrətin elmi məqamının yüksək olduğuna dair bir nümunədir.¹

İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) elmi həyatını mütlaiə etdikdə məlum olur ki, o Həzrətin elmi mübahisələrinin əksəriyyəti bu kimi əqaid bölməsinə aid olan mövzular barədə olmuş, həmçinin, o Həzrətdən bu sahədə söylənilmiş hədislər şiə məzhəbinin əsaslarının açıq-aşkar üstün olduğunu göstərir. Misal üçün o Həzrətin Əhvaz camaatının “məcburiyyət” və “ixtiyar” nəzəriyyələri haqqında olan sualına yazdığı və orada aydın və qəti dəlillərlə nə məcburiyyət, nə də ixtiyar olan düzgün nəzəriyyəni sübut etdiyi məktubu qeyd etmək olar.²

Qulatlarla mübarizə

İmam Əliyyən-Nəqinin (ə) dövründə fəaliyyət göstərən azğın, batil və yanlış fırqə və məzhəblərdən biri də Qulat məzhəbi olmuşdur. Onlar əsassız və boş əqidələrə malik olub özlərini şiə kimi qələmə verirdilər. Onlar İmam barədə ifrat dərəcəsinə vararaq, onu Allah kimi qələmə verir və bəzi vaxtlar özlərini İmamın nümayəndəsi adlandırıb bu yolla şiə məzhəbini digər məzhəblər yanında ləkələyirdilər. İmam Əliyyən-Nəqi (ə) bu fırqəyə qarşı öz etirazını bildirib onlarla mübarizə aparır, onları rədd etməklə şiə məzhəbinin ləkələnməsinin qarşısını almağa çalışırdı. Bu məzhəbin puç və əsassız əqidəsinin yaranmasına bəlkə də, aşağıdakı məsələlər şərait yaratmışdır:

1) İmamdan müşahidə olunmuş kəramət, qeybdən xəbər vermə və bəşər qüdrətindən xaric olan işləri düzgün anlamaq qüdrətində malik olmayan bu məzhəb nümayəndələri onları (bu hadisələri) bidət, mövhumat və İslama zidd olan hərəkətlərinə bəhanə qərar verirdilər.

2) Bu məzhəbə xidmət edən şəxslər İslam qayda-qanunlarını, şəriəti, İslami hökmləri ayaq altına alıb öz istədikləri kimi hərəkət etmək istəyirdilər.

¹ *Ehticac, səh.249*

² *Tuhuful-uqul, səh.458-475*

Buna görə də, İslamın (şəriətin) haram buyurduğu bütün şeyləri halal sanırdılar.

3) Onlar camaatın malına tamah salaraq şiələrin İmama verdikləri şəri vergiləri bir yolla ələ keçirmək istəyirdilər.

Qulət məzhəbi sözün əsl mənasında çox təhlükəli və adamı yoldan çıxaran bir məzhəb olmuşdur. Bu məzhəbin başçıları sırasında aşağıda adları çəkilmiş şəxsləri göstərmək olar:

1) Əli ibn Həsəkə Qummi; **2)** Qasim Yəqtini; **3)** Həsən ibn Məhəmməd ibn Baba Qummi; **4)** Məhəmməd ibn Nüseyr Fəhri; **5)** Fəris ibn Hətam.

Misal üçün qeyd edək ki, Əli ibn Həsəkənin əqidəsi belə olmuşdur:

a) İmam Əliyyən-Nəqi (ə) Allah, yaradan və dünyanı idarə edəndir.

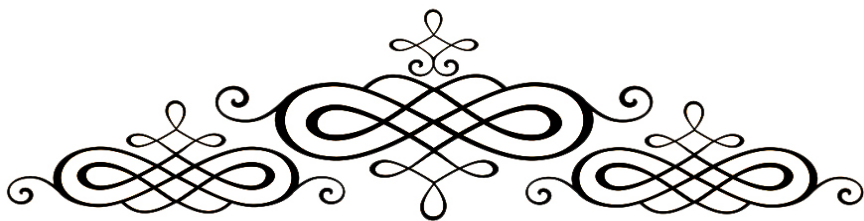
b) İbn Həsəkə (özü) İmam tərəfindən camaatın hidayət olunması üçün göndərilmiş peyğəmbərdir.

v) Zəkat, həcc, oruc və bu kimi İslami hökmlərin heç biri vacib deyil.¹

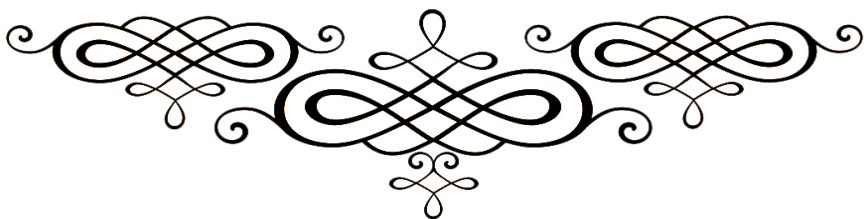
Müsəlmanların bu barədə olan suallarına cavab verən məktublar göndərən İmam Əliyyən-Nəqi (ə) bu məzhəbdə olanları azğın və kafir kimi tanıtdırır şiələri onlardan uzaq olmağa dəvət edirdi. O Həzrət, İbn Həsəkə və onun azğın fikirləri haqqında sual etmiş şiələrdən birinə belə yazır: “(Allahın lənətinə gəlmiş) İbn Həsəkə yalan deyir. Mən onu öz dostlarımdan hesab etmirəm, o nə danışır? Allah ona lənət etsin! And olsun Allaha ki, Allah-taala Məhəmmədi (s) və eləcə də, ondan qabaqkı peyğəmbərləri ancaq təkallahlığa, namaz qılıb zəkat verməyə, həccə getməyə və camaata rəhbərlik etməyə göndərmişdir. Məhəmməd (s) camaatı yalnız şəriksiz olan tək Allaha etiqad bəsləməyə dəvət etmişdir. Biz də onun canişini olub Allahın bəndələriyük və Allaha şəriək qoşmuruk. Əgər Ona itaət etsək, Onun mərhəmətinə nail olacağıq, ancaq Onun əmrlərindən çıxsaq, onda Onun əzabına düşər olacağıq. Bizim yox, əksinə, Allahın bizim və bütün məxluqatın boynunda haqqı və hüccəti var. Mən bu cür sözlər deyən şəxsə (İbn Həsəkəyə) nifrət edir və bu cür sözlərdən Allaha pənah aparıram! Siz də onlardan uzaq olun, onları çətinliklərə, təzyiqlərə məruz qoyun və onların biri əlinizə düşəndə, daşla vurub başını yarın.”²

¹ *Həyatul-imamul-Hadi, səh.335*

² *Mərifətul-ricəl, səh.519*

İMAM HƏSƏN ƏSKƏRİ

İmam Həsən Əskərinin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

Şiələrin on birinci İmamı Həzrət Həsən Əskəri (ə) hicrətin 232-ci ilində anadan olmuşdur. Atası onuncu İmam Həzrət Əliyyən-Nəqi (ə), anası isə Hüdeysə adlı təqvalı bir qadın olmuşdur. Bəzi tarixçilər onun adını Süsən qeyd etmişlər¹. Bu qadın təqvalı və İslam maarifinə malik bir qadın olmuşdur. Onun fəzilətinə gəldikdə isə bunu demək kifayət edər ki, o, İmam Həsən Əskərinin (ə) şəhadətindən sonra o cür böhranlı bir vəziyyətdə şiələrin pənahgahına çevrilmişdi.²

İmam Həsən Əskəri (ə) Abbasi xəlifəsinin əmrilə məcburi şəkildə Samirrada Əskər adlı bir yerdə saxlanıldığı üçün Əskəri adlandırılmışdı.³

O Həzrətin digər məşhur ləqəblərindən biri Nəqi, başqa birisi Zəki, künyəsi isə Əbu Məhəmməd olmuşdur⁴.

O Həzrət 22 yaşında ikən atası şəhadətə yetişmişdi. Altı il şiələrin İmamı olmuş, ümumilikdə isə iyirmi səkkiz il yaşamışdır. Hicrətin 260-cı ilində şəhid olmuş və Samirra şəhərində öz evində, atasının qəbrinin yanında dəfn olunmuşdur⁵.

¹ Əl-irşad, səh.335

² Ənvarul-bəhimə, səh.151

³ İləluş-şəraye, c.1, səh.130

⁴ Dəlailul-imamə, səh.223

⁵ Əl-irşad, səh.345

İmam Həsən Əskərinin (ə) həməsri olmuş xəlifələr

İmam Həsən Əskəri (ə) İmam olduğu qısa müddət ərzində bir-birindən zalım olan üç Abbasi xəlifəsinin həməsri olmuşdur. Bu üç xəlifə aşağıdakılar olmuşlar:

- 1) Əl-Mötəzz Billah (252–255 hicri qəməri);
- 2) Əl-Mühtədi Billah (255–256 hicri qəməri);
- 3) Əl-Mötəmid (256–279 hicri qəməri).

İmam Həsən Əskərinin (ə) dövründə siyasi-ictimai vəziyyət

Göründüyü kimi İmam Sadiqin (ə) həyatından İmam Hadinin (ə) zamanınadək Abbasi xəlifələri imamlara qarşı təzyiqlərdə əllərindən gələni əsirgəmədilər. Bu təzyiqlər İmam Cavad (ə), İmam Əliyyə-Nəqi (ə) və İmam Həsən Əskərinin (ə) Samirrada olduğu dövrdə kulminasiya həddinə çatır. Bu təzyiqlərin şiddətindən Abbasilərin hökumət mərkəzində (Samirrada) yaşamış üç İmam cavan yaşlarında ikən şəhadət şərbətini içmişdir. İmam Cavad (ə) 25, İmam Əliyyə-Nəqi (ə) 41, İmam Həsən Əskəri (ə) isə 28 yaşında şəhid olmuşdur. Üçünün yaşını bir-birinin üstə gəldikdə cəmi 94 il edir. Bu isə onlara qarşı yönəldilmiş təzyiqlərin nə dərəcədə güclü olduğunu göstərir. İmam Həsən Əskəriyə (ə) qarşı olunan təzyiqlər özündən qabaqkı iki İmama olunmuş təzyiqlərdən çox olmuşdur. Bunun isə iki səbəbi var:

1) İmam Həsən Əskərinin (ə) dövründə şiələr İraqda böyük bir qüdrətə sahib olmuşdular. Bütün camaat da bilirdi ki, onlar rəsmi xəlifəyə qarşı mənfi mövqedə durur və Abbasi xəlifələrinin heç birini rəsmən xəlifə kimi qəbul etmirlər. Onların fikrincə, İslamda xəlifəlik məqamı Həzrət Əlinin (ə) övladlarına məxsusdur. O dövrdə də bu ailənin parlaq nümayəndəsi məhz İmam Həsən Əskəri (ə) olmuşdur. Şiələrin böyük bir qüdrətə çatmasını Mötəmidin vəziri Übeydullahın bu məsələyə etiraf etməsi də təsdiq edir. Belə ki, İmam Həsən Əskərinin (ə) şəhadətindən sonra o Həzrətin qardaşı Cəfər Kəzzab Übeydullahın yanına gəlib deyir: “Əgər sən məni qardaşımın yerinə (İmam) təyin etsən, mən bu işə görə sənə ildə iyirmi min dinar pul

verərəm.” Vəzir (Übeydullah) onun bu sözündən qəzəblənib deyir: “Axmaq, xəlifə sənin atanı (İmam Əliyyə-Nəqini (ə)) və qardaşını İmam bilənlərin üstünə bu fikirlərindən dönmək üçün o qədər qılınc çəkdi, ancaq onları öz fikirlərindən döndərə bilmədi, nə qədər çalışsa da buna nail olmadı. Əgər sən də şiələrin fikrində İmamsansa, onda xəlifəyə-filana ehtiyac yoxdur, yox, əgər onların fikrincə İmam deyilsənsə, onda bizim səyimizin bir xeyri olmayacaq.”¹

2) Abbasilər sülaləsi və onların davamçıları bir çox rəvayətlərə əsasən bilirdilər ki, bütün azğın hökumətləri tar-mar edəcək vəd edilmiş Məhdi (ə) İmam Həsən Əskərinin (ə) nəslindən olacaq. Buna görə də, onlar daima İmam Həsən Əskəriyi (ə) təqib edirdilər ki, oğlunu ələ keçirib öldürsünlər. (Necə ki, Firon Musanı (ə) uşaqlığından ələ keçirmək üçün əbəs yerə səy edirdi.) Bu barədə İmam Həsən Əskərinin (ə) şəhadəti bölməsində ətraflı məlumat verəcəyik.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz iki səbəbə görə on birinci İmama qarşı təzyiqlər həddən artıq çox idi və hər tərəfdən o Həzrət nəzarət altına alınmışdı. Abbasi xəlifəsi, İmam Həsən Əskərinin (ə) mühüm ictimai nüfuz və mövqeyindən o qədər narahat idi ki, o Həzrəti həftənin birinci və dördüncü günləri saraya gəlməyə məcbur etmişdi.²

Abbasilər o qədər qorxurdular ki, bununla kifayətlənmir, xəlifə Mötəzz İmamı tutub zindana saldırır. Hətta xəlifə, Səid Hacıbə əmr edir ki, o Həzrəti Kufəyə tərəf aparıb yolda qətlə yetirsin. Ancaq üç gündən sonra türklər onun özünü qətlə yetirirlər.³

Mötəzdən sonra xəlifə Mühtədi də İmam Həsən Əskəriyi (ə) tutub həbs edir və Mötəzz kimi o da, İmamı qətlə yetirmək istəyir. Lakin Allah buna icazə vermir və türklər onun öz əleyhinə qiyam edərək onu öldürürlər.⁴

İmam Həsən Əskərinin (ə) çoxsahəli fəaliyyəti

Abbasilər hökumətinin amansız təqibinə, bu qədər əzab-əziyyətlərinə baxmayaraq İmam Həsən Əskəri (ə) bir sıra siyasi-ictimai və elmi fəaliyyətlər

¹ *Kəşful-ğimmə, c.3, səh.197*

² *Mənaqib, c.4, səh.434*

³ *Biharul-ənvər, səh. 311-313*

⁴ *Kitabul-ğeybə, səh.134*

yətlər göstərmişdir. O Həzrətin fəaliyyətlərini aşağıdakı şəkildə xülasə etmək olar:

1) İslam dininin müdafiəsi uğrunda göstərdiyi elmi fəaliyyətlər, müxaliflərin şübhə və iradlarını rədd etmək və əsl İslam ideyasını camaata çatdırmaq;

2) Nümayəndələr təyin etmək, qasid və məktublar vasitəsilə uzaq yerlərin şüaləri ilə əlaqə saxlamaq;

3) Abbasilər hökumətinin güclü nəzarətinə baxmayaraq gizli siyasi fəaliyyət göstərmək;

4) Şüaləri, xüsusən də, yaxın dostlarını maliyyə cəhətdən təmin etmək;

5) Mühüm şüə ünsürlərini müşkülət qarşısında siyasi baxımdan qüvvətləndirmək;

6) İmaməti inkar edənləri cəlb etmək və şüaləri arxayınlaşdırmaq üçün qeybi məlumatlardan geniş istifadə etmək;

7) Şüaləri öz oğlu on ikinci İmamın (ə) qeybə çəkilməsi dövrünə hazırlamaq.

İndi isə bu fəaliyyətlərin hər birini ayrı-ayrılıqda şərh edirik.

1. Elmi fəaliyyətlər

Düzdür, İmam Həsən Əskəri (ə) Abbasilər hökumətinin yaratdığı o cür pis və məhdud şəraitdə öz geniş elmini bütün cəmiyyətə çatdırı bilməzdi. Lakin buna baxmayaraq, o Həzrət çətinliklə də olsa, hər birinin İslam maarifini yaymaqda və düşmənlərin iradlarını rədd etməkdə böyük rolu olmuş və neçə şagird yetişdirmişdi. Şeyx Tusi o Həzrətin şagirdlərinin sayının yüzdən çox olduğunu qeyd etmişdir. Onların arasında Əhməd ibn İshaq Əşəri Qummi, Əbu Haşim Davud ibn Qasim Cəfəri, Abdullah ibn Cəfər Himyəri, Əbu Əmr Osman ibn Səid Əmri, Əli ibn Cəfər və Məhəmməd ibn Həsən Səffar kimi böyük şəxsiyyətlər də olmuşdular. Əgər onların göstərdiyi xidmət və fəaliyyətləri barədə yazsaq, bu kitaba sığmaz. Onlar haqqında geniş məlumatı yalnız “rical” kitablarından əldə etmək olar.¹

Bu cür şagirdlər yetişdirməkdən əlavə, bəzi vaxtlar müsəlmanlar üçün müəyyən çətinliklər yaranır və onlar elə çıxılmaz vəziyyətə düşürdülər ki, onu İmam Həsən Əskəridən (ə) başqa heç kəs həll edə bilmirdi. İmam bu cür hallarda öz İmamət elmi sayəsində fəvqəladə bir tədbir töküüb müşkülü həll

¹ Əl-rical, səh.427

edir və müsəlmanları çıxılmaz vəziyyətdən qurtarırdı. Buna dair aşağıdakı bir nümunəni göstərməklə kifayətlənirik.

Rahibin əli açılır

Bir il Samirrada bərk quraqlıq düşür. Xəlifə Mötəmid əmr edir ki, camaat istisqa (Yağış diləmək) namazına çıxsın. Camaat üç gün dalbadal istisqa namazına gedib dua etsə də, lakin yağış yağmır. Dördüncü gün isə xristian yepiskoplarının baş katoliki, rahiblər və xristianlarla birlikdə səhraya gedir. Rahiblərdən biri hər dəfə əlini göyə qaldırıb dua etdikdə dolu yağmağa başlayırdı. Sonrası gün baş katolik də həmin işi təkrar edir. O qədər yağış yağır ki, camaat daha yağış istəmir. Bu iş camaatın təəccübünə və müsəlmanların böyük bir qisminin İslam dininə şəkk edib xristianlığa meyl etməsinə səbəb olur. Xəlifə bu işdən narahat olur, məcbur olub zindənda olan İmam Həsən Əskəriyi (ə) saraya çağırıdır və deyir: “Cəddin Peyğəmbərin (s) ümməti yolunu azır, onların dadına çat!” İmam Həsən Əskəri (ə) buyurur: “Baş katolik və rahiblərə de ki, sabah səhraya gəlsinlər.” Xəlifə deyir: “Camaat daha yağış istəmir. Kifayət qədər yağış yağıb, daha səhraya getməyin nə mənası var?” İmam buyurur: “Şəkk-şübhəni aradan götürmək istəyirəm.” Xəlifə əmr edir ki, sabah xristianların başçısı rahiblərlə birlikdə səhraya getsin. İmam Həsən Əskəri (ə) də çoxsaylı müsəlmanlarla birlikdə səhraya gedir. Baş katolik və rahiblər yağış yağması məqsədilə əllərini duaya qaldırırlar. Göy üzü tutularaq yağış yağmağa başlayır. Bu vaxt İmam Həsən Əskəri (ə) buyurur ki, gedin, filan rahibin əlində nə varsa, çıxarın. Onun ovcunda bir parça qara rəngli adam sümüyü var idi. İmam (ə) sümük parçasını bir parçaya бүкüb rahibə buyurur: “Yenə də Allahdan istə ki, yağış yağsın!”. Rahib yenə əlini göyə qaldırır. Ancaq bu dəfə əvvəlkindən fərqli olaraq, bulud çəkilir və günəş çıxır. Camaat hamı təəccüblənib mat qalmışdı. Xəlifə İmamdan soruşur: “Bu sümük nədir?” İmam Həsən Əskəri (ə) buyurur: “Bu, peyğəmbərlərdən birinin sümüyüdür, onu qəbirdən çıxarmışlar. Hansı peyğəmbərin sümüyü görünərsə, həmin an mütləq yağış yağmalıdır.” Xəlifə İmamı alqışlayır. Sümüyü yoxlayıb görürlər ki, o, həqiqətən də, peyğəmbər sümüyüdür. Bu hadisə İmamın zindandan azad olmasına və o Həzrətin camaatın yanında hörmətinin daha da artmasına səbəb olur. İmam Həsən Əskəri (ə) bu fürsətdən istifadə edib onunla bir

yerdə zindanda olan dostlarının azad edilməsini xəlifədən istəyir. Xəlifə İmamın istəyini qəbul edib onları da azad edir.¹

2. Tərəfdarları ilə əlaqə yaratmaq şəbəkəsindən istifadə etmək

İmam Həsən Əskərinin (ə) dövründə bir çox şəhərlərdə şiələrin sayı artmış və onlar müxtəlif yerlərdə mərkəzləşdirilmişdilər. Kufə, Bağdad, Nişabur, Qum, Abe (Ave), Mədain, Xorasan, Yəmən, Rey, Azərbaycan, Samirra, Qorqan (Corcan) və Bəsrə kimi yerlər artıq şiələrin mərkəzinə çevrilmişdi. Bu şəhərlər arasında Samirra, Kufə, Bağdad, Qum və Nişabur bir sıra səbəblər üzündən xüsusi əhəmiyyətə malik idi.²

Şiə mərkəzlərinin çoxalması və müxtəlif yerlərdə olması, onların həm İmamət xətti ilə, həm də bir-biri ilə əlaqə saxlamaları üçün tənzimlənmiş bir əlaqə mərkəzi tələb edirdi. Belə ki, bu mərkəz onları siyasi və dini baxımdan idarə etməli idi. Belə bir mərkəzə olan ehtiyac artıq doqquzuncu İmamın dövründən hiss olunmağa başlanmışdı. İmam Cavad (ə) və İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) həyatından danışarkən artıq o vaxtdan belə bir mərkəzin yarandığını qeyd etmişdik. Bu iş İmam Həsən Əskərinin (ə) dövründə də davam etdirilirdi. Tarixi qaynaqlara əsasən, İmam Həsən Əskəri (ə) şiələr arasında tanınmış şəxsləri seçib müxtəlif yerlərə nümayəndə göndərmiş, onlarla əlaqə saxlayaraq bütün şiələrə nəzarət edə bilmişdir. Bu nümayəndələr arasında o Həzrətin Nişabur şəhərindəki nümayəndəsi İbrahim ibn Əbduhu nümunə göstərmək olar. İmam Həsən Əskəri (ə) İshaq ibn İsmayıl və Nişabur şiələrinə yazdığı geniş məktubda İslam ümmətinin hidayət edilməsində (düz yola yönəldilməsində) İmamətin rolunu, İmamlardan itaət etməyin nə dərəcədə vacib olduğunu izah etdikdən və İmamın əmrindən çıxmamacağı tapşırıqdan sonra yazmışdır:

“İshaq, sən İbrahim ibn Əbduhun yanında mənim nümayəndəmsən. O da Məhəmməd Musa Nişaburi vasitəsilə ona göndərdiyim məktuba əməl etsin. Sən və şəhərinizdə olanların hamısı məktubda göstərilənlərə əməl etməlisiniz! İbrahim mənim məktubumu hamıya oxusun. Qoy heç kimdə şəkk-şübhə qalmasın... Allahın sonsuz rəhməti İbrahim ibn Əbduha, sənə və bizdən itaət edən bütün şəxslərə olsun. Mənim bu məktubu oxumuş

¹ *Nurul-əbsar, səh.167*

² *Həyatul-imam, səh.223*

şəhərinizdəki bütün şiələrım və o tərəflərdə haqdan dönməyən bütün şəxslər bizə çatdırılacaq şəri vergiləri İbrahim ibn Əbduha, o isə Raziyə, ya da onun dediyi bir şəxsə təhvil verməlidir. Bu, mənim əmrimdir...”¹

Bu məktubdan şiələrin maddi vəziyyətini dirçəltməkdə böyük rol oynayan şəri vergilərin yığılması məsələsindən əlavə, belə başa düşülür ki, İmamın nümayəndələrinin müəyyən mərtəbələri olmuş, hər birinin fəaliyyət dairəsi həmin mərtəbəyə əsasən, müəyyən edilmişdi. Toplanmış şəri vergilər axırda əsas nümayəndəyə, ondan da birbaşa İmama çatdırılmalı idi.

Görkəmli tarixçi Məhəmməd ibn Cərir Ət-Təbəri yazır: “Əhməd ibn İshaq Qummi Əşəri Şeyx Səduqun müəllimi və İmam Həsən Əskərinin (ə) nümayəndəsi olmuşdur. İmam Həsən Əskəri (ə) vəfat etdikdən sonra isə Həzrət Sahib əz-Zamanın (ə) nümayəndəsi olmuşdur. O Həzrət ona məktublar yazır, o da Qum və onun ətraf məntəqələrindən şəri vergiləri toplayıb ona çatdırırdı.” O, (Əhməd ibn İshaq) Qum şiələrindən topladığı yüz altmış kisə qızıl-gümüşü İmam Zamana (ə) çatdırır ki, bu da toplanmış şəri vergilərin külli miqdarda olduğunu göstərir.²

Əhvazlı İbrahim ibn Məhziyar da İmam Həsən Əskərinin (ə) nümayəndələrindən biri olmuşdur. O, topladığı bir qədər şəri vergini İmam Həsən Əskəriyə (ə) çatdırıb bilməmiş, o Həzrətin şəhadətindən sonra İbrahim xəstələndiyindən oğlu Məhəmmədə vəsiyyət edir ki, yığılmış şəri vergiləri Həzrət Məhdi əleyhissəlama çatdırsın. O, atasının vəsiyyətini yerinə yetirərək atasının əvəzinə on ikinci İmamın nümayəndəsi təyin olunur.³

İmam Həsən Əskərinin (ə) nümayəndələrinin başında Məhəmməd ibn Osman Əmri dururdu. Digər nümayəndələr isə onun vasitəsilə İmamla əlaqə saxlayırdılar. Onlar adətən topladıqları şəri vergiləri Məhəmmədə, o isə onları İmam Həsən Əskəriyə (ə) çatdırırdı.⁴

¹ *Biharul-ənvar, c.50, səh.219-223*

² *Dəlailul-imamə, səh.272*

³ *Əl-əhticac, səh.257*

⁴ *Mərifətur-ricəl, səh.532*

Qasidlər və məktublar

İmam Həsən Əskəri (ə) tərəfdarları mərkəzlərində nümayəndələr təyin etməkdən əlavə, qasidlər vasitəsilə də şiələrle əlaqə saxlayır və bu yolla onların müşkülətini həll edirdi. Bu sahədə İmam Həsən Əskərinin (ə) ən yaxın dostlarından biri olan Əbül-Ədyanın misilsiz xidmətlərini nümunə göstərmək olar. O, İmamın məktublarını müxtəlif yerlərdə yaşayan şiələrə çatdırır, eləcə də şiələrin İmama yazdığı məktubları, sualları, həmçinin onların çətinlik və müşkülətini, habelə İmama göndərdikləri şəri vergiləri Samirraya gətirərək İmama çatdırırdı.

Qasidlərdən başqa İmam Həsən Əskəri (ə) məktublaşma yolu ilə də şiələrle əlaqə saxlayır və onları öz hidayət qanadı altına alırdı. İmamın ibn Babəveyhə yazdığı məktub bu məktublaşmalardan bir nümunədir.¹

Bundan əlavə, o Həzrət Qum və Ave şəhərlərinin şiələrinə də iki məktub yazmışdır. Bu məktublar hədis kitablarında dərc olunmuşdur. (Həmin mənbə)

Müxtəlif münasibətlərlə o Həzrətin yazdığı başqa məktublar da vardır. Bir rəvayətə görə İmam Həsən Əskəri (ə) şəhadətindən bir neçə gün qabaq hicrətin iki yüz altmışıncı ili rəbiül-əvvəl ayının səkkizində Mədinə camaatına çoxlu məktub yazmışdır.²

3. Gizli siyasi fəaliyyətlər

Abbasilər hökumətinin ciddi nəzarətinə baxmayaraq İmam Həsən Əskəri (ə) bir sıra gizli siyasi fəaliyyətlər aparmış, bu fəaliyyətlər zamanı çox incə və gizli metodlardan istifadə edərək saray casuslarının gözündən uzaq olmuşdur. Bu fəaliyyətlərə dair çoxlu nümunələr vardır, lakin biz aşağıda qeyd etdiyimiz iki nümunə ilə kifayətlənirik:

1) İmam Həsən Əskərinin (ə) ən yaxın və səmimi dostlarından olan Osman ibn Səid Əmri yağ satmaq adı altında gizli fəaliyyət göstərirdi. Şiələr şəri vergilərini İmama göndərmək istəyəndə onu Osmana verir, o isə yağ qablarına qoyub onu İmama çatdırırdı.³

¹ *Biharul-ənvar, c.50, səh.317*

² *Biharul-ənvar, səh.331*

³ *Əl-ğeybə, səh.214*

2) İmam Həsən Əskərinin (ə) hamamını qızdırmaq üçün odun daşıyan Davud ibn Əsvəd deyir: Bir gün İmam məni çağırıb mənə qalın, uzun və dairəvi bir çubuq verib buyurdu ki, bu çubuğu apar ver Osman ibn Səidə. Mən çubuğu götürüb yola düşdüm. Yolda bir nəfər su daşıyanla rastlaşdım. Onun qatırı yolu kəsmişdi. O, məndən qatırı kənara çəkmək üçün kömək istədi. Mən İmamın verdiyi çubuğu qaldırıb qatıra çəkdim. Çubuq sındı, gözüm çubuğun içərisində olan məktublara sataşdı. Tez çubuğu qoltuğuma vurub geri qayıtdım. Su daşıyan isə məni söyə-söyə qaldı... İmamın evinə çatdıqda o Həzrətin xadimi qabağıma çıxıb dedi: “Ağa deyir ki, nə üçün çubuğu qatıra vurub sındırdın?” Dedim ki, bilmirdim çubuğun içərisində məktub var. İmam buyurdu: “Nəyə görə elə bir iş görürsən ki, sonradan üzr istəməli olasan? Bundan sonra bir də belə bir iş görmə. Əgər eşitsən ki, bir nəfər bizi söyür, yenə də işin olmasın, çıx yolunu get. Biz çox pis şəhərdə yaşayırıq. Sən ancaq öz işini gör. Bunu da bil ki, sənin bütün işlərin bizə çatdırılır.”¹

Bu hadisədən məlum olur ki, İmam Həsən Əskəri (ə) gizli məktubları çubuğun arasına qoyub sirsaxlayan və etimadını doğrultmuş Osman ibn Səidə göndərir. Özü də bu işi vəzifəsi hamam qızdırmaq üçün odun daşıyan və heç kəsin gümanına gəlməyən bir şəxsə tapşırır. Ancaq onun ehtiyatsızlığı ucbatından az qala bu sirrin üstü açılacaqdı.

4. Şiələri maddi cəhətdən təmin etmək

İmam Həsən Əskərinin (ə) fəaliyyətlərindən biri də şiələri, xüsusən də, yaxın dostlarını maddi cəhətdən təmin etmək idi. O Həzrətin həyatı barədə mütləq edilsə, bəzi vaxtlar şiələrdən bir neçəsinin İmamın hüzuruna gedib yoxsulluqdan şikayətlənməsinin, İmamın da onların maddi ehtiyacını ödəməsinin şahidi olarıq. Hətta bəzi vaxtlar özləri şikayətlənməzdən qabaq İmam özü onların maddi ehtiyacını aradan qaldırırdı. İmam Həsən Əskərinin (ə) bu hərəkəti şiələrin maddi çətinlik ucbatından hökumətə tərəf cəlb olunmasının qarşısını alırdı. Buna dair aşağıdakı nümunələri qeyd etmək olar:

¹ *Mənaqib, c.4, səh.427*

1) Əbu Haşim Cəfəri deyir: “Maddi cəhətdən çox pis vəziyyətə düşmüşdüm. Vəziyyətimi məktub vasitəsilə İmam Həsən Əskəriyə (ə) bildirmək istədim, ancaq utandığımdan bu fikirdən əl çəkdim. Evə gəldikdə, İmam mənim üçün yüz dinar pul göndərüb məktubda da yazır ki, nə vaxt ehtiyacın oldu bizə xəbər ver, utanma, Allahın sayəsində öz istədiyinə çatarsan.”¹

2) Əbu Tahir ibn Bilal bir dəfə həcc ziyarətinə gedib orada görür ki, Əli ibn Cəfər külli miqdarda pul paylayır. Həcdən qayıtdıqdan sonra hadisəni İmam Həsən Əskəriyə (ə) çatdırır. İmam onun cavabında yazır: “Əvvəl demişdim, ona yüz min dinar versinlər, sonra bir o qədər də əlavə etdik, ancaq o, bizi nəzərə alıb bunu qəbul etmədi.” Bu hadisədən sonra Əli ibn Cəfər İmamın hüzuruna gedir və İmamın əmrinə əsasən, ona otuz min dinar pul verirlər.”²

Bu hadisədən belə başa düşülür ki, Əli ibn Cəfər Hicazda külli miqdarda pul paylamışdır. Onun payladığı pulların hara sərf edildiyi hədisdə müəyyən edilməsə də onun miqdarından belə başa düşülür ki, bu, geniş və qabaqcadan hazırlanmış (nəzərdə tutulmuş) bir proqram əsasında qurulmuş və təbii ki, ehtiyacı olan, sayılıb-seçilmiş, mübarizə aparan şiə başçıları həmin puldan istifadə etmişlər. Şübhəsiz ki, bu iş İmam Həsən Əskərinin (ə) göstərişi və maddi köməyi ilə həyata keçmişdir.

5. Mühüm şiə şəxsiyyətlərini siyasi baxımdan qüvvətləndirmək

İmam Həsən Əskərinin (ə) ən əsas fəaliyyətlərindən biri də şiələrin görkəmli şəxslərini siyasi mübarizə çətinlikləri qarşısında şiə amalını müdafiə etmək məqsədilə himayə etməsi olmuşdur. Şiələrin görkəmli nümayəndələri çətinliklərlə üzləşdiyindən İmam Əskəri (ə) müxtəlif məqamlarda yeri gəldikcə onlara təskinlik verib öz himayəsi altına alır, çətinliklər, yoxsulluq, təzyiqlər qarşısında daha dözümlü olmaları və böyük siyasi-ictimai məsuliyyətlərini, dini vəzifələrini layiqincəsənə yerinə yetirmələri üçün onları ruhlandırır.

Məhəmməd ibn Həsən ibn Məymun deyir: «Bir dəfə İmam Həsən Əskəriyə (ə) bir məktub yazıb kasıbçılıqdan şikayətləndim. Ancaq sonra öz-

¹ *Əl-irşad, səh.343*

² *Əl-ğeybə, səh.212*

özümə dedim ki, məgər İmam Sadiq (ə) buyurmayıbmı ki, bizimlə birgə kasıb yaşamaq başqaları ilə varlı yaşamaqdan, bizimlə birlikdə ölmək düşmənlərlə birgə yaşamaqdan yaxşıdır?» İmam Həsən Əskəri (ə) cavabında yazır: “Bizim dostlarımızın günahları çoxaldıqda, Allah-taala onları kasıblıqla imtahana çəkir. Bəzi vaxtlar onların bir çox günahlarından keçir. Özün dediyin kimi bizimlə kasıb yaşamaq başqaları ilə varlı yaşamaqdan yaxşıdır. Biz, bizə arxalananlar üçün arxa, bizdən hidayət diləyənlər üçün bir nuruq. Biz (azğınlıqdan qurtarmaq üçün) bizə üz tutmuş şəxslərin gözətçisiyik. Bizi istəyən şəxslər (Allah dərgahında) yüksək mərhələdə bizimlə birlikdə olacaqlar. Bizim yolumuzu getməyənlər isə Cəhənnəm atəşinə tərəf getməli olacaqlar.”¹

İmam Həsən Əskərinin (ə) böyük şiə fəqihlərindən biri olmuş Əli ibn Hüseyin ibn Babəveyh Qummiyə yazdığı məktub da bu məsələyə dair başqa bir sübut ola bilər. İmam (ə) bu məktubda bir sıra lazımi məsləhətləri qeyd etdikdən sonra yazır: «Səbirli ol, (İmamın) zühurunu gözlə. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur ki, mənim ümmətim üçün ən yaxşı əməl zühuru gözləməkdir. Şiələrimiz, oğlum (İmam Zaman (ə)) zühur edənə qədər daima qəm-qüssə içərisində olacaqlar. Peyğəmbər (s) onun barəsində buyurub ki, yer üzü zülm və haqsızlıqla dolduğu zaman o gəlib yer üzünü haqq-ədalətlə dolduracaq. Ey mənim etibar etdiyim böyük fəqih! Səbr et, şiələrimizi də səbirli olmağa çağır. Yer kürəsi Allahın ixtiyarındadır və bəndələrindən kimi istəsə, ora (yer kürəsinə) hakim seçər. Yaxşılıq yalnız təqvalılara, Allahdan qorxanlara məxsusdur. Sənə və bütün şiələrə Allahın rəhmət və bərəkəti olsun!»²

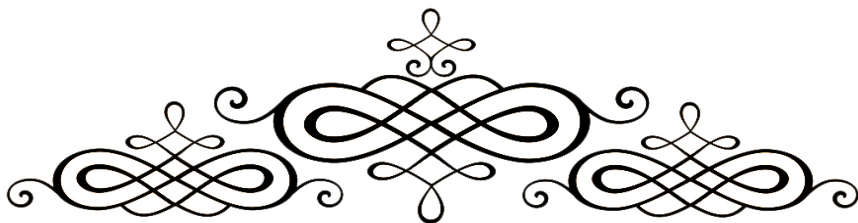
6. Tərəfdarlarını on ikinci İmamın qeybə çəkilməsi dövrü üçün hazırlamaq

Hər hansı bir cəmiyyətin rəhbər və İmamının qeybə çəkilməsi qeyri-təbii bir hadisə olduğundan, eləcə də, ona inanmaq və onun qeybə çəkilməsi nəticəsində qarşıya çıxan çətinliklərə dözmək camaat üçün son dərəcə çətin olduğundan İslam Peyğəmbəri (s) və həmçinin, İmam Həsən Əskəridən (ə) qabaqkı İmamlar yavaş-yavaş camaatı bu məsələ ilə tanış edir və onlarda bu

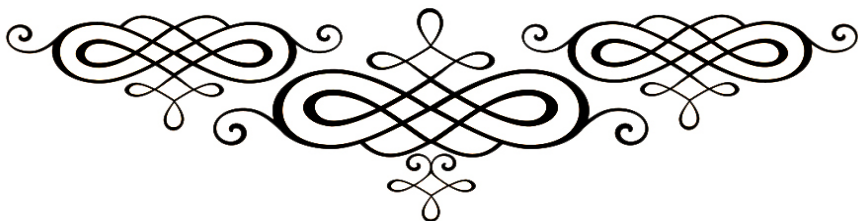
¹ *Mənaqib, c.4, səh.435*

² *Mənaqib, c.4, səh.425*

məsələyə dair inam yaratmağa çalışırdılar. On ikinci İmamın qeybə çəkiləcəyi dövr yaxınlaşdıqca camaatda bu məsələyə dair inam yaratmaq səyi İmam Əliyyə-Nəqi (ə) və İmam Həsən Əskərinin (ə) dövründə daha çox hiss olunurdu. Necə ki, İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) həyatından danışarkən qeyd etdik ki, o Həzrət öz işlərini əsasən, nümayəndələr vasitəsilə həyata keçirir və özü isə çox nadir hallarda şəxsən şiələrə əlaqədə olurdu. İmam Həsən Əskərinin (ə) dövrünə gəldikdə isə bu məsələ özünü daha çox büruzə verirdi. Çünki İmam Həsən Əskəri (ə) bir tərəfdən Həzrət Məhdinin (ə) anadan olmasına təkid etməsinə baxmayaraq, onu yalnız özünün ən yaxın şiə dostlarına göstərir, digər tərəfdən də, özü ilə şiələrin əlaqəsi azalaraq məhdudlaşırdı. Belə ki, hətta Samirra şəhərinin şiələrinin suallarına, müraciətlərinə məktubla və ya nümayəndələr vasitəsilə cavab verərək onları İmamın qeybə çəkiləcəyi dövrün çətinliklərinə dözməyə və İmamla nümayəndə vasitəsilə əlaqə saxlamağa alışdırırdı. Sonralar on ikinci İmamın özü də, kiçik qeyb dövründə bu vasitədən istifadə etmiş və şiələri böyük qeyb dövrünə hazırlamışdır.

İMAM MƏHDİ (ƏC.)

İmam Məhdinin (ə) həyatı barədə qısa məlumat

On ikinci imam- İmam Həzrət Məhdi ibn Həsən Əskəri (ə) hicrətin 255-ci ili şəban ayının on beşində Samirra şəhərində anadan olmuşdur¹.

Onun adı İslam Peyğəmbərinin (s) adından, yəni, M.Ü.H.Ə.M.M.Ə.D, künyəsi də Peyğəmbərin (s) künyəsindəndir, yəni, Əbülqasimdir. Məsum İmamlar onun əsl adının çəkilməsini qadağan etmişlər.²

Onun ləqəblərindən Hüccət, Qaim, Xələfisaleh, Sahib əz-zaman və Bəqiyyətullahı qeyd etmək olar. Ən məşhur ləqəbi isə Məhdidir.³

Atası on birinci İmam Həzrət Həsən Əskəri (ə), anası isə çox hörmətli Nərcis (Nərgiz) xanım olmuşdur. Anası, Reyhanə, Süsən və Səqil adları ilə də tanınmışdır. Nərcis xanımın fəzilət və mənəviyyəti o dərəcədə çox olmuşdur ki, özü İmamət ailəsinin fəzilətli qadınlarından biri olan İmam Əliyyə-Nəqinin (ə) bacısı Həkimə xanım onu (Nərcisi) öz nəslinin ən fəzilətli xanımı, özünü isə onun xadiməsi adlandırmışdır.⁴

¹ Əl-irşad, səh.346

² Usul-Kafi, səh.332

³ İsbatul-vəsiyyə, səh.248

⁴ Əl-irşad, səh.346

Kiçik və böyük qeyb dövrü

Həzrət Məhdi (ə) iki dəfə qeybə çəkilməmişdir. Bunlardan biri qısamüddətli (kiçik qeyb dövrü), digəri isə uzunmüddətli (böyük qeyb dövrü) olmuşdur. Kiçik qeyb dövrü hicrətin 260-cı ilindən (11-ci İmamın şəhadətindən) hicrətin 329-cu ilinə qədər (xüsusi naiblərin naiblik dövrünün sonuna qədər) davam etmiş. Bu müddət təxminən 69 il çəkmişdir.

Kiçik qeyb dövründə şiələrin əlaqəsi İmamla tamamilə kəsilməmiş, onlar xüsusi şəkildə və çox məhdud şəkildə İmamla əlaqə saxlayırdılar. Bu müddət ərzində müəyyən şəxslər o Həzrətin xüsusi vəkili olmuş, şiələr də onların vasitəsilə öz məsələ və müşkülətini İmamın hüzuruna çatdırıb cavab alırdılar. Bəzi vaxtlar İmamla görüşə də bilirdilər. Buna görə deyə bilərik ki, İmam Məhdi (ə) bu müddət ərzində həm qeybdə, həm də aşkarda olmuşdur.

Bu dövrü tərəfdarlarının böyük qeyb dövrünə hazırlamaq mərhələsi adlandırmaq olar. Çünki sonrakı mərhələdə şiələrin İmamla əvvəldə olan azacıq əlaqələri də kəsilir, şiələr öz məsələlərində o Həzrətin ümumi vəkillərinə, yəni, müctəhidlik səlahiyyəti olan və İslam hökmlərinə dərindən bələd olan alimlərə müraciət etməli olurlar. Böyük qeyb dövrü birdən-birə başlasaydı, fikirlərin çəşqinliyinə səbəb olar və zehinlər onu qəbul edə bilməzdi. Ancaq əvvəlki İmamların qeyb dövrünə zəmin yaratmaları üçün ağıllı tədbirlərindən əlavə kiçik qeyb dövrünün özü də, yavaş-yavaş zehinləri hazırlayır və bunun ardınca da böyük qeyb dövrü başlayır. Həmçinin, kiçik qeyb dövründə xüsusi vəkillərin o Həzrətlə əlaqədə olması və eləcə də, bəzi şiələrin bu müddət ərzində o Həzrəti görməyə nail olması, İmam Məhdinin (ə) doğulmasını və hal-hazırda da yaşaması məsələsini daha da təsdiqlədi.¹

İmam Məhdinin (ə) qeybə çəkilməsinin birinci mərhələsi başa çatdıqdan sonra uzunmüddətli və böyük qeyb dövrü başlamış, bu mərhələ indiyədək davam edir və bundan sonra da, Allah-taala o Həzrətə qiyam etmək üçün zühur – üzə çıxma icazəsi verənə qədər davam edəcək. On ikinci İmamın qeybə çəkilməsinin hər iki mərhələsi ondan əvvəlki İmamlar tərəfindən qabaqcadan xəbər verilmiş və elə həmin dövrdən də ravi və hədisyazarlar tərəfindən öyrənilərək hədis kitablarında qeyd edilmişdir.²

¹ Əl-Məhdi, səh.183

² Əl-ğeybə, səh.170-173

Həzrət Məhdinin (ə) qeybə çəkilməsinin siyasi-ictimai səbəbləri

İmamların camaatı düz yola yönəltməkdə məqsədləri, onları kamalın son həddinə çatdırmaq olmasında şübhə yoxdur. Bu isə o vaxt həyata keçər ki, camaat bu yönəltmədən istifadə etməyi bacarsın. Əgər camaatda belə bir hazırlıq olmasa, onda Allah tərəfindən təyin edilmiş rəhbərin camaat arasında olmasının heç bir xeyri olmayacaq. Təəssüflər olsun ki, İmamların, xüsusən də İmam Cavaddan (ə) sonrakı İmamların dövründəki təzyiqlər və son dərəcə məhdudiyyətlər göstərir ki, cəmiyyətin İmamların rəhbərliyindən istədikləri kimi istifadə etməsi üçün lazımı şərait olmamışdır. (Belə ki, bu təzyiqlər nəticəsində on birinci və on ikinci İmamın fəaliyyəti ən aşağı səviyyəyə çatmışdı.) Bu göstərir ki, İmamların cəmiyyətdə rəhbərlik və hidayətindən istifadə etmək üçün əlverişli şərait yox idi. Buna görə də, cəmiyyət lazımı hazırlığı tapana qədər Allah-taala on ikinci İmamın qeybə çəkilməsini məsləhət bilmişdir. (Bu barədə irəlidə söhbət edəcəyik.) Əlbəttə on ikinci İmamın qeybə çəkilməsinin bütün sirləri bizə məlum deyil, ancaq dediyimiz amil o Həzrətin qeybə çəkilməsinin əsas səbəbi ola bilər. İslami rəvayətlərdə on ikinci İmamın qeybə çəkilməsinin səbəbləri sahəsində üç məsələ əsas götürülür:

1. İnsanları sınağa

Bildiyimiz kimi Allahın sabit adət-ənənələrindən biri də, bəndələri imtahana çəkib pak və təmiz insanları seçməkdir. Həyat daima imtahan və sınaq səhnəsi olmuş, bəndələr bu yolla öz iman və səbrləri sayəsində və özlərini Allahın əmrlərinə təslim etmək nəticəsində tərbiyə olunaraq kamala yetişməli, onların gizli istedadları çiçəklənməlidir. Həzrət Məhdi (ə) qeybdə olduğu müddətdə insanlar sınağa çəkilir. İman və əqidəsi möhkəm olmayan şəxslərin iç üzü aşkar olaraq şəkkə düşər olur, lakin iman və əqidəsi qanına işləmiş şəxslər o Həzrətin zühurunu gözləmək və çətinliklərə sinə gərmək nəticəsində əqidələri daha da möhkəmlənir, Allahın daha böyük mükafatlarına layiq görülürlər.

İmam Museyi-Kazim (ə) buyurmuşdur: “Beşinci oğlum qeybə çəkildikdə dininizi qoruyun, muğayat olun kimsə sizi yolunuzdan çıxarmasın. O, istəristəməz (məcburiyyət qarşısında) qeybə çəkiləcək. Onda bəzi möminlər öz əqidələrindən dönəcəklər. Allah-taala onu qeybə çəkməklə Öz bəndələrini sınağa çəkir...”¹

2. İmamın canını qorumaq

Allah-taala on ikinci İmamı qeybə çəkməklə onu ölümdən qurtarmışdır. Çünki əgər o Həzrət ömrünün ilk günlərindən camaatın arasında olsaydı, onu mütləq öldürəcəkdilər.. Deməli, o Həzrət münasib vaxtdan qabaq da zühur etsə, yenə həyatı təhlükədə olar, nəticədə öz İlahi vəzifələrini yerinə yetirməyə, cəmiyyəti islah etmək sahəsindəki ali məqsədlərini icra etməyə nail olmazdı. İmam Sadiqin (ə) səhabələrindən olmuş Zürrarə deyir: İmam Sadiq (ə) buyurdu: “Gözlənilən İmam qiyam etməzdən qabaq bir müddət gözlərdən itəcək.” Soruşdum ki, nəyə görə? Buyurdu: «Çünki canı təhlükədə olacaq».²

3. Zəmanə zalımlarına beyət etmək alçaqlığından qurtarmaq

On ikinci İmam heç bir rejimi, hətta təqiyə üzündən də olsa belə, rəsmi tanımamış və tanımır. O, heç bir hakimin hökumətini qəbul etmək məcburiyyətində olmayıb və olmayacaq. Öz vəzifəsinə uyğun olaraq rəftar edir, Allahın dinini mükəmməl şəkildə, çəkinmədən və heç bir bəhanəni qəbul etmədən icra edir. Belə olduqda isə kiminləsə beyət etməyə lüzum qalmır. Həsən ibn Fəzzal deyir: “İmam Rza (ə) buyurdu: “Sanki üçüncü oğlumun (İmam Həsən Əskərinin (ə)) ölümündən sonra öz İmamını axtaran, lakin onu tapa bilməyən şiələrimi görürəm.”

Mən dedim: “Nə üçün o, gözlərdən itəcək?” İmam cavab verdi: “Ona görə ki, əlində qılınc qiyam edəcəyi zaman heç kəsə tabe olmasın.”³

¹ Əl-ğeybə, səh.154

² Usul-Kafi, c.1, səh.337

³ Kəmaləddin, səh.480

İmam Məhdinin (ə) xüsusi naibləri (nümayəndələri)

Həzrət Məhdinin (ə) kiçik qeybdə olduğu müddət ərzində qabaqkı İmamların sabiqəli səhabələrindən və şialərin böyük və təqvalı alimlərindən dördü o Həzrətin xüsusi nümayəndəsi olmuşdur. Onlar öz dövrlərinə görə aşağıdakı tərtiblə nümayəndəlik etmişlər:

1. Əbu Əmr Osman ibn Səid Əmri; **2.** Əbu Cəfər Məhəmməd ibn Osman ibn Səid Əmri;

3. Əbülqasim Hüseyn ibn Ruh Nobəxti; **4.** Əbülhəsən Əli ibn Məhəmməd Səməri.

Həzrət Məhdinin (ə) müxtəlif yerlərdə, o cümlədən Bağdad, Kufə, Əhvaz, Həmədan, Qum, Rey, Azərbaycan, Nişabur və s. yerlərdə başqa vəkilləri olmuş, lakin onlar ya vəkillər silsiləsinin başında duran bu dörd nəfərin vasitəsilə camaatın (şialərin) məsələlərini İmama çatdırır və eləcə də, onların həllinə dair İmamdan məktublar alırdılar.¹

1. Əbu Əmr Osman ibn Səid Əmri

Osman ibn Səid Bəni-Əsəd qəbiləsindən olmuş, Samirra şəhərində yaşadığı üçün Əskəri də adlandırılmışdır. O, etimadını necə lazımdısa doğrultmuş, şialərin hamısı ona inanırdı. Qeyd etmək lazımdır ki, Osman ibn Səid elə İmam Əliyyə-Nəqi (ə) və İmam Həsən Əskərinin (ə) də, nümayəndə və yaxın dostlarından olmuşdur.²

İmam Həsən Əskəri (ə) vəfat etdikdə də, zahirdə ona qüsul verib kəfənə tutduqdan sonra dəfn etmiş şəxs Osman ibn Səid olmuşdu.³

Osman ibn Səidin vəfat etdiyi tarix məlum deyil. Bəziləri ehtimal vermişlər ki, o, hicrətin 260-280-ci illəri arasında vəfat etmişdir. Bəziləri isə onun iki yüz səksəninci ildə vəfat etdiyini qeyd edir.⁴

2. Məhəmməd ibn Osman ibn Səid Əmri

¹ *Əl-Məhdi, səh.189*

² *Əl-ğeybə, səh.214*

³ *Əl-ğeybə, səh.216*

⁴ *Tarixə siyasi.. səh.155-156*

Məhəmməd ibn Osman da atası kimi şiə böyüklərindən olmuş, təqva, ədalət, ehtiram baxımından bütün şiələrin onu qəbul edib hörmət etdiyi və İmam Həsən Əskərinin (ə) etibar etdiyi yaxın dostlarından olmuşdur. İmam Əskəri (ə) Əhməd ibn İshaqın “Kimə müraciət edək?” sualının cavabında buyurmuşdu: “Osman ibn Səid və oğlu Məhəmməd hər ikisi mənim etibar etdiyim şəxslərdir. Sənə nə çatdırsalar, bil ki, mənim tərəfimdən çatdırır, nə desələr, bil ki, mənim tərəfimdən deyirlər. Onların sözünə qulaq as və onlardan itaət et! Çünki onların ikisinə də mən etibar edirəm.”¹

Osman ibn Səid vəfat etdikdən sonra İmam Məhdi (ə) tərəfindən ona başsağlığı verilərək özünün də, nümayəndə təyin olunması haqqında bir məktub yetişir. Abdullah ibn Cəfər Himyəri deyir: “Osman ibn Səid vəfat etdikdən sonra İmam Məhdidən (ə) əvvəllər bizimlə məktublaşdığı xətlə yazılmış bir məktub gəlir. Məktubda Məhəmməd ibn Osman atasının yerinə naib təyin edilmişdi.”²

Məhəmməd ibn Osman təxminən qırx il İmam Məhdinin (ə) nümayəndəsi olmuş, bu müddət ərzində müxtəlif məntəqələr üzrə təyin olunmuş nümayəndələrə başçılıq etmiş, onların işlərinə nəzarət etmiş və şiələrin işini səliqə-səhmana salmışdır. İmam Məhdidən (ə) ona çoxlu məktub yetişmiş, o isə həmin məktubları öz sahiblərinə (məktub yazıb cavabını gözləyən şəxslərə) çatdırmışdır. Nəhayət, hicrətin 304, ya da 305-ci ilində vəfat etmişdir.

O, ölümündən qabaq vəfat edəcəyi tarixi müəyyən etmiş və müəyyən etdiyi vaxtda da vəfat etmişdir.³

3. Əbülqasim Hüseyn ibn Ruh Nobəxti

Məhəmməd ibn Osmanın həyatının son günlərində bir dəstə şiə onun yanına gedir. O deyir: “Mən vəfat etdikdən sonra mənim yerimə İmamın nümayəndəsi Əbülqasim Hüseyn ibn Ruh Nobəxti olacaq. Bundan sonra ona müraciət edin və işlərinizdə ona etibar edin.”⁴

¹ *Əl-ğeybə, səh.219*

² *Bəharul-ənvər, c.51, səh.349*

³ *Əl-ğeybə, səh.222-223*

⁴ *Əl-ğeybə, səh.226-227*

Hüseyn ibn Ruh Nobəxti Abbasi xəlifəsi Müqtədirin hakimiyyəti dövründə beş il həbsdə olmuş, 317-ci ildə azad edilmişdir. İyirmi bir il nümayəndəlikdən sonra hicrətin 326-cı ilində vəfat etmişdir.¹

4. Əbülhəsən Əli ibn Məhəmməd Səməri

İmam Məhdinin (ə) göstərişinə və üçüncü nümayəndə Hüseyn ibn Ruh Nobəxtinin vəsiyyətinə əsasən, ondan sonra Əli ibn Məhəmməd Səməri İmamın xüsusi nümayəndəsi təyin olunaraq şiələrin başçısı seçilir.²

Səməri İmam Həsən Əskərinin (ə) səhabələrindən olmuşdur. O, vəfat etdiyi 329-cu ilə qədər İmam Məhdinin (ə) xüsusi nümayəndəsi vəzifəsində çalışmışdır. O vəfat etməzdən bir neçə gün əvvəl İmam Məhdidən (ə) aşağıdakı məzmununda ona bir məktub gəlir:

“Bismillahir-rəhmanir-rəhim!”

Ey Əli ibn Məhəmməd Səməri! Allah-taala sənə vəfatından mömin qardaşlarına əcr ata etsin. Sən altı gündən sonra vəfat edəcəksən. İşlərini səliqə-səhmana sal və heç kəsi öz yerinə canışın təyin etmə! Böyük qeyb dövrü çatıb və mən bir də Allahın icazə verdiyi vaxt zühur edəcəyəm. Mənim zühurum uzun müddət keçdikdən, qəlblər sərtiləşdikdən, yer üzündə zülm və haqsızlıq baş alıb getdikdən sonra olacaq...³

Məktub gəldikdən düz altı gün sonra Əbülhəsən Səməri vəfat edir. Vəfat etməzdən qabaq ondan soruşurlar ki, səndən sonra İmamın nümayəndəsi kimdir? O isə cavab verir ki, mənim kimisə nümayəndə təyin etməyə icazəm yoxdur.⁴

Əbülhəsən Səmərinin vəfatından sonra şiə tarixində “böyük qeyb dövrü” adı ilə məşhur olmuş yeni bir mərhələ başlayır. Gələn səhifələrimizdəki bəhslər də məhz bu barədə olacaq.

¹ Əl-ğeybə, səh.338

² Əl-ğeybə, səh.242

³ Əl-ğeybə, səh.242-243

⁴ Əl-ğeybə, səh.242-243

İmam Məhdinin (ə) xüsusi nümayəndələrinin əsas vəzifə və fəaliyyətləri

On ikinci İmamın özü üçün nümayəndə və səfir təyin etməsi həqiqətdə vəkillik əlaqəsinin davamı idi. Bu əlaqə doqquzuncu İmamın dövründə yaranmış, İmam Əliyyən-Nəqi (ə) və İmam Həsən Əskərinin (ə) dövründə daha genişlənmiş, İmam Məhdinin (ə) dövründə isə özünün son mərhələsinə çatmışdır. İmam Məhdinin (ə) xüsusi nümayəndələrinin əsas vəzifə və fəaliyyətlərini aşağıdakı mərhələlərdə konkretləşdirmək olar:

a. İmam Məhdinin (ə) adını və yerini gizli saxlamaq

Kiçik qeyb dövründə İmam Məhdinin (ə) görünməsi xüsusi naiblər və bəzi şiələr üçün mümkün olub və arabilir görünsə də bir sıra siyasi çətinliklər üzündən dörd naibin heç birinin öz dövründə o Həzrətin adını çəkməyə və onun yerini bütün camaata bildirməyə ixtiyarı yox idi. Çünki əks təqdirdə İmam üçün hökumət tərəfindən təhlükə yaranardı. İmamın ad və yerinin gizli saxlanması siyasəti o Həzrətin öz göstərişi əsasında icra olunurdu. Bir dəfə İmamdan bu barədə heç bir sual olunmadan aşağıdakı məzmununda ikinci nümayəndə Məhəmməd ibn Osmana bir məktub gəlməsi də, bu məsələni təsdiqləyir: “(Mənim) adımlı soruşanlar bilməlidirlər ki, sükut etsələr, onları Cənnət, danışsalar, Cəhənnəm gözləyir. Əgər onlar mənim adımlı bilsələr, onu hamıya deyər, yerimi bilsələr hamıya göstərərlər.”¹

Həmçinin, bir gün şiənin böyük şəxsiyyətləri Osman ibn Səidlə görüşərkən ondan “İmam Həsən Əskərinin (ə) canişinini görməsi” barədə soruşurlar. Osman ibn Səid adını deməkdən imtina edib buyurur: «Bu barədə soruşmaq sizə haramdır. Özü də bunu mən demirəm. Çünki hansısa halal şeyi haram, haramı isə halal etməyə mənim ixtiyarım yoxdur. Bunu (İmamın adını soruşmağın qadağan olunmasını) onun özü buyurmuşdur. Çünki Abbasi hökuməti elə bilir ki, İmam Həsən Əskəri (ə) vəfat etmiş, özündən sonra isə heç bir övladı qalmamışdır. Buna görə də, onlar İmam Əskərinin (ə) əmlakını heç onun vərəsəsi olmayanlar (Cəfər Kəzzab və anası) arasında bölüşdürdülər. İmam bu məsələ barədə sükut və səbr ixtiyar etmişdir. İndi İmamın

¹ Əl-ğeybə, səh.222

ailəsi ilə əlaqə saxlamağa, yaxud onlardan bir şey soruşmağa heç kəsin cürəti yoxdur. Əgər İmamın adı bəlli olarsa, onda o, hökumət tərəfindən axtarışda olar...»¹

b. Vəkilləri (nümayəndələri) idarə etmək

Qeyd etdiyimiz kimi İmam Məhdinin (ə) qeyb dövründə müxtəlif yerlərdəki nümayəndələri şiə mərkəzlərində fəaliyyət göstərirdilər. Bu nümayəndələrin onuncu və on birinci İmamın dövründə əsasən, birinci (əsas) nümayəndənin vasitəsilə İmamlarla əlaqə saxlamasına baxmayaraq, onlar İmamın özü ilə də bilavasitə əlaqə saxlaya bilirdilər. Kiçik qeyb dövründə isə bu nümayəndələrin on ikinci İmamla bilavasitə əlaqəsi tamamilə kəsilir, onlar da məcbur olub İmamın xüsusi nümayəndəsinin nəzarəti altında fəaliyyət göstərməli olurlar. Belə ki, onlar İmam Məhdiyə (ə) çatacaq məktub, sual və şəri vergiləri İmamın xüsusi nümayəndəsinin vasitəsilə ona çatdırırdılar.

c. İmama (ə) məxsus olan dini vergilərin toplanıb paylanması

İmam Məhdinin (ə) xüsusi naiblərinin hər biri öz növbəsində şiələrdən İmama məxsus olan (İmama çatacaq) dini vergiləri bilavasitə, yaxud da yerli nümayəndələrin vasitəsilə təhvil alıb bir yolla İmamın özünə çatdırır, ya da İmamın göstərişi ilə lazımı yerlərə xərcləyirdilər.

İmam Həsən Əskərinin (ə) şəhid olduğu ilk günlərdə Qum və İranın başqa şəhərlərindən vergini vermək üçün bir qrup Samirraya gəldi. Amma öz həmvətənlilərinin topladığı vergini İmama təhvil verə bilmədilər. Məcbur olub öz ölkələrinə qayıtmaq məqsədilə Samirradan çıxdılar. Samirradan kənarda İmam Məhdinin (ə) gizli qasidi yetişib onları İmamın hüzuruna apardı. İmam pulları təhvil aldıqdan sonra buyurdu: “Bundan sonra Samirraya heç nə gətirməyin. Mən Bağdadda bir nəfər təyin edəəm, siz də pulları ona verəsiniz. Bütün məktubları da ona çatdıraram.”²

Bu hadisədən sonra İmam Məhdi (ə) Osman ibn Səidi xüsusi nümayəndə təyin edir, o da Bağdadda öz vəzifəsini yerinə yetirməyə başlayır.

¹ Əl-ğeybə, səh.219 və 246

² Kəmaləddin, səh.476-479

d. Fiqhi sual və əqidəvi müşkülata cavab vermək

İmam Məhdinin (ə) xüsusi nümayəndələrinin fəaliyyəti təkcə qeyd etdiyimiz bəndlərlə qurtarmır. Onlar eyni zamanda müxtəlif şəri və fiqhi suallara cavab verir, əqidəvi müşkülata həll edir və müxaliflərin irəli sürdüyü şübhələri aradan qaldırırdılar. Beləliklə də, onlar şiə əqidəsinin zəifləməsinin qarşısını alırdılar. İmamın xüsusi nümayəndələri bu vəzifələri o Həzrətin təlimindən istifadə edərək öz yüksək elmləri sayəsində layiqincəsinə yerinə yetirirdilər. Bu nümayəndələrin həyatına qısa bir baxış onların bu sahədəki səy və uğurlarını çox yaxşı şəkildə oxucuya çatdırır. Onlar bir tərəfdən İmamın olmamasına dair yürüdülmüş iddiaları dəf edir, bu yolda bəzi vaxtlar məcbur olub İmamla gizli əlaqələrinin üstünü açır, bəzi vaxtlar isə bu barədə İmamdan məktub gələrək o Həzrətin özü onların köməyinə gəlirdi.¹

Digər tərəfdən də, şiələrin müxtəlif şəri və fiqhi suallarını İmama göndərib onların cavabını öyrənir, sonra da camaata çatdırırdılar. Nümunə olaraq İmamın Məhəmməd ibn Osmana yazdığı və onda İshaq ibn Yəqubun suallarına cavab verdiyi məktubu qeyd etmək olar. Həmçinin, İmamın Qum camaatının nümayəndəsi Məhəmməd ibn Abdullah ibn Cəfər Himyərinin suallarına verdiyi geniş məktubu da qeyd etmək olar.²

Qeyd etdiklərimizdən əlavə, bəzi vaxtlar xüsusi nümayəndələr müxaliflərlə elmi mübahisələr edib onları məhkum edir və verdikləri cavabların İmamdan öyrəndiklərini təkid edirdilər. Məsələn, Hüseyn ibn Ruh bir mübahisə zamanı İmam Hüseynin (ə) şəhadətinə dair şübhə irəli sürmüş bir müxalifə çox gözəl cavab verir. Bildirirdi ki, eşitdiklərinin hamısı Allahın hüccətinin (İmam Məhdinin (ə)) buyurduqlarıdır.”³

e. İmamın (ə) naibi olmağını yalandan iddia edənlərlə mübarizə

Kiçik qeyd dövründə özlərini yalandan İmamın xüsusi nümayəndəsi adlandıran şəxslər də meydana çıxır. Onlar İmama məxsus olan əmlakı yersiz istifadə edir, fiqhi və əqidəvi məsələlərdə azdıracı və həqiqətdənkənar sözlər deyirdilər. Belə olduqda İmamın xüsusi nümayəndələri İmamın öz göstərişi

¹ Əl-ğeybə, səh.176-177

² Əl-ğeybə, səh.229-236

³ Əl-ğeybə, səh.198-199

ilə onlarla mübarizə etməyə başladılar. Bəzi vaxtlar onların qeyri-məqbul və lənətlənmələrinə dair İmamdan məktublar da gəlirdi. Əbu Məhəmməd Şərii, Məhəmməd ibn Nəsir Nümeysi, Əhməd ibn Hilal Kərxi, Əbu Tahir Məhəmməd ibn Əli ibn Bilal, Hüseyn ibn Mənsur Həllac və Məhəmməd ibn Şəlməğani bu cür şəxslərdən olmuşlar.¹

Şəlməğani əvvəllər şiə fəqihlərindən olmuşdur. Lakin sonradan yolunu azıb ifrat dərəcəsinə vararaq küfri iddialar irəli sürmüşdür. O cümlədən “Ruhun başqa bədənə keçməsi” nəzəriyyəsinə təkid edərək deyirdi ki, Peyğəmbərin (s) ruhu (ikinci nümayəndə) Məhəmməd ibn Osmanın, İmam Əlinin (ə) ruhu (üçüncü nümayəndə) Hüseyn ibn Ruhun, xanım Fatimeyi-Zəhranın (səlamullahi əleyha) ruhu isə Məhəmməd ibn Osmanın qızı Ümmü-Külsümün bədəninə keçmişdir. Hüseyn ibn Ruh onun bu fikrini kafirlik əqidəsi hesab etmiş, onu məsihilərin əqidələrindən sayaraq Şəlməğaninin batil fikirlərini öz tayfası arasında ifşa edərək onu rüsvey edir. Şəlməğaninin ziyankar təbliğatı nəticəsində hicrətin üç yüz on ikinci ilinin zilhiccə ayında İmam Məhdidən (ə) onun kafir və mürtəd (dindən çıxmış) olması haqqında Hüseyn ibn Ruha bir məktub gəlir. Nəhayət, hicrətin 323-cü ilində Şəlməğani öldürülür.²

Böyük qeyb dövrü

Dördüncü naibin ölməsi ilə İmam Məhdinin (ə) böyük qeyb dövrü başlayır. Bu dövrdə müctəhidlik səlahiyyətinə malik olan alimlər İmamın ümumi nümayəndələri hesab olunur. Ötən səhifələrdə qeyd etdik ki, xüsusi nümayəndə o idi ki, İmam Məhdi (ə) özü müəyyən bir şəxsi nümayəndə təyin edir, ancaq ümumi nümayəndə o idi ki, İmam nümayəndə üçün lazım olan ümumi şəraiti deyir və bütün dövrlər boyu həmin şəraitə malik olan şəxslər (alimlər) də, İmamın nümayəndəsi olaraq şiələrin dini və dünyəvi işlərdə müraciət obyektinə çevrilir. Məsum İmamlar, xüsusən də, İmam Məhdinin (ə) özü bir çox rəvayətlərdə bu şəraiti müəyyənləşdirmiş və müsəlmanları böyük qeyb dövründə həmin şəraitə malik olan alimlərə müraciət edərək onlara tabe olmağı əmr etmişdir. İndi həmin rəvayətlərdən ikisini oxucuların nəzərinə çatdırırıq:

¹ Əl-ğeybə, səh.244

² Əl-ğeybə, səh.248-254

1) Ömər ibn Hənzələ deyir: “İmam Sadiqdən (ə) soruşdum ki, əgər iki nəfər şienin borc, yaxud irs məsələsində mübahisələri olsa, bu məsələni aydınlaşdırmaq üçün dövlət qazısına müraciət edə bilərmə? İmam buyurdu: “Haqla batili ayırd etmək üçün onlara (dövlət qazılarına) müraciət edən şəxs həqiqətdə zalıma müraciət etmiş olur. Onun hökmü ilə əlinə gələn bütün şeylər hətta onun öz haqqı da olsa belə, haramdır. Çünki onu zalımın hökmü ilə ələ gətirmişdir. Halbuki, Allah-taala zalıma müraciət etməyi qadağan edərək buyurmuşdur: “Onlar zalım məhkəməsinə müraciət etmək istəyirlər. Halbuki, onlara zalıma müraciət etməmələri əmr olunmuşdur.” (Nisa surəsi, ayə.60) Soruşdum ki, bəs onda nə etsinlər? İmam buyurdu: “Fikir verməlidilər ki, bizim rəvayətlərimizi kim söyləmişsə, halal-haramımıza nəzər salıb hökmləri tanımışsa, onu hakim təyin etməlidirlər. Çünki mən onu sizin üçün hakim təyin etmişəm. Əgər o, bizim buyurduğumuza əsasən hökm versə, lakin kimsə onun hökmünü qəbul etməsə, Allahın hökmünü yüngül tutmuş və bizi inkar etmişdir. Bizi inkar edən isə Allahu inkar etmişdir. Bu isə eynilə Allaha şərik qoşmağa bənzər...”¹

İmam Sadiqin (ə) bu əmri ümumi bir əmr olub bütün müctəhidlik səlahiyyətinə malik olan alimlərə şamil olur. Əgər İmam Sadiq (ə) kiçik bir məsələdə mübahisə yaranarkən onun həllində zalım hakimə müraciət etməyə razı deyilsə, şübhəsiz ki, müsəlmanların digər işlərinə də zalımların nəzarət etməsinə razı olmaz. Buna görə də, o Həzrət bu kimi işləri ədalətli şüə müctəhidlərinin öhdəsinə buraxmışdır.

2) İshaq ibn Yəqub deyir: “(İkinci nümayəndə) Məhəmməd ibn Osmandan məktubumu İmam Məhdiyə (ə) çatdırmasını istədim. Məktubda qarşılaşdığım çətin məsələləri yazmışdım. İmam məktuba öz xətti ilə cavab yazmışdı. Yazdığım məsələlərdən biri də bu idi ki, (böyük) qeyb dövründə mübahisəli məsələlərdə kimə müraciət edərk? İmam sualımın cavabında belə yazmışdı: “Qarşılaşdığınız məsələlərdə bizim hədisləri söyləyənlərə müraciət edin. Onlar mənə sizə olan hüccətim, mən isə Allahın (sizə olan) hüccətiyəm.”²

¹ *Usuli-Kafi, c.1, səh.67*

² *Əl-ğeybə, səh.177*

İmamın qeyb dövründə olmasının faydaları

Bəzən sual olunur ki, İmamın qeyb dövründə olmasının nə kimi faydası var? Başqa sözlə desək, İmamın qeyb dövründə yaşaması bir rəhbər kimi ümumi həyat tərzı deyıl, xüsusi yaşayışdır. Belə olduğı halda, onun müqəddəs vücudunun ümumi müsəlmanlar üçün nə kimi xeyri ola bilər və camaat ondan nə kimi istifadələr edə bilər?

Cavab verməkdən öncə nəzərə almaq lazımdır ki, İmamın qeybdə olması heç də o demək deyildir ki, o Həzrətin vücudu görünməz bir ruha, yaxud görünməz bir dalğaya və bu kimi şeylərə çevrilmişdir. Əksinə, o da təbii həyat sürür, sadəcə olaraq onun ömrü uzundur. O Həzrət camaat arasında, cəmiyyət içərisindədir, müxtəlif yerlərdə yaşayır, lakin naməlum şəkildə. Naməlum olmaqla görünməz olmaq arasında isə (yerdən göyə qədər) fərq vardır. İmam Sadiq (ə) buyurardı ki, camaat öz İmamını itirəcək, o, həcc mövsümünü zamanı ziyarətə gələrək camaatı görər, camaat isə onu görməz.¹

Lakin verilmiş sualın cavabında İmamın (ə) qeyb dövründəki faydalarını aşağıda qeyd etdiyimiz bir neçə mövzuda izah etmək olar:

1. Gizli Günəş

İmamın (ə) qeyb dövründə müqəddəs vücudu buludun arxasındakı günəşə bənzər. Günəşin canlı aləmin inkişafında misilsiz xidməti onun bilavasitə təbiətə işıq verdiyi vaxta aiddir. Lakin onun istilik vermə, bitkilərin açılması və yetişməsi, həyat üçün lazım olan enerji istehsalı, ağacların bəhrə verməsi, güllərin açılması kimi işlərdə təsiri bulud arxasında olarkən də özünü göstərir. İmamın qeyb pərdəsi arxasında olarkən mənəvi şüasının da bir sıra təsirləri vardır ki, təlim-tərbiyənin və bilavasitə rəhbərlik etməsinin dayanması onun vücudunun fəlsəfəsini aşkar edir.

Həzrət Məhdinin (ə) özü də bu məsələ üzərində çox təkid etmişdir. O Həzrət İshaq ibn Yəqubun yazdığı suala cavab verərək buyurmuşdur: “Camaatın məndən istifadə etməsi eynilə bulud arxasında gizlənmiş günəşdən istifadə etmələri kimidir.”²

¹ *Usuli-Kafi, c.1, səh.338*

² *Əl-ğeybə, səh.177*

2. Dünyanın döyünən ürəyi

İmamət mövzusuna dair rəvayət olunmuş hədislərə və eləcə də, alimlərin gətirdiyi sübutlara əsasən, İmam dünyanın ürəyidir. Dünya bütün əzəmətilə ona bağlıdır. İmam varlıq aləminin qəlbi, dünyanın mərkəzi və Allahla məxluqat arasında bir vasitədir. Buna görə də, onun açıqda olması ilə qeybdə olmasının heç bir fərqi yoxdur. Lakin o, dünyada olmazsa bütün aləm bir-birinə dəyər. İmam Sadiqin (ə) dili ilə desək “Əgər yer üzü (bir an) İmamsız qalsa, öz sakinlərini kamına çəkər.”¹

3. Allah dinini qorumaq

Əmirəl-möminin Həzrət Əli (ə) İlahi bir rəhbərin olmasının zərurətini vurğuladığı çıxışlarından birində buyurur: “İlahi, həqiqətən də belədir, yer üzü heç vaxt zühur edəcək və Allahın hüccəti olan bir şəxssiz olmamışdır. İstər həmin şəxs aşkarda olsun, istərsə də qeybdə. Bu, ona görədir ki, açıq-aşkar İlahi sübutlar itib batmasın...”²

Hər hansı bir mühüm müəssisədə həmin idarənin sənədlərini oğrudan, yangından və bu kimi hadisələrdən qorumaq məqsədilə seyflər qoyulur. İmamın qəlbi və böyük ruhu da səmavi təlimləri ilk nazil olduğu gün kimi gözləmək məqsədilə İlahi qayda-qanunları qoruyub saxlamaq üçün bir seyfdir.³

4. Ümid vermək

İctimai və fərdi həyatda ümidin müsbət rolu heç kəsə gizlin deyildir. Xüsusilə döyüş meydanında bir komandirin öz adamlarına və ya bir rəhbərin öz xalqına verdiyi ümidin faydası danılmazdır.

Nə qədər ki, bir ordu, yaxud bir cəmiyyətin başçısı sağdır, bu onların ruhiyyəsinin artmasına səbəb olur. Hətta başçı səfərdə, yaxud ölüm yatağında olsa belə, yenə də ordu və cəmiyyət fəaliyyətdə olur. Lakin onun ölüm xəbəri bütün ordunu, cəmiyyəti ruhiyyədən salır. Şiə məzhəbi sağ qalmış İmama olan əqidəsinə görə onu öz aralarında görməsə də, özünü başçısız hiss etmir.

¹ *Usuli-Kafi, c.1, səh.179*

² *Əl-mənaqib, səh.264*

³ *Məhdinin böyük inqilabı kitabı, səh.255-256*

Təbii ki, bu əqidə qəlblərdə ümid işığını saxlamaqda və camaatı özlərinə yetişib böyük bir ümumdünya qiyamına hazırlaşmaqda öz təsirini kamil şəkildə göstərir.

MÜNDƏRİCAT

ƏMİRƏL-MÖMİNİN ƏLİ İBN ƏBUTALİB (Ə).....	6
İMAM HƏSƏN MÜCTƏBA (Ə).....	20
İMAM HÜSEYN (Ə)	34
İMAM ZEYNÜL-ABİDİN (Ə).....	52
İMAM MƏHƏMMƏD BAQİR (Ə).....	66
İMAM CƏFƏR SADİQ (Ə).....	82
İMAM MUSEYİ-KAZİM (Ə).....	95
İMAM RZA (Ə)	109
İMAM MƏHƏMMƏD TƏQİ (Ə).....	123

İmamların siması tarix guşəsində

İMAM ƏLİYYƏN NƏQİ (Ə) 123

İMAM HƏSƏN ƏSKƏRİ 146

İMAM MƏHDİ (ƏC.) 158